BERECZ JÁNOS

Ellenforradalom tollal és fegyverrel

1956

KOSSUTH

BERECZ JÁNOS

ELLENFORRADALOM TOLLAL ÉS FEGYVERREL

1956

BERECZ JÁNOS

ELLENFORRADALOM TOLLAL ÉS FEGYVERREL 1956

MÁSODIK, BŐVÍTETT ÉS JAVÍTOTT KIADÁS

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1981

ISBN 963 09 1922 2

© BERECZ JÁNOS, 1969

(3387)

Előszó a második kiadáshoz

E könyv megjelenése óta tucatnyi esztendő telt el, de témájának időszerűségét egyáltalán nem koptatta el az idő múlása. Sokfelé tartják napirenden az 1956-os magyarországi események emlékeit, ki-ki a maga érdekei, törekvései szerint.

A szocializmussal szemben ellenséges osztályerők szándéka, hogy mindig és mindent felhasználjanak a szocialista társadalom lejáratására, a forradalmi eszmék befolyásának csökkentésére. Az ő értelmezésük szerint az 1956-os magyarországi ellenforradalom megmutatta, hogy „a magyar nép nem támogatta a szocializmus építését, azt idegen jelenségnek tartotta".

A magyar kommunisták és a határon túli forradalmi mozgalmak is fontos történelmi tapasztalatok tárházának tekintik a magyarországi szocializmus 1953–1957-es történetét. Úgy vélik, hogy állandóan ébren kell tartani azoknak az időknek a tanulságait, tanulni kell az események jelenségeiből és mélyenfekvő okaiból. Nem kevésbé fontos továbbadni az állandóan megújuló társadalom új és új nemzedékeinek ezeket a tanulságokat, hogy elkerüljék a hibákat és elhárítsák a tragédiákat. Ez legalább olyan fontos, mint felismerni az új időszak új követelményeit.

Negyed század telt el az 1956-os magyarországi ellenforradalom eseményei és leverése óta. Ez a tény „évfordulós" alkalmat kínál, hogy felelevenítsék a történelmet. Osztályellenségeink fújják a régi nótát, de új hangszerelésben. Az ellenforradalmi cselekedetek dicsőítése mellett sem hallgathatnak arról, hogy az eltelt huszonöt év a szocialista Magyarország igen eredményes, töretlenül fejlődő időszaka. Náluk elvakultabb a megátalkodott emigráns reakció, amely siratja kútba esett reményeit; a kapitalizmus restaurációjának, saját hatalma visszaállításának utolsó lehetőségét

Magyarországon. Egyeseknél, akik akkor nagy szerepet játszottak, feltör a nosztalgia, és megújított reményeket táplálnak. Újabb csalódás éri majd őket, hiszen elszakadtak a magyar valóságtól, a valóságos erőviszonyoktól.

A szocialista országokban keletkező társadalmi feszültségek és konfliktusok is fel-felidézik a magyar tapasztalatokat. A Csehszlovákiában 1968-ban történtek akkor és most, a Lengyelországban 1980 júliusától zajló események újabb reflektort jelentettek az 1956-os Magyarország számára. Szinte nagyítót helyeztek ezek az események az akkori magyarországi történések fölé, újra és újra felidézik a tanulságokat, növelik időszerűségüket, és aláhúzzák a kétfrontos harc jelentőségét, a helytállás lehetőségét és szükségességét.

A könyv megjelenése óta eltelt, eseményekben és tapasztalatokban gazdag évek ellenére sem éreztük szükségét a lényeges átdolgozásnak. Az idő azonban halad, mind több korábbi dokumentum szólaltatható meg. Ezek alapján, a jobb érthetőség és az ismeretek pontosítása érdekében néhol kiegészítettük az eseményekről írottakat. Mindennél fontosabbnak tartottuk viszont, hogy feltárjuk a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának körülményeit, bemutassuk a forradalmi ellentámadás megszervezését, a szocialista konszolidáció első lépését és mindezek elévülhetetlen tanulságait. Ezért egy olyan újabb fejezettel egészítettük ki a második kiadást, amelynek címe: A szocialista konszolidáció alapjai.

1981. július

Magyarország és az 1956 előtti nemzetközi helyzet

Korunkban jelentősen megnőtt a kölcsönös befolyásolás lehetősége és hatásossága az országok közötti kapcsolatokban. A két ellentétes tartalmú – szocialista és kapitalista – világrendszer egyidejű létezése kiszélesítette és fokozta a nemzetközi osztályharc szerepét. Ma az emberiség sorsának fontos kérdései dőlnek el a nemzetközi osztályharc porondján. Egyetlen nép sem, különösen a kis országok nem függetleníthetik magukat a nemzetközi méretekben folyó összecsapásoktól, az erők nemzetközi mozgásától. A fegyverek növekvő mennyisége és ereje is politikai tényezőként hat, és nagy felelősséget ró a népek jövőjét hordozó kommunista, békeszerető erőkre. Mindez még csak növeli a szocialista világrendszer országai között létrejött testvéri kapcsolatok és együttműködés jelentőségét. Az egymás iránti felelősség és egységük a legfontosabb kérdésekben – nemzetközi hatékonyságuk alapja és meghatározója.

A Magyar Népköztársaság helyzetét az adott időszakban alapvetően az határozta meg, hogy a munkásosztály vezetésével a szocializmus építésének útján haladt, és tagja volt a szocialista világközösséghez tartozó népek nagy családjának. Hazánk fejlődésére, a magyar nép alkotó munkájára a legfontosabb külső hatást a szocialista világrendszer kialakulása és megerősödése gyakorolta.

A szocialista országok közössége éles osztályharcban kovácsolódott össze, amely a két ellentétes társadalmi rendszer között folyt a nemzetközi küzdőtéren, s ezzel párhuzamosan a haladás és a reakció erői között az egyes országokban. Az imperialisták minden eszközzel segítették a belső visszahúzó erőket, szították a szocializmus útjára lépett országok közötti nézeteltéréseket.

Ebben a harcban vált nemzetközi tényezővé a Szovjet-

unió és a népi demokratikus országok összefogása és egységes fellépése, született meg e népeknek a proletár internacionalizmus elveire épített új típusú kapcsolata. A szocialista világrendszer összeforrottsága a haladás nemzetközi biztosítékává, minden egyes szocialista ország nemzeti ügyévé, békéjének, nemzeti függetlenségének és biztonságának zálogává lett.

Ebben a folyamatban a szocialista világrendszer korunk legdöntőbb tényezőjévé vált. 1956-ra világosan felismerhetők voltak annak jelei, hogy az erőviszonyok a szocializmus javára tolódnak el, a szocialista országok világközössége alapvető és meghatározó gazdasági, politikai és katonai erővel rendelkezik.

A szocialista országok egységét a két- és többoldalú baráti, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések alapozták meg. Ez az összefogás meghiúsította, hogy az imperialista hatalmak által alkalmazott gazdasági embargó elérhesse célját; a szocialista országok gazdasága rohamosan fejlődött. Létrejött a szocialista országok gazdasági együttműködésének nemzetközi szerve is, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (1949).

A szoros politikai és gazdasági együttműködés – az állandó háborús fenyegetés és beavatkozási kísérletek ellensúlyozására – katonai szövetséggel egészült ki. 1955 májusában – jóval a különböző agresszív imperialista katonai blokkok után – megalakult az európai szocialista országok védelmi szövetsége, a Varsói Szerződés. Ez az egyezmény megnövelte a szocialista világrendszer katonai erejét, lehetővé tette a népi demokratikus országok számára, hogy hazájuk védelmében a szerződött országok fegyveres erejére is támaszkodhassanak.

A világ szocialista erői az ötvenes évek első felében a hidegháború politikájának rovására jelentős eredményeket könyvelhettek el. Ezek állomásai voltak a koreai háború befejezése (1953), a genfi értekezlet (1954), a nagyhatalmak kormányfőinek találkozója (1955), az osztrák államszerződés megkötése (1955) stb. Az imperialisták pozíciói – figyelembe véve a nemzeti felszabadító mozgalmak sikereit is – meginogtak; ez elsősorban a szocialista világrendszer erejét és megnövekedett szerepét tanúsította.

A Magyar Népköztársaság számára jelentős erőtöbbletet biztosított az a tény, hogy tagja lett a szocialista világrend-

szernek. Magyarország először haladt tartósan az egész emberiség boldogulásáért, békéjéért küzdő országok tömbjében, a leghaladóbb eszméket képviselő népek családjában. Gazdasági eredményeivel és békeszerető politikájával kitört elszigeteltségéből, és nemzetközi tekintélyt vívott ki magának. E politika eredményeként a háború utáni 12 év alatt a Magyar Népköztársaság 41 országgal vette fel a diplomáciai kapcsolatokat, s mintegy 91 országgal állt kereskedelmi kapcsolatban. Ebben az időben a magyar állam és szervei mintegy 250-300 kormányközi, társadalmi, gazdasági, kulturális, tudományos, egészségügyi, sport- és más nemzetközi szervezetnek voltak tagjai. Nyolcéves küzdelem után, 1955 őszén a Magyar Népköztársaság elfoglalta régen megérdemelt helyét az Egyesült Nemzetek Szervezetében.

A szocialista világrendszerhez való tartozás a magyar gazdasági élet felvirágzásának is egyik lényeges feltétele lett: Annak ellenére, hogy Magyarország nyersanyagban szegény, fejlett ipart hozott létre, lényegében a Szovjetunió nyersanyagbázisára építve. Elég csak megemlíteni az alábbi adatokat: 1955-ben egész évi importunk 28,2%-a származott a Szovjetunióból, és az export 32,2%-a irányult oda. A Szovjetunió legnagyobb részében nyersanyagokat szállított. Az 1955-ben Magyarországon felhasznált vasérc 71%-át, a nyersvas 80, a hutaólom 30, a kén 81, a nyersfoszfát 81, a marónátron 77, a műgumi 30, a fenyőgömbfa 80, a nyersgyapot 55%-át a Szovjetuniótól kaptuk. Ugyanakkor a Szovjetunióba irányuló magyar kivitelnek több mint a fele gép és gépipari termék volt, az egész gépipar termelésének majdnem 20%-a.

A magyar nép nemzeti felvirágzásának, nemzetközi tekintélye növekedésének, nemzeti függetlensége védelmének döntő tényezője volt a szocialista világrendszer fejlődése, ereje, s a szocialista országok népei között kialakult testvéri barátság és együttműködés.

A szocialista fejlődés azonban nem volt töretlen és akadályoktól mentes sem nálunk, sem más országokban. Legyőzni a „saját" burzsoáziát, állandóan harcban állni a nagy anyagi bázissal rendelkező nemzetközi imperializmussal, megtalálni az új világ építésének legjobb, legeredményesebb módját a gazdasági elmaradottság feltételei közepette – még történelmi távlatban is rendkívüli feladatok. Az útkeresés – ma

már jól tudjuk – a szocialista építés első évtizedében súlyos hibákhoz, szükségtelen kitérőkhöz, elkerülhető áldozatokhoz is vezetett.

Az objektív nehézségeket még tetézték azoknak a vezetőknek a hibái, akik politikájukat a marxizmus–leninizmustól idegen, azt eltorzító nézetekre, különösképpen a személyi kultuszra építették. Az imperialisták által a szocialista országokra kényszerített hidegháború, a védelmi eszközök fejlesztése súlyos terheket rótt az építőmunkában is nagy áldozatokat vállaló népekre; a szocialista országok nem tudták biztosítani az életszínvonal olyan mértékű növekedését, amilyet meghirdettek. Mindezek feszültséghez vezettek a szocialista világrendszer keretein belül is.

A külső és belső ellenség igyekezett kihasználni a feszültséggócokat. Ahol csak módot találtak, ott követtek el kártevést. Akcióik közül különösen nagy szerepet szántak az „X nap" jeligével szervezett, 1953. június 17-i berlini fegyveres provokációnak. Bár próbálkozásuk vereséget szenvedett, szervezői felsültek, mégis megkíséreltek másutt, más módszerekkel újabb akciókat előkészíteni. Propagandaszerveik állandó lélektani nyomással akarták megbontani a szocialista országok egységét, és megakadályozni, nehezíteni a szocializmus építését az egyes országokban.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa (1956. február) alkotó módon összegezte a saját és más szocialista országok tapasztalatait. Leleplezte a személyi kultusz súlyosan káros következményeit, feltárta a szocializmus építésének törvényszerűségeit megsértő szektás-dogmatikus politika hibáit, annak okait. Intézkedéseket hozott a szocialista törvényesség, a pártélet lenini normáinak helyreállítására. A kongresszus megállapította az eredményeket, a törvényszerűen ható egészséges tendenciákat, feltárta a szocialista országok életében és kapcsolataikban meglévő zavaró tényezőket, megmutatva azok kijavításának módját is. A XX. kongresszus helyes kritikáját és programját azonban nem követték azonnal a szükséges intézkedések. A kommunisták egy részét megzavarták az új következtetések, időbe tellett, amíg megtalálták a helyes módszereket és az új vezetési stílust.

A magyar szocialisták soraiban is nagyfokú erjedés, kritikai vizsgálódás kezdődött el, de ebben a szakaszban már fel-

léptek pártellenes erők is. A nemzetközi imperializmus – kihasználva az SZKP XX. kongresszusa eszméinek alkalmazásához szükséges időt – azonnal összpontosított támadást intézett a Magyar Népköztársaság törvényes rendje ellen.

A „feltartóztatás" és „felszabadítás" doktrínája, a politikai hadviselés (1947–1954)

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme óta a nemzetközi imperializmus alapvető célja: a kapitalizmus világrendszerének megerősítése, a szocializmus megsemmisítése. Az e politikai cél eléréséért folytatott harc során az imperialisták mindenkor igyekeznek figyelembe venni az erőviszonyok alakulását. „A hidegháború taktikája lehet olyan változékony, mint az áprilisi időjárás, de az alap, a stratégia és a célok változatlanok maradnak" – hirdette a Szabad Európa Bizottság egyik tanulmánya 1956 tavaszán.* Ennek megfelelően alkalmaztak már nyílt katonai intervenciót, gazdasági blokádot, diplomáciai nyomást, fenyegetést, politikai provokációt stb.

A második világháború után, különösen a szocialista világrendszer kialakulása és megerősödése idején, az imperialisták széles körű hadjáratot indítottak a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ellen. A hidegháború kidolgozásában és alkalmazásában az Amerikai Egyesült Államok vezető politikai körei jártak az élen.

Az amerikai fináncoligarchia világuralmi terveitől vezettetve az Egyesült Államok irányító szervei hivatalos céljukká tették és a kormánypolitika szintjére emelték a szocialista országok elleni bomlasztó tevékenységet. Ez állt a kapitalista országok szövetségi rendszerének középpontjában is.

A „feltartóztatás" („fékentartás") politikájáról Grayson Kirk, a Columbia Egyetem rektora, a *Foreign Affairs* című amerikai külpolitikai folyóirat 1964. októberi számában így írt: „Annak felismerése, hogy legfőbb ellenfelünk a Szovjetunió, s hogy a körülötte levő országok katonailag mind

* A tanulmányt teljes egészében közli *R. T. Holt:* Radio Free Europe. Minneapolis 1958. 217–231. old.

gyengék, arra késztet bennünket, hogy világméretekben terjesszük ki a feltartóztatás politikáját."

George F. Kennan, az ismert amerikai diplomata fogalmazta meg elsőként a „feltartóztatás" lényegét és alapelveit, egy, a *Foreign Affairs* 1947. júliusi számában „by X" aláírással megjelent cikkében. Kennan véleménye szerint az Egyesült Államoknak „a Szovjetuniót ellenfelének, és nem érdektársának kell tekintenie a nemzetközi küzdőtéren". Ennek megfelelően javasolta, hogy „az oroszokkal szilárd ellenható erőt kell szembeállítani a különböző, állandóan változó földrajzi és politikai pontokon". Ilyen ellenható erőnek tekintették pl. a gazdasági embargót és a katonai bázisok hálózatának kiépítését. Katonai stratégiájukat az atomfegyverek monopóliumára építették.

A „feltartóztatás" doktrínájának politikai eszközeként hirdették meg 1947-ben a Truman-elvet, gazdasági eszközéül dolgozták ki 1947–1948-ban a Marshall-tervet, és 1949-ben létrehozták az agresszív militarista blokkot, az Északatlanti Szövetséget (NATO). Az Egyesült Államoknak a NATO-ban sikerült saját vezetése alatt agresszív katonai szövetségbe tömörítenie a kapitalista országokat a szocializmus ellen.

E szervezet minden döntését áthatotta a háborús szemlélet. Katonai tervei azzal az elgondolással készültek, hogy 1954-ig számítani lehet a világháború kirobbanására. 1950-ben el is kezdődött Koreában az amerikaiak által támogatott, majd közvetlen és nagyarányú részvételükkel folytatott háború, Európában pedig hozzáláttak a Német Szövetségi Köztársaság felfegyverzéséhez, hogy a NATO legerősebb Keletre tolt „védelmi" vonalává váljék.

Az Egyesült Államok vezető köreinek a szocialista országok elleni agresszív politikája különösen két törvényben nyert éles megfogalmazást. 1950 júniusában a Védelmi Bizottság Henry Cabot Lodge szenátor javaslatára elfogadta az ún. „Lodge-törvényt"; eszerint létrehozzák a „külföldi légiót", amelynek keretében 1953-ig 12 500 főt fegyvereznek fel a kelet-európai országokból elmenekült reakciós és fasiszta elemek közül. Később úgy döntöttek, hogy 1955-ig 25 ezer főre emelik a légió létszámát.

A másik sokatmondó törvényt 1951-ben hozták. Az Egyesült Államok Kongresszusa 1951. október 12-én jóváhagyta

az ún. Kölcsönös Biztonsági Törvény 101(a) pontját; eszerint évi 100 millió dollár fordítható olyan tevékenység finanszírozására, amelyet „válogatott személyek" fejtenek ki, akik „a Szovjetunióban, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon, Romániában, Bulgáriában, Litvániában, Lettországban és Észtországban laknak, illetve ezen országok menekültjei, vagy ha ilyen személyek a NATO-t támogató erők tagjaivá válnak, vagy más célból". A szenátorok kiegészítő felszólalásaiból világosan kitűnt, hogy „más célok" alatt kémkedés, szabotázs, felforgató tevékenység értendő.* A kongresszus 1956 nyarán újabb 25 millió dollárral egészítette ki a 100 millió dolláros összeget!

Mindez közvetlenül fenyegette a szocializmust építő Magyarország biztonságát, a magyar nép békés életét is. Erről tanúskodott az Egyesült Államok vezető köreinek több demonstratív intézkedése a Magyar Népköztársaság ellen. Így pl. az Egyesült Államok kormánya 1951. július 5-én kelt jegyzékében semmisnek nyilvánította az 1925. június 24-én kötött s az 1948 márciusában megújított barátsági, kereskedelmi és konzuli egyezmény lényegét tartalmazó 7. cikkelyt. Megkezdte uszító adásait a Szabad Európa Rádió, felélénkült a reakciós magyar emigráció, szervezetei jelentős anyagi támogatásban részesültek. A magyar fasiszta katonai emigráció lapja, a *Hadak Útján*, bizakodva írta 1950. májusi számában, hogy „a hontalan magyarság hazatérésének csakis fegyveres erőszak nyithat utat... és jogosan remélhetjük, hogy a világesemények alakulásával az Egyesült Államok hadászati ereje utat nyit hazatérésünköz".

Az ötvenes évek elején azonban már egy hatalmas, Európa és Ázsia számos országára kiterjedő szocialista világközösség állt az Egyesült Államok háborús politikájának útjába. A „feltartóztatás" fő célját nagyszabású erőfeszítések árán sem érték el, és megkezdődött e politika fájdalmas újraértékelése. Ideológusai csalódva állapították meg, hogy a „feltartóztatás politikája riposztot kapott", és a szocialista világrendszer létrejötte e politika bukását jelenti.**

Az imperialisták kijózanodását elősegítette, hogy megdőlt

* Documents on American Foreign Relations, 1951. Princeton University Press 1953. 128–129. old.

** *J. Scott:* Political Warfare; A Guide to Competitive Coexistence. The John Day Company, New York 1955. 22., 23. old.

az atommonopólium, és Amerika sem volt már sebezhetetlen többé! Ez a felismerés mély hatást gyakorolt az egész amerikai közvéleményre, hiszen „szinte egyik napról a másikra a biztonság korszakából a nagy veszély idejébe csöppentünk" – írta Fleming amerikai történész, a Tennessee állambeli Vanderbilt Egyetem nemzetközi kapcsolatok tanszékének professzora.*

A józanabbak felismerték a béke szükségességét, de az imperialista vezető körök csak új módszerek, új taktika után néztek. Az új politikai alapelvet, a „felszabadítás" doktrínáját az Eisenhower–Dulles-páros hirdette meg az 1952-es amerikai elnökválasztási kampány során. A szocializmust építő országokat „rab nemzeteknek" nevezték, és megígérték: „minden rab népnek segíteni fogunk, hogy ellenálljon".

Eisenhower 1952. szeptember 21-én Cincinnatiben tartott beszédében kijelentette: „Ezek az elvek megkövetelik, hogy minden politikai, gazdasági és lélektani taktikát felhasználjunk." Október 17-én elhangzott trentoni beszédében külön szólt a magyar fasiszta emigránsszervezetekhez, megígérve, hogy mindent megtesz a „szenvedő és leigázott" magyarok felszabadításáért.

Eisenhower elnök röviddel hivatalának elfoglalása után, 1953. február 20-án levelet intézett a Kongresszushoz „a leigázott népek iránti szolidaritásról", amelyet az február 26-án határozattá emelt. A javaslat elfogadását Dulles külügyminiszter beszéde készítette elő a szenátus külügyi bizottságában. A Kongresszus 1955 augusztusában újabb hasonló határozatot fogadott el.

1954. január 25-én Eisenhower levélben üdvözölte a Nemzetközi Parasztszövetség konferenciáját, elismerését fejezve ki a reakciós emigránsvezetők eredményeiért az „információszerzés" területén, amivel a „felszabadítás" politikáját szolgálják.

Az elnök 1955. decemberi, hírhedtté vált „karácsonyi üzenetében" újra félreérthetetlenül fogalmazta meg politikáját: „A rab országok békés felszabadítása az Egyesült Államok egyik fő célja volt, most is az, az is marad mindaddig, amíg el nem éri."**

* *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins 1917–1960. New York 1961. 806–807. old.

** *R. T. Holt:* Id. mű. 19. old.

Dulles 1956. január 9-én, június 27-én, július 11-én stb. tartott beszédeiben és sajtóértekezletein „nagy reményeiről" beszélt. Kifejtette azt a nézetét, hogy „a szocialista országok reményteljes és sokat ígérő változásai" megérnek az Egyesült Államoknak annyit, hogy szükség esetén megkockáztassa a „kis, helyi háborúkat", és ne riadjon vissza „a háborús szakadék szélén való táncolástól sem". „A háborús szakadék szélén a háború kirobbantása nélküli táncolás képessége nélkülözhetetlen művészet. Ha valaki nem rendelkezik ezzel a képességgel, óhatatlanul háborúba keveredik. Ha pedig megpróbál menekülni, ha fél közeledni a szakadék széléhez, akkor elveszett" – nyilatkozta Dulles külügyminiszter a *Life* 1956. január 16-i számában.

Ezek a kijelentések nagy reményeket ébresztettek a reakciós emigráció vezéreiben.

A „felszabadítás" politikájának meghirdetése után a „szakértők" egész hada sietett az amerikai kormányzat segítségére, és tömegesen jelentek meg e doktrína stratégiájával és taktikájával foglalkozó művek. A szerzők a „feltartóztatás" elméletének hibájául rótták fel, hogy „túlságosan passzív, a stratégiai szempontok szerint... tisztán védekező politika", amely tartózkodik a status quo megváltoztatásától. „A feltartóztatás politikájának mindenkor egy szélesebb körű offenzív terv részét kell képeznie, s ki kell várni a megfelelő pillanatot a kezdeményezés átvételére és a támadásba lendülésre, mert enélkül nincs győzelem" – írta Burnham „Feltartóztatás vagy felszabadítás" című, 1953-ban megjelent könyvében.

A „felszabadítás" hívei abból indultak ki, hogy a „kommunizmust vissza kell vetni az 1939-es határok mögé", és fegyverrel vagy „békés" úton az „összes fontosabb területeken: a katonai, gazdasági, pszichológiai, diplomáciai, politikai síkon alkalmazható eszközökkel" fel kell szabadítani a „rab népeket".*

George F. Kennan szerint a „felszabadítás" fogalma tulajdonképpen kettős értelmezést takar: egyrészt a szovjethatalom erőszakos megdöntését mindenütt, a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban egyaránt, másrészt, hogy

* *J. Burnham:* Containment or Liberation? The John Day Company, New York 1953. 138., 222. old.

e hatalom szétzúzása a nyugati, különösen az amerikai kormány aktív külpolitikai céljává váljék. „Az ehhez szükséges döntő ösztönzésnek – mint írja – kívülről, tőlünk kell kiindulnia, és nem belülről, magából a szovjet szférából."

Ebben a meghatározásban tökéletesen kifejeződik a „felszabadítás" politikájának agresszív jellege, a szocialista országokat kívülről fenyegető tartalma. Kennan, akit nyugaton óvatos, mérsékelt politikusnak tartanak, és bizonyos értelemben a békés egymás mellett élés híveként emlegetik, ezzel elismerte, hogy a „felszabadítás" megvalósításához elengedhetetlenül szükséges a más országok belügyeibe való aktív beavatkozás. Kijelentette, a szovjethatalom megdöntése nem sikerülhet, „ha nem kap támogatást valamiféle erőteljes helyi politikai mozgalomtól". A tervezetnek ezt a részét optimistán szemlélte, mert úgy látta, „a vasfüggöny túlsó oldalán élő barátok várják a biztatást, az útmutatást".*

A nemzetközi imperializmus vezetői és ideológusai azt a nagyszabású reményt dédelgették, hogy a népi demokratikus országok lakosainak többsége szemben áll a szocialista hatalommal, s mély szakadék választja el „a kormányzatot a néptől". Szerintük ez kedvező talajt teremt egy nagymérvű „ellenállási" mozgalom kibontakoztatásához, amely majd alapjaiban rázza meg az épülő szocialista rendszert. Ennek érdekében hangsúlyozták, hogy a szocializmus építése során keletkezett minden nehézséget, hibát, minden ingadozást és változást ki kell használni.

Különösen fontosnak tartották, hogy gyengítsék a szocializmust építő népek barátságát, testvéri összefogását. A *New York Times* 1956. április 18., 21. és 23-i számában közölt cikksorozat szerint: „Az a feladatunk, hogy kianázzuk a kelet-európai népek nézeteltéréseit, érdekellentéteit és ütköző szándékaikat." Arra törekedtek, hogy részeire bontsák a szocialista világrendszert, és egymástól elszakítva, egyenként semmisítsék meg a szocializmus vívmányait az egyes országokban. Céljaik eléréséhez az alábbi három tényezővel számoltak:

1. Az egyes országokon belüli erők: *a)* a reakciós csoportok, *b)* a belső nehézségek, *c)* az elégedetlenség.

* *G. F. Kennan:* Realities of American Foreign Policy. Oxford University Press, London 1954. 77., 80., 94. old.

2. A szocialista táboron belüli széthúzó erők: *a)* az egyes országok közötti, de főleg a Szovjetunióval szemben fennálló vitás kérdések, *b)* a szovjetellenes hangulat, *c)* a nacionalizmus.

3. Külső erők: *a)* a kapitalista világ, elsősorban az Egyesült Államok elhatározottsága, *b)* az imperialista szervek aktív felforgató tevékenysége.

A „felszabadítás" doktrínája lényegét tekintve háborús politika. Ez új katonai irányvonalat követelt, amely biztosítja elképzeléseik valóra váltását. Az 1953-as évben megszületett a hadászatban az „új szemlélet" (new look), amely a tömeges bevetésre alkalmas nukleáris fegyverek kiterjesztésére törekedett, és ugyanakkor a „korlátozott" háborúra alkalmas stratégiai tartalékerőt is biztosította. Az Egyesült Államok vezetői azzal fenyegetőztek, hogy a világon bárhol kirobbanó bármely konfliktus esetén azonnal „tömeges megtorlást" alkalmaznak. Ezek az új fogalmak változatlanul azt fejezték ki, hogy katonai fenyegetéssel fokozni kívánják a szocialista országokra, főleg a Szovjetunióra gyakorolt nyomást.

Thomas K. Finletter kifejezően fogalmazta meg 1954-ben megjelent könyvében a „felszabadítás" és az „új szemlélet" együttes célját: „Politikai célunk a NATO térségében nemcsak az orosz hatalom visszaszorítása [roll back] országaink határaitól, hanem egyszersmind a szovjetek kiűzése a leigázott csatlós államok területéről és magából Oroszországból... Most szilárdan hiszünk abban, hogy az orosz kommunizmus így vagy úgy megsemmisül... Hisszük, hogy vereséget szenved, s ezt elő is akarjuk segíteni."*

George F. Kennan is beismerte, hogy „mi olyan politikáról beszélünk, amely, ha eléggé messze elmegyünk ebben az irányban... háborúhoz vezet". De ő könyvében „békés" húrokat penget, ezért kiegészíti álláspontját azzal a megállapítással, hogy: „a totális háborúk ideje lejárt, most csak körülhatárolt katonai műveletekkel érhető el bármilyen meghatározott cél".**

Így nyert megfogalmazást a „helyi háborúval" végrehajtandó „felszabadítás" politikája. A totális háborút sokan el-

* *Th. K. Finletter:* Power and Policy. New York 1954. 106–107. old.

** *G. F. Kennan:* Id. mű. 77., 80. old.

lenezték, hiszen az erőviszonyok megváltoztak, s helyette különleges háborút, a politikai, illetve a pszichológiai hadviselést ajánlották, amely, James Burnham idézett műve szerint, „a korlátlan nukleáris háború egyetlen alternatívája".

A politikai, illetve pszichológiai hadviselésről igen sok tanulmány és cikk jelent meg, főleg az Egyesült Államokban, de a Német Szövetségi Köztársaságban, Angliában és Franciaországban is. A politikai hadviselésnek azt az értelmezését és azokat az eszközeit, amelyeket az 1956-os magyarországi ellenforradalom előkészítésénél is alkalmaztak, John Scott ismert amerikai publicista foglalta össze „Politikai hadviselés" című, 1955-ben megjelent könyvében. Ezt írja: „A destruktív politikai hadviselés alapcélja az ellenség gyengítése, illetve, ha lehetséges, tönkretétele diplomáciai manőverek, gazdasági nyomás, hírszerzés és félrevezetés, provokáció és megfélemlítés, szabotázs, terrorizmus, valamint az ellenségnek barátaitól és támogatóitól való elkülönítése által... miközben zaklatni kell a kommunista kormányokat, éket verni közéjük és népeik közé."*

D. Sarnoff tábornok „A világkommunizmus elleni támadás programja" című könyvében a „politikai harc" tennivalói közé sorolja a terrorakciók szervezését, a propaganda fokozását, a népi demokratikus országokban működő illegális szervezetek messzemenő támogatását is.

A politikai hadviselés tehát ebben az értelmezésben nem más, mint az imperialista kormányzatok rendelkezésre álló valamennyi „békés" eszközzel a szocializmus, illetve valamely szocialista ország ellen folytatott hadjárat a munkásosztály, a dolgozó nép hatalmának megdöntésére. Ennek megvalósítása érdekében egyesítették erőiket a NATO-országok az Egyesült Államok imperialistáinak vezetésével.

A „felszabadítás" doktrínájának meghirdetése után az Egyesült Államokban legalább egy tucat kormányügynökség és féltucatnyi magánszervezet kezdett hozzá a politikai hadműveletek megtervezéséhez és végrehajtásához.

A magánszervezetek közül kiemelkedő és összefogó szerepet játszott az 1949-ben alapított „Kereszteshadjárat a szabadságért" (Crusade for Freedom) nevű szervezet, amely

* *J. Scott:* Id. mű. 19., 28. old.

egy amerikai alapítvány hatékony támogatását, és a közadakozásból befolyt dollárok millióit használta fel a szocialista országok elleni harcra. Ehhez csatlakozott a Szabad Európa Bizottság is, amelynek vezető testületében a legnevesebb politikusok (Eisenhower, Dulles stb.) és a legnagyobb tőkések vettek részt.

A magánszervezetek és a kormányszervek között sajátos munkamegosztás jött létre. Bár az előbbieket is politikusok, kormánytisztségeket viselő személyek alapították, mégis magánvállalkozásként jegyezték be, hogy rendszeresen gyűjtést indíthassanak „a nemes célokért lelkesedő amerikaiak között", s ezzel „demokratikus, népi jelleget" adjanak tevékenységüknek, de főleg azért, hogy az eszközök és módszerek megválogatásában ne kössék meg a kezüket a diplomáciai játékszabályok. A magánszervezeteknek minden szabad és megengedhető volt, amíg a kormányszerveknek vigyázniuk kellett a látszatra, a diplomáciai kötöttségekre.

A kormányügynökségek és magánszervezetek tevékenységét az Eisenhower-kormányzat alatt a Nemzetbiztonsági Tanács fogta össze. John Scott véleménye szerint is „logikusan az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa az a testület, amely minden téren hivatott a nagyobb politikai hadviselési tevékenység megtervezésére és egybehangolására". A Tanácsnak alárendelve szervezték meg 1953-ban a Műveleteket Koordináló Irodát (Operations Coordinating Board), amely a politikai hadviselés akcióit irányította. 1953-tól „a politikai hadviselés legfőbb tervezője és egybehangolója – mint Scott írja – feltehetően Nelson A. Rockefeller nagytőkés, Eisenhower elnök külön tanácsadója volt".* (1956-ban már William E. Griffith töltötte be ezt a szerepet.)

Ilyen szervezeti és irányítási rendszerrel biztosították, hogy a sokféle erőt és elképzelést átfogó szervezetek egy központi cél érdekében tevékenykedjenek. Így váltak a magánszervezetek „az amerikai külpolitika hivatalosan nem hivatalos [officially nonofficial] eszközeivé".**

* *J. Scott:* Id. mű. 219–220. old.
** *R. T. Holt:* Id. mű. 5. old.

Az Operation FOCUS első szakasza (1954–1955)

A BEAVATKOZÁS KEZDETE

A Szabad Európa Bizottság 1953–1954-re rendelkezett azokkal a politikai tapasztalatokkal, dollármilliókkal és technikai felszereléssel, amelyet szükségesnek vélt az egyes európai szocialista országok elleni konkrét akcióprogram, illetve politikai hadjárat megtervezéséhez és végrehajtásához. Érdemes megemlékezni a két előző próbálkozásról, amelyek – többi között – a tapasztalatokat szolgáltatták.

Az amerikai és angol diplomácia és titkosszolgálat arra törekedett, hogy Albániában jobboldali fordulatot hajtsanak végre. A belső „ellenállási mozgalom" megszervezésére akciótervet dolgoztak ki. 1949 nyarán alakult meg Olaszországban a Szabad Albánia Bizottság, amelynek égisze alatt mintegy 300 „partizánt" képeztek ki. Ezek 1950 tavaszán átszivárogtak az albán hegyekbe. Feladatuk az volt, hogy nyugtalanságot keltsenek, híveket toborozzanak, és adott jelre országos felkelést robbantsanak ki. A kísérlet kudarcba fulladt, az ügynökök mintegy felét ártalmatlanná tették, a többi Görögországba menekült. Ma már tudjuk, hogy Kim Philby szovjet hírszerző tevékenysége jelentősen hozzájárult az akció meghiúsításához.*

A másik tapasztalatszerzési akciót 1953 nyarán szervezték meg Csehszlovákia ellen. Ez már a Szabad Európa Bizottság önálló próbálkozása volt. Az Operation Prospero fedőnevű kampány 1953. július 13-án kezdődött. A négy napig tartó nagyarányú léggömbinvázió során 6512 léggömb mintegy 12 millió röplapot szórt le Csehszlovákia egyes, előre meghatározott pontjaira, elsősorban Prága,

* Der Spiegel, 1968. január 29.

Plzeň és Ostrava környékére. Az akció idején a Szabad Csehszlovákia Hangja napi húsz órára emelte adásidejét. A kampány tartalmát jelszava határozta meg: „Minden cseh és szlovák a szabadságért – az egész szabad világ a csehekért és a szlovákokért!" E jelszót alumínium medáliákon is terjesztették léggömbök segítségével.

Büszkén írta ezután könyvében Allan A. Mickie, a Szabad Európa Rádió akkori európai igazgatóhelyettese: „Az eredmények gondos elemzése meggyőzte a Szabad Európa Rádió és a Szabad Európa Sajtó személyzetét arról, hogy a rádió és az írott szó értékeinek segítségével a politikai harcnak egy új módszerét fedezték fel."*

A Szabad Európa Bizottság három intézménnyel dolgozott „felszabadítási" programjának megvalósításán.

A *Szabad Európa Sajtó* időszaki sajtótermékeket, a szocialista országokról írt ellenséges könyveket, uszító iratokat és röplapokat jelentetett meg. Égisze alatt készültek a „Svobodná Evropa" (Szabad Európa), a „Kedy to skonci?" (Meddig tart mindez?) című tanulmány, hosszú röplapok, és kéthetenként tíz oldalon kiadta a *Szabad Magyarország* című légipostai hírlapot. A nyomtatott anyagokat a „vasfüggöny" mögé juttatták, többnyire léggömbök segítségével.

A *Szabad Európa Rádió* uszító és felforgató célját kifejezően fogalmazta meg akkori elnöke, Charles D. Jackson Jack Raymondnak, a *New York Times* riporterének 1951. november 24-én adott nyilatkozatában: „A belső zavargások feltételeit akarjuk megteremteni azokban az országokban, ahová adásaink eljutnak... Annak ideje, hogy e vállalkozások számára a lehetséges katonai segítségnyújtásra gondoljunk, majd akkor jön el, ha a csatlós országok népeinek sikerül hasznosítható katonai mozgalmat kezdeményezni saját otthoni talajukon."

E program teljesítésén dolgozott a Szabad Európa Rádió mintegy kétezer munkatársa és 29 nagy erejű leadója, amelyből hat-hét adó Magyarország felé sugárzott műsort. Rendszeresen gyűjtötték az adatokat az egyes országok helyzetéről, belső problémáiról. 1954-re már mintegy 42 ezer kartont fektettek fel a Magyar Népköztársaság üzemeiről,

* *A. A. Mickie:* Voices through the Iron Curtain: The Radio Free Europe Story. New York 1963. 140–141. old.

hivatalairól, belső helyzetéről, a vitákról; külön „fekete könyvben" gyűjtötték az ún. kompromittáló adatokat egyes vezetőkről, funkcionáriusokról.

Az anyaggyűjtést a Szabad Európa ügynökgárdája végezte. Megkörnyékezték a népi demokratikus országokból hivatalos úton nyugaton tartózkodókat, a sportolókat, a turistákat és természetesen a disszidenseket. A kihallgatások néha napokig tartottak. Minden érdekelte őket az adott ország belső életéről, problémáiról.

A *Szabad Európa Száműzötteinek Kapcsolatai* elnevezésű intézmény anyagilag támogatta azokat az emigránsszervezeteket, amelyek fenntartás nélkül követték az imperialisták „felszabadítási" politikáját, és részt vettek a népi demokratikus országok elleni felforgató tevékenységben. A Szabad Európa Bizottságnak ez a szerve pénzelte az ún. nemzeti bizottságokat, többek között a Magyar Nemzeti Bizottmányt is.

A Szabad Európa Bizottság támogatásával működött a Nemzetközi Parasztszövetség és egyéb szervezetek is. 1951 áprilisában Nagy Ferenc és társai hozták létre Washingtonban a Közép- és Kelet-európai Bizottságot, amelynek feladata volt összehangolni az európai népi demokratikus országok ellen irányuló felforgató propagandát és a különböző akciókat. 1954 szeptemberében a Ford-alapítvány segítségével szervezték meg a reakciós emigránsvezérek az Európai Rab Nemzetek Közgyűlését, az úgynevezett „kis ENSZ"-t, amelynek az volt a célja, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetén keresztül fokozzák a politikai nyomást az európai szocialista országokra.

A szervezetek közös feladatához tartozott az is, hogy megdolgozzák a kapitalista országok közvéleményét, elhitessék az egyszerű emberekkel a „felszabadítás" szükségességét és jövendő eredményességét. Ezekben a bizottságokban, tanácsokban, szervezetekben a politikusok kidolgozták a „felszabadítás" után megvalósítandó programot, és a kapitalizmus visszaállításának új körülményekhez igazodó módját.

Az egyesülések másik fajtáját a katonai, militarista szervezetek alkották. Ezek keretében készítették elő a volt katonákat, hogy fegyveresen vehessenek részt „rab hazájuk felszabadításában". A katonai emigráció szervezetei általában Európában jöttek létre, és a szocialista országokhoz közel

eső területeken fejtették ki tevékenységüket. Ők próbálták létrehozni az egyes országokban a földalatti ellenállási mozgalmakat, ügynökeiket rendszeresen igyekeztek eljuttatni ezekbe az országokba. Emellett aktívan segédkeztek a felderítő akcióknál is.

A Szabad Európa Rádió magyar szekciójához is erős katonai vonal tartozott. Szervezetei voltak: a Forradalmi Bíróság, Speciális Szolgálat, Szabadságharcos Iroda, Terrorista Osztály stb. Jelentős szerepet töltött be a nyilas Zákó tábornok által vezetett Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK), amely emigráns katonatisztek felfegyverzésével és diverzió szervezésével foglalkozott.

Az MHBK szinte legelsőként alakult meg a háború után, soraiba tömörítve a nyugatra menekült nyilas és horthysta tisztikart, a katonai alakulatokkal elhurcolt és ottmaradt sorkatonák zömét, és hatásosan dolgozott – bőven volt pénze – a lágerlakók, az egzisztencia nélküli, nyomorgó kisemberek között. Legerősebb egységei a Német Szövetségi Köztársaságban, valamint Ausztria és Franciaország területén működtek.

A Szabad Európa Bizottság és intézményeinek tevékenysége öt európai népi demokratikus ország – Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Románia – ellen irányult. Közülük kettő ellen indítottak politikai hadműveletet 1954-ben: Csehszlovákia ellen Operation VETO és Magyarország ellen Operation FOCUS fedőnévvel.

Joggal vetődik fel a kérdés: miért éppen e két országot választották ki az összehangolt politikai támadásra, hiszen az ötvenes évek elején minden európai népi demokratikus országban követtek el hibákat, és voltak törvénytelenségek is. A Szabad Európa Bizottság agytrösztje mégis úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a legnagyobb figyelmet Csehszlovákia és Magyarország érdemli, és a választás sorrendje is ez volt. Felfigyeltek ők Lengyelországra is, de lévén, hogy nincs közvetlen határa kapitalista országgal, ami lehetővé tenné alkalomadtán a közvetlen beavatkozást, az említett első két országra koncentrálták figyelmüket.

A Csehszlovákia ellen irányuló Operation VETÓ-t 1953 végén kezdték kidolgozni. Az akciótervet öt hónapig készítették elő. A művelet irányítói lényegében a „liberalizálás útján való felszabadítás" elképzelését igyekeztek politikai

cselekvéssé formálni. Összeállították a „népi ellenzék 10 követelését", és 1954. április 29-től léggömbök segítségével összesen hárommillió apró falragaszt juttattak el Csehszlovákia fölé, rajtuk egyetlen jelszóval: „10".

A demagóg követeléslista az alábbiakat tartalmazta:

1. A szakszervezet a szakszervezeti tagoké!
2. Több fizetést – kevesebb beszédet!
3. Ne láncoljuk a dolgozókat a munkahelyhez!
4. Ne avatkozzanak be a munkások szabad idejébe!
5. Szűnjön meg a jobbágyság!
6. Kevesebb beszolgáltatás – nagyobb termés!
7. Helyi autonómiát a bürokrácia helyett!
8. Árut a népnek, nem a Szovjetuniónak!
9. Szolgáljuk a fogyasztók érdekeit!
10. Lakást a családoknak, ne az államnak!

Május 1-től a Szabad Európa Rádió megsokszorozta cseh és szlovák nyelvű műsorainak számát. Az adásokban a tíz követelést népszerűsítették, és a „népi ellenzék" tüzét élesztgették. Egymillió példányban indították útnak a „Svobodná Evropa" című nyolcoldalas röpiratot, ugyanezzel a feladattal.

Május 16-án nemzeti bizottsági választások voltak Csehszlovákiában. A Szabad Európa Sajtó mintegy húszmillió „szavazócédulával" árasztotta el az országot. A „népi ellenzék szavazócéduláí" a tíz követelést tartalmazták.

Az Operation VETO júliustól szeptemberig az „önvédelmi aratás" elnevezésű kampány keretében a termésbeadási rendszer ellen agitált. 1954 őszén, a műhelybizottsági választások idején, az ipari munkásokra fordította figyelmét. Rádióadásokban és röplapokon arra biztatta a munkásokat, hogy ne válasszanak a műhelybizottságok tagjai közé kommunistákat.

Az Operation VETO keretében nem kevesebb, mint 41 millió röpcédula és több mint 50 tonna egyéb, léggömbön szállított nyomtatvány zúdult Csehszlovákiára. Bár az eredmény nem elégítette ki a szervezőket, a mintegy féléves tapasztalatot újabb akciókban kamatoztatták.

A Szabad Európa Bizottság 1954. szeptember 8-i dátummal kiadta a „Magyarország 15. sz. utasítás, FOCUS-művelet" című dokumentumot, amely összefoglalta az akció lényegét és feladatait. Beindításának határidejét október 1-ben jelölte meg.

„A »FOCUS-vállalkozás« akcióprogram, távlati művelet volt, amelynek végső célja a felszabadítás" – írta a politikai háború egyik szakértője, Robert T. Holt, „Szabad Európa Rádió" című könyvében. Közvetlen feladata a belső ellenség fellelkesítése, szervezkedésre késztetése, programot adni nekik és tudatni velük: a „szabad világ", elsősorban az Egyesült Államok, minden segítséget megad tevékenységükhöz. „Az új akció fő célja – jelentette a Münchenben megjelenő szélsőjobboldali *Új Hungária* 1954. október 8-án – a Magyarországon már megindult... ellenállási mozgalomnak erkölcsi támogatást és lélektani segítséget adni... és egy gyújtópontba összefogni. Ezért nevezték el »Operation FOCUS« – Gyújtópont-akciónak."

A Szabad Európa Bizottság úgy képzelte el a népi demokratikus államforma megdöntését, mint ami „valószínűleg csak az országon belül és kívül bekövetkező események kedvező összetalálkozásának eredménye lehet. Belül, ez annyit jelent, hogy egységes tömegellenzéknek kell kifejlődnie és megerősödnie a felszabadulás előtti időszakban. Kívül, azt jelenti, hogy a »népi ellenzéki központ a szabad világban« [People's Opposition Center in the Free World] kezében tartja a kezdeményezést, és gondoskodik a szimbólumokról, valamint részben az ideológiai alapelvekről a hosszan tartó ellenállás számára. Külső támogatás nélkül a népi ellenzék elsorvadna elszigeteltségében, belső támasz nélkül a szabad világ erőfeszítései céltalan és szükségtelen »beavatkozási« kísérletekké válnának.

Ha azonban a belső és külső események előnyös összhangja adva van, és elérkezik a kedvező pillanat, amikor a nemzetközi körülmények miatt a Szovjetunió úgy látná, hogy a be nem avatkozás számára kevésbé kínos, mint a beavatkozás, akkor lesz az egységes tömegellenállásból egységes tömegfellépés, amelyet a »külső ellenzéki központ« [Opposition Center Outside] tevékenyen támogat."*

A nemzetközi imperializmus szervei és szervezetei nagy apparátussal tanulmányoztatták a „célországok" – egyre inkább elsősorban Magyarország – belső helyzetét, és a szocialista társadalmi berendezkedés felszámolásának lehetőségeit. De amíg szemük előtt elsikkadtak a szocializmus épí-

* *R. T. Holt:* Id. mű. 157. old.

tése során elért jelentős sikerek, óriásra nőttek az – egyébként egyre szaporodó – problémák, s úgy remélték, a keletkezett réseken behatolhatnak. Pedig az általuk figyelmen kívül hagyott sikereknek köszönhető elsősorban, hogy viszonylag gyorsan sikerült felszámolni az 1956 végén bekövetkezett megrázkódtatás súlyos következményeit.

HAZÁNK BELSŐ HELYZETE

Magyarországon a feudális-tőkés államrend és annak államapparátusa szétzúzásával, a földesúri és egyházi nagybirtok felosztásával a dolgozó parasztság között, a tőke kisajátításával és a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételével a népi hatalom szilárd bázisa jött létre. A volt uralkodó osztályok felszámolását követően a dolgozó nép vált a hatalom forrásává, az ország gazdájává, a munkásosztály képviselői vették át az ország ügyeinek intézését. 1949-ben már 402 képviselő közül 176 munkás- és 115 paraszt-, köztük 71 nőképviselő foglalt helyet a Parlamentben. 1949-től 1953-ig közel 50 ezer fizikai dolgozó került magasabb beosztásba: a termelőüzemek élére, minisztériumokba, a hadseregbe stb.

Az ipar részaránya a nemzeti jövedelemben 1956-ra megközelítette a 60%-ot. A gyáripari termelés – 1938-hoz viszonyítva – megháromszorozódott. Megváltozott a mezőgazdasági termelés szerkezete, és nőtt a mezőgazdaság gépesítése. Az ország szántóterületének 33%-a, állatállományának mintegy egyharmada, a mezőgazdasági nagygépek teljes egésze a szocialista szektorhoz tartozott.

A könyv, a színház, a mozi a nép közkincsévé lett. Az iskolák kapui kitárultak a dolgozó emberek és gyermekeik előtt. 1956–1957-ben 40 ezer egyetemistánk 55%-a munkás- és parasztszármazású fiatalok közül került ki.

Megváltoztak a dolgozók szociális és életkörülményei is. A népi állam az egész béralap 30%-ánál magasabb összeget fordított évente ingyenes társadalombiztosításra, amely kiterjedt a lakosság 60%-ára.

Ilyen eredmények mutatták az ország fejlődésének irányát, bár ellenható tényezők miatt ezek a tendenciák is csak a válságos szakasz leküzdésével érvényesülhettek igazán.

A fejlődés azonban már az ötvenes évek elején sem volt tö-

retlen. Az ország életét irányító munkáspárt politikájában egyre súlyosabb hibák keletkeztek, amelyek kihatottak a társadalom életének minden területére. „A Rákos–Gerő-klikk, amelynek a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségében és a Magyar Népköztársaság kormányában döntő befolyása volt, 1948 végétől kezdve letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról" – állapította meg a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december 5-i határozata.*

A szektás-dogmatikus vezetés saját tökéletességének dicsfényében gátolta a néptömegek alkotó energiájának kibontakozását és felhasználását a politikai, a kulturális, valamint a gazdasági élet területén. A parancsolgató, bürokratikus vezetési stílus elkedvetlenítette és riasztotta a becsületes emberek tömegeit; a káros módszerek súlyos törvénytelenségekhez vezettek a pártban és az állami szervekben egyaránt.

„A személyi kultusz, párosulva azzal a hibás elmélettel, hogy a szocializmus építésének időszakában az osztályharc állandóan és szükségszerűen éleződik – mint ismeretes – általános méretű bizalmatlansághoz és súlyos törvénytelenségekhez vezetett, s ezt elsősorban a pártban dolgozó káderek sínylették meg. Súlyos károkat okozott az MDP Központi Vezetőségének 1951. május 22-i határozata »A kádermunka feladatairól«, amely a kádermunka vezérgondolatává azt a feltételezést tette, hogy az osztályellenség mélyen beépült a pártba, a vezető szervektől egészen az alapszervezetekig, a fő feladat tehát: megkeresni az ellenséget a pártban."**

Ennek az „elvnek" az alkalmazása súlyos következményekkel járt. 1949 első felében Rajk László elvtárs és társai ellen indítottak eljárást koholt vádak alapján. Rákosi Mátyás így dicsekedett ekkor egy nagygyűlésen: „Nem is volt könnyű a felgöngyölítés kidolgozása, és megvallom, hogy sok álmatlan éjszakámba került, amíg a végrehajtás terve alakot öltött."***

A Rajk-ügy után lavinaszerűen folytatódtak a letartóztatások és a koholt perek. Először a fegyveres testületek több

* Az MSZMP határozatai és dokumentumai. 1956–1962. Kossuth Könyvkiadó 1964. 13. old.

** Ugyanott. 515. old.

*** *Rákosi Mátyás:* Válogatott beszédek és cikkek. Szikra 1950. 476. old.

kommunista vezetőjével számoltak le (Pálffy György, Sólyom László), majd a volt baloldali szociáldemokrata vezetők kerültek sorra (Szakasits Árpád, Marosán György stb.), és folytatódott a régi, az illegális kommunista mozgalomban is részt vett vezetők letartóztatásával (Kádár János, Kállai Gyula és más elvtársak).

Súlyosbította a Rákosi-klikk felelősségét, hogy alaptalan vádaskodásait és rágalmait egyes testvérpártok vezetőire, illetve tagjaira is kiterjesztette, s ezzel nemzetközi méretekben is sokat ártott a szocializmus ügyének.

A tényleges osztályellenséggel szemben olyan látványos adminisztratív harc folyt, ami nem érintette annak harci erejét és illegális szervezkedését, viszont több intézkedés, mint pl. a kitelepítés a városokból, a kuláküldözés stb. sújtotta az új hatalomhoz alkalmazkodni akarókat és sok ártatlant is, és fokozta a társadalom egyes rétegeinek elkeseredését. A törvénytelen meghurcolások, amelyek becsületes dolgozókat is sújtottak, sok esetben leleplezés helyett mártírokká emelték az ellenséges elemeket a közvélemény előtt.

Az ellenség „keresésének" és az adminisztratív módszerek túltengésének méreteire utal, hogy 1951. és 1953. május 1. között, két év és négy hónap alatt a rendőrség, mint kihágási bíróság, kereken 850 000 esetben szabott ki büntetést, túlnyomó többségében pénzbírságot. A bíróságok 1950. és 1953. I. negyede között, három és egynegyed év alatt 650 000 személy ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet. Jellemző adat az is, hogy 1952. és 1955. között, tehát négy év alatt 1 136 434 ember ellen tettek feljelentést és indítottak vizsgálatot. A feljelentett személyek 45%-a, 516 708 fő ellen emeltek vádat és hoztak elmarasztaló ítéletet. Az elmarasztaló ítéletek jelentős része a dolgozó parasztokat sújtotta a kötelező termésbeadás nem megfelelő teljesítése miatt. Mindez súlyosan érintette a törvénytisztelő, létbiztonságot kívánó dolgozó embereket, és válságot idézett elő bennük.

A szocializmus építésének kezdetén alkalmazott gazdaságpolitikában – helyesen – az ipar elmaradottságának és a gazdaság agrár túlsúlyának felszámolása vált elsődlegessé. A kialakított irányítási mechanizmus egyidejűleg tartotta szem előtt a tulajdonviszonyok átalakításának, és az eddiginél lényegesen gyorsabb előrehaladásának követelményét.

A Rákosi–Gerő-féle vezetés azonban a gazdaságpolitikában is figyelmen kívül hagyta az ország adottságait, és a valóságtól elrugaszkodott célokat tűzött ki. Az autarkiára alkalmatlan országban, a többi szocialista országban is érvényesülő önellátási koncepciónak és gyakorlatának megfelelően, az iparon belül a nehézipar és a gépipar fejlesztését erőltették, olyan túlzott mértékben, ami teljesen figyelmen kívül hagyta nemcsak a természeti erőforrásokat, a szakképzettség követelményeit, hanem a szocialista országok közötti gazdasági együttműködés adott lehetőségeit is. A gazdaságpolitikát egyébként nagymértékben jogos honvédelmi szempontok is meghatározták, de közvetlen befolyást gyakorolt rá egy olyan koncepció, amely a csaknem elkerülhetetlen és közeli háború veszélyéből indult ki. Az ötéves terv első tervévében a polgári és katonai kiadások csaknem azonosak voltak.

A szocialista gazdaságpolitika helyes megvalósítását a tapasztalatlanságon és az objektív nehézségeken kívül voluntarizmus és türelmetlenség gátolta. Súlyos szemléletbeli hibát jelentett az is, hogy a gazdaságirányítók egyenes arányosságot gondoltak a megtakarítás növekedése, a beruházás növekedése és a gazdasági növekedés között. A növekedés ütemét teljes egészében a beruházások függvényeként szemlélték.

A gazdaság aránytalan fejlesztését leginkább a „vas és acél országát építjük" jelszó demonstrálta. Az erőforrások döntő részének a kohászatra és a bányászatra összpontosítása még a nehézipar korszerű fejlesztését sem tette lehetővé.

A túlfeszített, a feltételeket figyelembe nem vevő gazdaságpolitikát jól mutatja a gazdasági terv sorozatos módosítása. Az 1950-ben indult első ötéves terv programját 1951 februárjában, az MDP II. kongresszusán, átlag kétszeresére emelték. Az új terv az ipari termelést az eredeti 86,4% helyett 200%-kal, a nehézipari termelés volumenét 104% helyett 280%-kal kívánta növelni 1954-ig, amíg a beruházások 70%-kal emelkedtek az eredeti tervhez képest. Egyes területeken „ugrásszerű" fejlődést írtak elő az új tervidőszak idejére, pl. a bányászat termelését 55,2% helyett 142%-kal, a kohászatét pedig 15% helyett 162%-kal kívánták emelni. A terv végrehajtása során egyáltalán nem voltak tekintettel a minőségre, a gazdaságosság követelményeire. Minden

intézkedés és ellenőrzés csak a kitűzött tervszámok teljesítését hajszolta.

A gazdaságfejlesztés szubjektivizmusa, az aránytalanságok, ellentmondások különösen szemléltetően ütöttek vissza a mezőgazdaságra. Ilyen körülmények között a két egymást feltételező fő szocialista agrárpolitikai cél, azaz a mezőgazdasági növekedés elősegítése és a kollektivizálás, megvalósíthatatlan volt. A termelés tartósan csak 1957-től múlta felül a II. világháború előtti átlagokat és összmennyiséget.

A mezőgazdaságban a vezetés az erőszakos irányítás eszközeit alkalmazta. Évről évre, sok esetben év közben is emelték a gazdák kötelezettségeit. A kötelező beszolgáltatás és adózás rendszere teljesen közömbössé tette a parasztságot a termelés fejlesztésében. A parasztság termelési érdektelensége oly mértékben fokozódott, hogy 1953-ra az ország szántóterületének több mint 10%-a, csaknem 1 millió hold hevert parlagon. A beszolgáltatások erőszakos behajtása oda vezetett, hogy 1952-ben a parasztcsaládok kétharmadának nem volt elég gabonája vetőmagnak, illetve a saját maguk ellátására.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése során rendszeresen megsértették az önkéntesség elvét. Ez elsősorban abból fakadt, hogy három-négy év alatt akarták megoldani a mezőgazdaság szocialista alapokra helyezését. A helyi szervek versenyezve igyekeztek teljesíteni, sőt túlteljesíteni az előírt feladatokat. Ezzel a dolgozó parasztság előtt kompromittálták a szocialista mezőgazdaság kialakításának lenini elveit.

Az ötvenes évek elején nem emelkedett, sőt csökkent a munkások és parasztok életszínvonala. Nemcsak a munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó reálbére csökkent, de – az új keresők munkába lépése ellenére – az egy főre jutó reáljövedelem is. 1953-ra az árszint csaknem kétszerese volt az 1949-esnek, az egy keresőre jutó reáljövedelmek 20-22%-kal voltak alacsonyabbak az ötéves terv kezdetéhez képest.

A hibás politika romboló hatását súlyosbította, hogy mindez a „szovjet példa" emlegetésével folyt. A Rákosi–Gerő-féle vezetés minden intézkedés bevezetésekor hangsúlyozta, hogy az a szovjet tapasztalatok alapján történik, és ezzel

valósággal a Szovjetuniót tették felelőssé a tömegek szemében a helytelen intézkedések káros következményeiért.

Ezzel párhuzamosan a nemzet haladó hagyományainak általános lebecsülése, egyes demokratikus hagyományok túlhangsúlyozása, majd a forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő eseményeinek lebecsülése – azzal az ürüggyel, hogy az ellenség által beépített vagy ellenséggé vált elemek vezették – felháborodást váltott ki, illetve előkészítette a talajt a nacionalizmus újjáéledéséhez. A Rákosi–Gerő pártvezetés következetesen igyekezett kitörölni az 1919-es Tanácsköztársaság forradalmi emlékeit is a nemzeti tudatból, ami nyilvánvalóan összefüggött a felszabadulás előtt Magyarországon illegálisan tevékenykedő kommunisták és a többi hazafi háttérbe szorításával, sőt fokozódó üldözésével. Ugyanakkor a nacionalizmus elleni harc ürügyén felrúgták a nemzet hagyományaihoz tartozó régi szokásokat, formákat, megsértették a nemzeti érzékenységet.

Joggal állapította meg Kádár János elvtárs az ellenforradalommal szemben folyó harc napjaiban, 1956. november 11-én tartott rádióbeszédében: „Meg kell mondanom azt is, hogy azokra a talpnyaló intézkedésekre, amelyekkel Rákosiék népünk nemzeti érzéseit súlyosan megbántották... nem a Szovjetuniónak vagy a szovjet népnek volt szüksége, hanem azoknak a hízelgőknek, akik saját népüktől elszakadva, szolgai másolással akarták magukat igazolni, és hazánkban a szovjet barátságot a maguk számára monopolizálni."*

A pártvezetés úgy keresett kiutat, hogy eltagadta a valóságot – s ezzel még inkább súlyosbította a helyzetet. A beszédekben csak eredményekről esett szó. Mély szakadék keletkezett a szavak és a tettek, a meghirdetett politika és a valóság között.

De a pártnak volt ereje 1953 közepén megkísérelni a hibák feltárását és kijavítását. A párt egészséges erőinek nagy segítséget nyújtott a Szovjetunió Kommunista Pártjának ideológiai harca a személyi kultusz leleplezésére, káros következményeinek feltárására és felszámolására. A Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság vezetői között 1953. május végén konzultáció zajlott le, amelyen a szovjet vezetők, megelőző alapos elemzésre utaló módon, szóvá tették a sze-

* Népszabadság, 1956. november 12.

mélyi kultusz eluralkodását a Magyar Dolgozók Pártjában, bírálták a törvénytelenségek káros következményeit, a voluntarista, megalapozatlan gazdaságpolitikát, és a vezetés elszakadását a magyar dolgozó tömegektől. Az ott elhangzott elvtársi tanács, valamint a belső helyzet elemzésének hatására a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége 1953. június 27–28-i ülésén felülvizsgálta politikáját.

A Központi Vezetőség igen határozott és kritikus volt a valóságos helyzet elemzésében, a hibák feltárásában. Összegezve az alapvető változásokat hozó történelmi jelentőségű eredményeket, kíméletlenül mutatott rá a hibákra is. A Központi Vezetőség határozata tételesen felsorolta, milyen következményekkel járt az, hogy „a párt vezetése túlzottan gyors iparosításra, s különösen a nehézipar túlzottan gyors fejlesztésére vett irányt, és elhanyagolta a mezőgazdasági termelést", miközben „a termelőszövetkezetek túlzottan gyors ütemű fejlesztése, s ennek érdekében helyenként erőszakos módszerek és adminisztratív nyomás alkalmazása, valamint a beszolgáltatás bonyolult és állandóan változó rendszere bizonytalanságot teremtett a dolgozó parasztok között". Ezek a hibák káros következményekre vezettek, „kedvezőtlenül hatottak a lakosság, s nem utolsósorban a munkásosztály életszínvonalára, lazították a párt viszonyát a munkásosztállyal, megrontották általában a párt, az állam és a dolgozó tömegek viszonyát, és súlyos nehézségeket okoztak a népgazdaságban".

A Központi Vezetőség határozata keményen fogalmazott a hibák okairól is. Megállapította, hogy „a párt politikai irányvonalában, gazdaságpolitikájában és gyakorlati munkájában keletkezett súlyos hibák igen fontos oka a párt, illetve a pártvezetés belső helyzetében, a vezetés helytelen módszerében, a hibás káderpolitikában, a párt és az állami vezetés nem megfelelő viszonyában és az ideológiai munka elmaradottságában rejlik". A továbbiakban határozottan rámutatott, hogy a hibák fő forrása „a kollektív vezetés hiánya, a kollektív vezetés helyettesítése személyi vezetéssel", „a személyi kultusz", és ennek megfelelően károsnak ítélte a „vezérkedést". Ezzel összefüggésben személyes bírálatot gyakorolt „Rákosi, Gerő, Farkas és Révai elvtárs" fölött, mert a „vezetés klikkszerű" gyakorlatát valósították meg.

A Központi Vezetőség intézkedéseinek középpontjában az a cél állt, hogy biztosítsa a szocializmus építésének előrehaladását, és ez a dolgozó tömegek életszínvonala állandó emelkedését szolgálja. A határozat kijelölte a kollektív vezetés létrehozásának és érvényesítésének feladatait, a párton belüli demokrácia erősítését, a párt és állami vezetés szétválasztását. Ennek megfelelően a Központi Vezetőség a párt első titkárának választotta Rákosi Mátyást, a Minisztertanács elnökéül Nagy Imrét jelölte.*

A Központi Vezetőség 1953. júniusi ülése még nem tárhatta fel a gazdaságpolitikai hibák közgazdasági okait és gyökereit, de úgy döntött, hogy szakemberekből álló munkabizottságok legkésőbb egy év alatt végezzék el ezt a feladatot. A munka el is kezdődött, de az eredmény nem született meg. Ennek pedig politikai okai voltak, mert az okok feltárása, az új politika megalapozása helyett a kapkodás, a jobbra és balra való kilengések időszaka következett. Ezek lassították, időnként megakadályozták az 1953. júniusi határozat végrehajtását.

Már a helyes politika végrehajtására tett első lépés is hibásnak bizonyult. A párt Központi Vezetőségének határozatát a párttagság és a lakosság úgy ismerhette meg, hogy Nagy Imre 1953. július 4-én az Országgyűlés ülésén kormányprogramként terjesztette elő. A politikailag aktív közvélemény előtt úgy tűnt, hogy nem a párt tárta fel az új tennivalókat, hanem a Nagy Imre vezette kormány rendelkezik megfelelő programmal a nehéz helyzetből kivezető lépésekhez. A Központi Vezetőség erre július 11-én országos aktívaértekezletet tartott, amelynek fő szónoka Rákosi Mátyás volt. Ezen az ülésen már elmaradt az önkritika, a hangsúly nem a hibákra és azok kijavítására esett, hanem az „új torzulások leleplezése" volt a fő feladat. Ez alaposan megzavarta a pártaktíva tájékozódását és magatartását.

A következő években a helyzet nem javult alapvetően, mert a helyes célok megvalósítása helyett klikkharc kezdődött a pártvezetésben, megbomlott az egység a párt soraiban. A Rákosi-csoport nem tudott szakítani hibáival, és mindenáron ragaszkodott a hatalomhoz. Ugyanakkor 1953 közepétől kifejlődött és megerősödött a Nagy Imre köré tömörülő

* PI Archívum. 1/6. f. 3. ő. e.

revizionista csoport. Jobboldali opportunizmusuk súlyos károkat okozott a mezőgazdaság szocialista átszervezésében (a termelőszövetkezetek jelentős része felbomlott), zavarokat idézett elő az ipari termelésben, és megerősödött a kulturális, ideológiai életben. A jobb- és baloldali opportunizmus kötélhúzására jellemző, hogy 1953 második felében 225 alkalommal módosították az éves tervet. A helyzet 1954-ben sem változott, így az ipar évi termelése 2,4%-kal volt alacsonyabb az előző évinél.

A hibák kijavítása helyett tehát újabb hibák, bajok keletkeztek, amelyek fokozták az elkeseredést. Nehezítette a helyzetet a pártban, hogy a jobb- és baloldal nemcsak klikkharcot folytatott, hanem egyes időszakokban elvtelen kompromisszumok, összebékülések is létrejottek közöttük. Nagy Imrét pl. 1949 végén a parasztpolitikában képviselt opportunizmusa miatt visszahívták a Politikai Bizottságból, 1951 elején pedig ismét visszakerült, mert fenntartás nélkül támogatta az ötéves terv előirányzatainak kétszeres megemelését, és vállalta a begyűjtési miniszteri funkciót. 1951–1952-ben, amikor a kötelező beszolgáltatás teljesíthetetlen terheket rótt a parasztságra, Nagy Imre több cikkben is megindokolta azok szükségességét. 1953-ban miniszterelnök lett, és a törvényesség bajnokaként lépett fel, de vállalta, hogy a hibák elkövetésében nagymértékben részes Gerő Ernő legyen a belügyminiszter. Ugyanakkor a törvényesség megsértésében súlyosan bűnös Farkas Mihály lett egyik legjobb támasza, akit később az ő ajánlásával választottak meg ismét a Központi Vezetőség titkárává. Attól kezdve Farkas Mihály volt az „új szakasz" politikájának egyik legaktívabb képviselője.

A Rákosi vezette baloldali elhajló csoport tagjai hosszú ideig tűrték Nagy Imre jobboldali opportunista hibáit, a termelőszövetkezetek egy részének felszámolását. A Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa (1954. május 24–30.) elvi ideológiai harc helyett szintén kompromisszummal zárult. De az egyensúlyállapot nem sokáig maradt fenn. A revizionista csoport 1954 őszén fokozatosan előretört, és a Központi Vezetőség októberi ülésén támadásba lendült. Nagy Imre a KV-ülés után megjelent cikkében a párt politikájának „teljes" felülvizsgálatát követelte, a Hazafias Népfront I. országos kongresszusán (október 23–24.) pedig az osztály-

tartalom nélküli nemzeti egység lelkes szószólójává lett. Dicsőítette „kilenc és fél millió magyar szívének együttdobbanását, kilenc és fél millió magyar lelkének együttlelkesedését, kilenc és fél millió magyar acélos karjának együttfeszülését".

A szocializmus építésének ebben a kezdeti szakaszában, amikor a megdöntött uralkodó osztályok politikai és ideológiai hatása még nem számolódott fel, az osztálytartalmat nélkülöző nemzeti egység ilyen meghirdetése még éretlen, időszerűtlen, tehát megtévesztő, félrevezető volt.

A KÜLSŐ ELLENSÉG TÁMADÁSA

A Szabad Európa szakértői felismerték a lehetőséget. 1954 nyarán–őszén megállapították, hogy Magyarországon még több keresnivalójuk lehet, mint Csehszlovákiában. A FOCUS-utasítás abból indult ki, hogy a magyar és a csehszlovák helyzet között három fontos különbséget kell tekintetbe venni, ami a végrehajtást is módosítja. Először: az „új szakasz" sokkal messzebbre ment Magyarországon, mint Csehszlovákiában, és a közigazgatási, valamint gazdasági decentralizáció programja megkezdődött. („Amikor 1953 júliusában Nagy miniszterelnök átvette a kormánygyeplőt, beismerte a rendszer válságát, és ezért engedményekre kényszerült.") Másodszor: az ellenállás az egész országra kiterjed, és már jelentősebb vidéken, mint az ipari centrumokban. Végül: a magyar pártapparátus nagyobb belső feszültség jeleit mutatja, mint a csehszlovák.*

Felismerték nyugaton is a vezetés egységének megbomlását, látták a politikai bizonytalankodást, és tudtak a belső ellenséges elemek megélénkülő tevékenységéről. Ezekre összpontosították politikai akcióikat. Mindennek dacára számoltak azzal, hogy a magyar társadalom szerkezetében végbement gyökeres változásokat támogatják a dolgozó tömegek, ezért nem nyíltan ellenséges, hanem „ellenzéki" programot fogalmaztak meg a Nemzeti Ellenállási Mozgalom (NEM) 12 pontjában. A 12 pont tartalmában megegyezett a korábban ismertetett, Csehszlovákiával kap-

* Lásd *R. T. Holt:* Id. mű. 162. old.; *A. A. Mickie:* Id. mű. 155. old.

csolatos 10 ponttal, de még nagyobb körültekintéssel fogalmazták meg. Ez a program sem követelte a rendszer megdöntését, hanem Nagy Imre „új szakasz" politikájának túlhajtását tűzte ki célul. Többek között követelte „a helyi önállóság és önkormányzat visszaállítását, a parasztok üldözésének megszüntetését és a magángazdaságok újjászületését, »szabad« szakszervezeteket, a kiskereskedelem és a szolgáltató ágazatok államosításának megszüntetését, valamint a nehéziparral szemben a könnyűipar előtérbe állítását".* Ezzel indították meg a FOCUS-művelet első szakaszát, amelynek feladata a „felszabadítás" ideológiai és szervezeti előkészítése volt.

A Szabad Európa Sajtó 1954. október 1-én, pénteken délután 5 órakor München melletti főhadiszállásról a léggömbök százait indította el Magyarország felé. Egymás után, több hullámban küldték a ballonokat, és egy-egy ballon 300–1000 röpcédulát szórt szét. A hatás fokozása érdekében később röpcédulát szállító rakétákat lőttek ki.

A lélektani hadviselés szabályai szerint a röpcédulák kezdetben csak egy szót: „NEM", vagy egy számot: „12" tartalmaztak, majd propagálták a Nemzeti Ellenállási Mozgalmat, és közölték a 12 pontból álló programot. A léggömbök következő sorozata már kis újságokat is szállított, a tízoldalas *Szabad Magyarország*ot, és alumínium jelvényeket.

A Magyar Népköztársaság kormánya 1954. október 15-én jegyzékben tiltakozott az Egyesült Államok kormányánál a példátlan méretű felforgató kampány ellen, és leleplezte a nyilvánvaló beavatkozást belügyeinkbe. A jegyzék megállapította, hogy az Egyesült Államok kormánya nemcsak lehetővé teszi, hanem nyíltan támogatja is ezt az ellenséges akciót. „Ennek az akciónak nyíltan hirdetett célja az, hogy az uszító hangú, rágalmazó röplapok a magyar nép körében elégedetlenséget szítsanak, és ellenállásra szólítsák fel törvényes kormánya ellen."

Az Egyesült Államok kormányának válaszjegyzéke december 17-én kelt. A jegyzék kioktató hangon tíz pontban foglalta össze, hogy milyen programot ajánl a magyar kor-

* *A. A. Mickie:* Id. mű. 158. old.

mánynak végrehajtásra, amely szellemében teljesen megfelelt a Nemzeti Ellenállási Mozgalom 12 pontjának.

A jegyzék követelte: a helyi tanácsokat tényleges hatalommal ruházzák fel, a szabad szólás és gyülekezési jogok érvényesítését; a fogyasztási javakat előállító szolgáltatási ágak államosításának megszüntetését, a szabad vallásgyakorlást stb. A belügyeinkbe való nyílt beavatkozást a jegyzék ezzel a cinikus megjegyzéssel tetőzte: „A szóban forgó röpcédulák pusztán javaslatokat tesznek olyan gyakorlati eszközökre, amelyekkel az egyes beismert fogyatékosságokat ki lehet javítani."

E jegyzék lelkesedéssel töltötte el a FOCUS-akció szervezőit. Az *Új Hungária* „Biztató üzenet" címmel kommentálta a jegyzéket december 31-i számában: „Az amerikai kormány egy olyan programnak ad nyilvánosságot és nemzetközi támogatást, amely alapjában rázza meg a magyarországi... berendezkedést."

Az akcióterv végrehajtásába a Szabad Európa Rádió is bekapcsolódott, és egész szellemi erejét, technikai felkészültségét a Nemzeti Ellenállási Mozgalom szolgálatába állította. Külön műsorprogramban szólt az egyes társadalmi rétegekhez, és azt magyarázta, mit jelent a munkások, parasztok, nők, férfiak stb. számára a 12 pont. Különösen nagy gondot fordított arra, hogy a munkások között „élessze az ellenállás szellemét", ezért új műsort iktatott be „Munkásellenállás" címmel.

A Szabad Európa Rádió vezetői figyelembe vették, hogy a szocializmusban a legfontosabb politikai erő a munkásosztály, ezért a munkások közé került deklasszált, kispolgári elemekhez fordultak, hogy „belülről bontsák le a vasfüggönyt". A funkcionáriusokkal szemben fokozták a fenyegető hangot, hogy növeljék a feszültséget és zavart körülöttük. Figyelmeztették őket, hogy „nincs valami nagy kilátásuk a szép és nyugodalmas öregkorra", de ha bocsánatot akarnak nyerni, „lépjenek rá a néphez vezető aranyhídra", támogassák a „népi ellenállást". Ezzel szemben az ifjúságnak udvaroltak. Bátornak, hősnek nevezték őket, és felhívták a figyelmüket, hogy tanulják meg a tűzfegyverek kezelését, kisebb katonai egységek vezénylését, „mert valamikor még szükség lehet rá". Az ellenséges elemeket nemcsak lelkesítették, hanem

gyakorlati tanácsokat is adtak nekik, „hogyan lehet élő valósággá tenni a népi ellenállást".*

A FOCUS-művelet keretében 1954 őszén bekapcsolódtak a magyarországi tanácsválasztások „előkészítésébe". (A tanácsválasztások november 28-án zajlottak le.) Arra biztatták híveiket, hogy igyekezzenek befurakodni a tanácsokba, és ott kihasználni a helyi önkormányzat, a decentralizálás adta lehetőségeket. A választási kampány idején megélénkült a belső reakció tevékenysége. Több helyről jelezték, hogy a 12 ponthoz hasonló felírásokat találtak középületeken, vasúti teherkocsikon és kézzel írt röpcédulákon. A jelölőgyűléseken – főleg vidéken – a jogos kritika mellett (pl. a kötelező terménybeszolgáltatási rendszer működésének bírálata) egyre többen támadták a tanácsrendszert, „a szegények hatalmát", és mind hangosabban uszítottak a termelőszövetkezetek ellen.**

A választások után röpcédulákon és rádióműsorokban külön szóltak a nem kommunista tanácstagokhoz arról, hogy „mit vár tőlük a magyar nép". Igyekeztek ellentétet szítani a kommunista és párton kívüli tanácstagok között. 1955 nyarán a szektások, személy szerint Rákosi Mátyás ellen irányították a fő tüzet. Több százezer „Pusztul-e végre Rákosi?" című röpcédulát dobtak le Magyarországon.

A FOCUS-hadművelet végrehajtásában aktívan részt vettek a reakciós emigránsszervezetek is. Vezetőik előadó körutakon lelkesítő beszédeket tartottak híveiknek, hogy közeleg az idő, készüljenek fel a munkáshatalom megdöntésére Magyarországon. Az MHBK a tettek mezejére lépett. Zákó tábornok Kölnbe 1955. március 1-re megbeszélést hívott össze. A résztvevők elhatározták, hogy „Kiürítés" fedőnévvel akciót indítanak a harcra mozgósítható emigránsok összegyűjtésére Belgium, Hollandia, Franciaország és Spanyolország területén. Az akció célját a „Szervezési utasítás" így foglalta össze: a „Kiürítés" előkészületeinek feladata: hazánk felszabadítása érdekében (önkéntesen vállalt katonai fegyelem alapján) egy szervezetbe fegyveres

* *R. T. Holt–R. W. van de Velde:* Strategic Psychological Operations and American Foreign Policy. The University of Chicago Press 1960. 210–211., 220–225. old.

** PI Archívum. 216–384., 840., 842. és 850.

harcra tömöríteni az arra alkalmas és önként jelentkező MHBK-tagokat és egyéb, nemzeti irányzatú magyarokat.

Másik fontos feladatuk abban állt, hogy aktivizálják itthon maradt hajdani elvbarátaikat, szervezkedésre buzdítsák őket, és segítséget juttassanak el részükre. Amerikai kémiskolákon kiképzett futárokat küldtek hozzájuk, és egyes nyugati országok diplomatáinak segítségével vették fel az érintkezést velük.

A későbbiek során felforgató tevékenységüket megkönnyítette, hogy az osztrák–magyar határon eltávolították a műszaki határzárat. 1956 első negyedében 191, második negyedében 320, és egyedül augusztus hónapban 438 esetben követtek el befelé irányuló határsértést.

Az Egyesült Államok ezzel kapcsolatos felelősségét bizonyítja az a jegyzék, amelyet az amerikai kormány 1956. február 3-án küldött a magyar kormánynak a letartóztatott magyar állampolgárságú amerikai kémek ügyében. A jegyzék példátlanul fenyegető hangon íródott, és nyílt kiállást jelentett a kémkedés és felforgató tevékenység mellett. Az amerikai szervek kategorikusan kijelentették, ha a magyar kormány nem bocsátja szabadon az elítélt kémeket, az amerikai kormány 1. nem lát lehetőséget a két ország függő gazdasági és más kérdések rendezésére hivatott tárgyalásainak megkezdésére; 2. az amerikai útlevelek elvesztik érvényességüket a magyarországi utazásra; 3. újabb szigorításokat léptetnek életbe a washingtoni magyar külképviselet munkatársainak korlátozására. Természetesen a Magyar Külügyminisztérium visszautasította ezt a jegyzéket.

A BELSŐ ELLENSÉG AKTIVIZÁLÓDÁSA

A népi hatalom ellenségeinek kedvenc állítása, hogy 1956 őszén Magyarországon az események „spontán vezettek el a forradalomhoz", és a felkelés előkészítésében nem vettek részt számottevő szervezett erők. Az illegális szervezkedések szerepét egyenesen semmisnek vagy jelentéktelennek nyilvánították. Valójában megélénkülő tevékenységükre jellemző, hogy az illetékes szerveink 1954-ben 53, 1955-ben 162 hírszerző ügynök ellen folytattak vizsgálatot, 1955–1956-ban a magyar állambiztonsági szervek 15 nagyobb és 30 kisebb

ellenséges szervezkedést lepleztek le, és 1956 első felében 40 kémet vettek őrizetbe.

Az adatokat kiegészíthetjük azzal, hogy az ellenforradalom leverését követő három év alatt 26 jelentősebb ellenséges szervezkedés lepleződött le, amelyeknek tagjai közül igen sokan 8-10 év óta folytatták illegális tevékenységüket, és korábban más szervezkedések tagjai voltak. Figyelemre méltó az a tény is, hogy az 1960–1961-ben felszámolt húsz földalatti szervezet közül tíz már 1956 előtt is létezett és tevékenykedett. Végül az ellenforradalmi fegyveres csoportok és a felfedett illegális szervezetek adatainak egybevetése azt bizonyítja, hogy a fegyveres felkelés előkészítésében és kirobbantásában mintegy 250 kisebb-nagyobb illegális szervezet, csoport vett részt.

Az imperialista beavatkozás belső társadalmi bázisát a felszámolt kizsákmányoló osztályok (kapitalisták, földbirtokosok, kulákok), az azokat korábban kiszolgáló rétegek (katonatisztek, csendőrök és rendőrök, a volt horthysta elnyomó apparátus egyéb csoportjai) és más, megrögzött fasiszta elemek alkották. Vakon és vadul gyűlölték a népi hatalmat, s nagyobb részük nemcsak az alkalomra várt, hogy kezét emelhesse a munkáshatalomra, hanem minden lehetőséget kihasználva aktívan készült, szervezkedett a fegyveres felkelésre, a politikai hatalom visszaszerzésére.

Az ellenséges illegális mozgalom egyik általános tapasztalata, hogy a néphatalom ellenségei uralmuk megdöntése után azonnal, 1949–1950-ben megkezdték földalatti szervezkedéseiket a hatalom visszaszerzése érdekében.

Az ellenséges tömörülések másik közös vonása, hogy eszméiket, a stratégia és taktika kidolgozásához szükséges irányelveket a nemzetközi imperialista szervektől kapták.

Harmadik jellemzőjükként említhetjük, hogy e szervezetek között sajátos munkamegosztás alakult ki: a lényegileg azonos célok megvalósításáért más-más módszerekkel, más közegben és más taktikával dolgoztak.

A belső ellenséges szervezkedések közül legfontosabb *a katonai, fegyveres, diverziós vonal.* Bázisukat a volt horthysta katonatisztek, csendőrök, rendőrök és nyilasok alkották, de soraikba tartoztak volt horthysta közalkalmazottak és kulákok is. Szervezeteik közül jelentősebbek a Kard és Kereszt, Fehér Gárda, Botond Hadosztály, Hadapródok

Szervezete, amelyek a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének aktív hatására jöttek létre. „Önálló" szervezetekként dolgoztak a Fehér Partizánok, a Vérszerződés, a Magyar Ellenállási Mozgalom, a Nemzeti Ellenállási Mozgalom. Ezek a Szabad Európa Rádión keresztül sugárzott politikai és katonai útmutatások alapján tevékenykedtek, és összekötők útján kapták a legfontosabb utasításokat. Működési elvüket pár példán keresztül figyelemmel kísérhetjük.

A Fehér Partizánok szervezetet 1950-ben hozták létre Fiala József, volt horthysta politikai detektív és társai, az ország jelentős részére kiterjedő hálózattal. Voltak fegyvereseik, közigazgatási szakemberekből álló csoportjuk, női vonal stb. Terveiket a háborúra építették, és várták az amerikaiakat. Gondosan kidolgozták a „megszállással" kapcsolatos teendőket. Kijelölték azokat a repülőtereket és egyéb alkalmas helyeket, ahol az amerikai és angol csapatszállító gépek és ejtőernyősök leszállhatnak. Erre az alkalomra előkészítettek angol nyelvű igazolványokat és karszalagokat is. A szervezkedés jelentős részét 1954 októberében felszámolták, de maradványaik reorganizálódtak, és 1955 közepétől átálltak a „felszabadítási politika" alapelveire.*

A Hadapródok Szervezete 1949-től 1955 decemberéig működött. „Mint volt katonaiskolás növendék kötelességemnek éreztem az akkori nemzetközi helyzetben, hogy egy államellenes szervezetet hozzak létre" – vallotta Sulyánszky, a szervezet vezetője. Két tervvel is rendelkeztek arra az esetre, ha kitör a háború, vagy ha a szovjet csapatok elhagyják Magyarországot. Készültek a rádió épülete és a fegyverraktárak elfoglalására, a politikai foglyok kiszabadítására. Volt hírszerző, helykijelölő, gépkocsiszerző és igazolványkészítő csoportjuk. 1955-ben – előre elkészített forgatókönyv alapján – gyakorlatot tartottak tagjaik harckészségének fokozására; a gyakorlat témája a középületek elfoglalásának módja volt.

Kémkedéssel is foglalkoztak. Értesüléseiket Désaknay György SZER-összekötőn keresztül továbbították. Désaknay arra biztatta őket, hogy dolgozzanak ki tervet arra az esetre, ha Magyarországon zavargás lenne. Ennek megfelelően Sulyánszky Jenő és társai kidolgozták a „Szegedi tervet".

* Budapesti Fővárosi Bíróság. B. I. 005 021/1955.

A terv lényege, hogy Szegeden katonai zendülést szerveznek, s másutt is ellenforradalmi megmozdulásokat kezdeményeznek. A zendülések veresége esetén Jugoszlávia felé akartak áttörni a határon.*

A Botond Hadosztály nevű alakulat három önálló szervezkedésből állott. A szervezetek vezetői: Gajári Károly, Bónis Lajos és Faddi Ottmár egyeztették elképzeléseiket és szervezeteik tevékenységét. Tervezetet készítettek a hatalomátvétel után ideiglenesen létesítendő „polgárőrség" megszervezésére, a „számonkérő szék" felállítására, a haladó személyek üldözésére. Programjukat eljuttatták a nyugaton működő Magyar Nemzeti Bizottmánynak.

Szelepcsényi István – 1950 áprilisában 11 társával szervezkedés bűntette miatt ítélték el – 1951-ben a büntető intézetben létrehozta a Magyar Ellenállási Mozgalom nevű szervezetet, amelynek célja: felkészíteni tagjait arra, hogy szabadulásuk után lakhelyükön illegális csoportokat szervezzenek. Egyik neveltje 1953-ban Berettyóújfalun szervezett csoportot. Ő és társai lényegében tíz éven át folytatták megszakítás nélkül illegális tevékenységüket, és ott is voltak azonnal, amikor a fegyveres harc kitört.** Szelepcsényi pl. a Maros utcai ellenforradalmi csoportban harcolt, majd október 28-a után Nagykovácsiban a fegyveres „nemzetőrség" egyik vezetője volt.

A Szabad Európa Bizottság FOCUS-hadműveletének hatására utal az ún. Nemzeti Ellenállási Mozgalom budapesti és viharsarki (Békés megye) szervezetének létrejötte. A budapesti csoport kidolgozta a fegyverszerzés módját, és összeállította a kivégzendők „fekete listáját". A NEM békéssámsoni szervezkedésének tagjai kezükbe kaparintották a honvédelmi szövetséget, így legális fegyveres kiképzést és lőgyakorlatokat is tartottak.

Doma István és társai szintén 1950-től szervezkedtek a népi demokratikus államrend megdöntésére. Ők a rádió és a posta elfoglalására specializálták magukat. A József telefonközpontban működő csoportjuk „Zugló I" néven szervezte a nemzetközi telefonvonalak kézbevételét. Szervezkedésük vidékre is kiterjedt.***

* Budapesti Főv. Bír. B. I. 006 039/1956/II.

** Budapesti Katonai Bíróság. B. II. Kt. 047/1959.

*** Budapesti Főv. Bír. B. I. 005 002/1955.

A példákat még hosszan lehetne sorolni, de ebből is meggyőzően kitűnik az ellenséges elemek elszánt és tervszerű felkészülése a munkáshatalom fegyveres megdöntésére.

Az illegális ellenforradalmi mozgalom másik fő területét *a pártjellegű politikai szervezkedések*, csoportosulások alkották. Volt polgári vagy „keresztény" politikusok, kispolgári liberális erők csoportosultak laza keretek között, és készültek a hatalom megszerzésére. Közülük egyik-másik szervezetten működött, mások csak alkalomszerűen vitatták meg a helyzetet, vagy programokat állítottak össze. Ezek általában a többpártrendszer gondolatának ébrentartásáról szóltak, a semleges „harmadik út" mellett tettek hitet. Zömükben egyetértettek Nagy Imre csoportjának tevékenységével.

A volt Kisgazda Párt jobboldali vezetői rendszeresen érintkeztek egymással, vitákat folytattak, és a kispolgári semlegesség elvét vallották. Ők is keresték a kapcsolatot Nagy Imrével. A volt kisgazdák egy csoportja dr. Lupkovics György vezetésével „Pártonkívüliek véleménye" címmel külön programot dolgozott ki.

A volt jobboldali parasztvezérek is megtalálták a módját, hogy kapcsolataikat és nézeteiket ébren tartsák. A régi jobboldali szociáldemokrata vezetők tevékenysége is megélénkült. Egyik csoportjuk aktívan szervezkedett, és megalakította a „Spartacus Szabad Szociáldemokraták Szövetségét", amely 13 pontból álló programját eljuttatta az *Irodalmi Újság* szerkesztőségéhez is.

A volt Demokrata Néppárt aktív elemei is egy „polgári demokratikus" államforma eszméjét dédelgették. Több kisebb csoport készült arra a lehetőségre, hogy a fegyveres felkelés győzelme esetén politikai pártot szervezzen. Ilyen volt Olasz Gyula csoportja, amely 1953-tól készítette elő a Keresztény Demokrata Párt megalakítását. A programot és a szervezeti szabályzatot előre kidolgozták.

Némely fegyveres szervezkedésnek is volt pártszervező csoportja. A Fehér Partizánok szervezet a felkelés győzelme után a Szeretet Párt megalakítását tűzte ki célul.

Péntek István „ideológus" fasiszta bajtársait tömörítette. Ő 1954-ben szabadult, attól kezdve szervezkedett a volt politikai foglyok között. Terveiről így vallott egyik társa, Csóré Áron: „A szervezet politikai célja az úgynevezett nemzeti kommunizmus megvalósítása, az ún. dunai népek

konföderációja – hogy így lehessen leválasztani Magyarországot Moszkváról." Ez a szervezet is felzárkózott Nagy Imre csoportja mögé.*

Különösen veszélyes szerepet töltött be az illegális szervezkedések között az 1950-ben létrehozott Keresztény Párt. A szervezet vezetőinek perét 1957-ben és 1961-ben folytatták le. Az ítélet teljes joggal állapította meg: „Céljában ez a szervezkedés semmiben sem különbözött más illegális, államellenes szervezkedésektől, propagandájában azonban igen. A vallásgyakorlás leple alatt hiszékeny, vallásos meggyőződésű emberek tudatán keresztül, éppen vallási meggyőződésükön keresztül akarták őket népi demokratikus államrendünkkel szembeállítani, és a maguk oldalára vonni, a szervezkedés tagjaivá tenni."**

A Keresztény Párt fő feladatának az ifjúság megszervezését tekintette. A párt vezérkara irányította az illegális klerikális ifjúsági mozgalmat, amelynek szervezését 1949–1951-ben néhány pap és volt szerzetes kezdte meg, és 1959–1960-ig szinte megszakítás nélkül tevékenykedtek. A sokféle ifjúsági szervezet közül kiemelkedett a volt ciszterci szerzetesekből 1949-ben szervezett Maria Congregatio, a Keresztény Párt 1950-ben alakult ifjúsági szervezete, és az 1951-ben újraéledt Regnum Marianum.

A különböző elnevezésű, de teljes nézetazonosságú klerikális ifjúsági mozgalmat idős, tapasztalt volt szerzetesek vezették. Tevékenységük országos méretű volt.

A Keresztény Front, amely összefogta a klerikális szervezeteket, mintegy 800 aktivistát foglalkoztatott, és 12 fő csoportból állt, ezek kisebb csoportokra oszlottak. A Front főnöke, Havas Géza beismerte: „Szervezetünk 1956 előtti célja volt, hogy olyan elitet neveljünk ki az ifjúságból, amely majd... rendszerváltozás esetén a keresztény társadalomban vezető szerepet vihessen, készen álljanak a vezetők – ha arra lehetőség nyílik, a proletárdiktatúra megdöntése után."

A Maria Congregatio működését egy négytagú illegális rendi tanács vezette. Tagjai egyben vezetői voltak a négy fő körzetnek: a budapestinek, a székesfehérvárinak, a győrinek és az egrinek.

* Budapesti Főv. Bír. T. B. I. 9006/1959.

** Budapesti Főv. Bír. T. B. XVI. 9220.; 9228.; 9264/1961.

A Regnum Marianum 19 fő csoportból szerveződött, csoportjai és sejtjei az egész országot behálózták. A vezetők pótlására és létszámuk növelésére vezetőképző tanfolyamokat tartottak, pl.: a Maria Congregatióban 1949-ben mintegy 50-60 negyedikes gimnazistát féléves tanfolyamra küldtek; a Regnum Marianum évente szervezett vezetőképző tanfolyamokat.

A klerikális ifjúsági mozgalom 8-10 éves kortól 24-25 éves korig szervezte és „nevelte" a fiatalokat. Különös előszeretettel dolgoztak a középiskolás és egyetemista fiatalok között. A csoportok feladata volt, hogy társaik között vitákban, beszélgetések során terjesszék nézeteiket, és elitgárda módjára viselkedjenek. Összesen mintegy 6-8000 fiatallal foglalkoztak, s ezek több ezer társukra gyakoroltak hatást.

„Csoportunkba általában azokat vontuk be, akikről tudtuk, hogy szemben állnak a rendszerrel, illetve passzív magatartást tanúsítanak" – vallotta a bíróság előtt Emődy László, a Regnum Marianum egyik vezetője.

Kölley vádlott beismerte: „A középosztálybeli fiatalság összefogása, elitgárda létesítése volt a cél, hogy fel lehessen őket használni esetleges rendszerváltozáskor."

A Regnum Marianum fő célja: „a vallásos nevelés mellett beoltani azt a tudatot, hogy a népi demokratikus rend átmeneti jellegű". Ennek megfelelően készítette el Emődy László 1954-ben a szervezett „Labor Communis" elnevezésű szabályzatát. Ők nem szerveztek csoportokat fegyveres felkelésre, azt mástól várták. De azt nem tagadták, hogy „1956 előtt az ifjúsági csoportok politikai nevelése a rendszerrel való szembeállításra irányult... a Keresztény Front programja szellemében, a keresztény társadalmi rend megvalósítása érdekében".

Eszméik terjesztésére előadásokat tartottak, brosúrákat adtak ki. A „Kiáltás a férfiak után" című brosúrában harcra, rombolásra készítették elő a fiatalokat: „...eljön az idő, amikor ti is azt a parancsot kapjátok Istentől: IRTS! ROMBOLJ! PUSZTÍTS!... Ez vér nélküli forradalom lesz, a minőség forradalma..." *Mustármag* című illegális folyóiratuk meghirdette a Szovjetunió elleni keresztes hadjáratot: „Mi vagyunk az egyetlen Mária-tisztelő kultúrnemzet a Kárpát-medencében. Mi vagyunk Kelet kapuja,

és a bolsevik Oroszország megtérítésének is tőlünk kell kiindulnia..."

A brosúrák egy részét maguk készítették, másokat külföldről kaptak. Földy Endre, a Keresztény Front ideológusa, 1952–1960 között kb. 60 féle brosúrát gyártott több mint 600 példányban, és 30 ezer forintot költött erre.

A klerikális szervezetek kapcsolataik útján jelentős anyagi segítséget kaptak. A Keresztény Front 130 ezer forintot, a Maria Congregatio 1951-ben 75 ezer, 1954-ben 75 ezer, 1955-ben 30 ezer, 1956 novemberében 90 ezer forintot. A Regnum Marianum birtokában a szervezet felfedésekor 258 230 forintot, 45 Napóleon-aranyat, 67 írógépet, 12 magnetofont, vágó- és présgépeket stb. találtak.

Felmerül a kérdés: működött-e az országban olyan központ, amely koordinálta volna a sokszínű és sokágú illegális, ellenséges szervezkedést? A jelek azt mutatják, hogy ilyen központ nem működött Magyarországon. A Szabad Európa Bizottság és intézményei töltötték be a „népi ellenállási központ" szerepét. Kívülről kémek, diplomaták, ügynökök és futárok segítségével, a Szabad Európa Rádió adásaival és üzeneteivel irányították a belső szervezett ellenállást. A felfedett szervezetek kétharmada rendelkezett közvetlen nyugati kapcsolatokkal.

A belső ellenség ilyen erői és tartalékai ellenére az Operation FOCUS 1955 nyarán mégis kifulladt, és első szakasza lezárult. Szervezői – R. T. Holt szerint is - személyes tragédiának tartották a genfi kormányfői értekezletet, a nemzetközi feszültség enyhülését. Megzavarta őket az is, hogy a Magyar Dolgozók Pártja 1955 tavaszán fellépett a jobboldali revizionizmus ellen.

1955 szeptemberében a Crusade for Freedom szervezet – amelynek kormányoktól való függetlenségét mindig kínosan hangsúlyozták – új igazgatót kapott W. William amerikai kereskedelemügyi miniszter személyében. Ezzel az Egyesült Államok kormányának egyik magas állású tisztviselője nyíltan a „keresztes hadjárat" élére állt. Eisenhower levélben köszöntötte az új igazgatót. Az elnök megerősítette, hogy a kormány álláspontja továbbra is a „rab népek felszabadítása", és minden támogatást megad e szervezetnek, amely „szervezi és kiépíti az ellenállás szellemét a vasfüggöny mögötti országokban".

A FOCUS-hadművelet második szakasza (1956)

A DOGMATIKUS PÁRTVEZETÉS CSŐDJE

Az 1955-ös év végére hazánk társadalmi-gazdasági életében fokozódtak az ellentétek. A revizionizmus ellen hirdetett elvi-ideológiai harc adminisztratív intézkedésekbe torkollott, a törvénytelenül meghurcolt elvtársak rehabilitálása megtorpant, a termésbeadási kötelezettségeket jelentősen megemelték, az adókat kétszer is behajtották stb.

Az írók egy csoportja memorandumot szerkesztett, amely 1955 őszén szűk körben közkézen forgott. A memorandum kifogásolta, hogy ismét teret nyertek a társadalomban, de különösen a kulturális életben „a már korábban elítélt káros, erőszakos eszközök, a megokolatlan adminisztratív beavatkozás, a parancsolgatás módszerei". A dokumentum szerzői rámutattak néhány kirívó példára is: lapelkobzás, leváltás, egyes színdarabok bemutatásának betiltása stb. A párt vezetői a bírálat lényegének megvizsgálása helyett adminisztratív erővel csaptak le az írókra, ami azonnal dicsfénnyel övezte az „ellenállni" merő, korábban többségükben igencsak hűséges írók homlokát. Így lett az alig ismert memorandumból hangos „írólázadás".

A Magyar Dolgozók Pártja politikájának sűrűn ismétlődő átértékelése, a vezetésben tapasztalt huzavona, a hibák feltárása és újbóli elkövetése megrendítette a bizalmat, és a becsületes emberekben a kiúttalanság érzését keltette. Ilyen körülmények között a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa (1956. február 14–25. között ülésezett) mély hatást gyakorolt a magyar közvéleményre is. Általánossá vált a politikai érdeklődés, olvasták és megvitatták a kongresszus anyagait. „Az előadói beszédet az alkotó marxizmus alkalmazása ragyogó példájának tartják", és

„a XX. kongresszus után szabadon fellélegeztek az emberek"* – rögzítik az első hangulatjelentések.

A magyar dolgozók megelégedéssel olvasták a személyi kultusz nyílt kritikáját, a lenini eszmék méltó megbecsülését. A kommunistákat újult reménnyel töltötte el a pártélet lenini normáinak visszaállítása. A gyárakban termelési felajánlásokat tettek a kongresszus tiszteletére.

Helyenként azonban kritikai hangok is hallatszottak, a kongresszuson elhangzott egyes kijelentések és felszólalások félelmet, bizonytalanságot és értetlenséget váltottak ki a párttagok egy részéből, főleg a pártfunkcionáriusokból. Megindult azonnal a félremagyarázás, az önigazolás és a vádaskodás is. Nagy szükség volt a magyar kommunisták őszinte és egységes állásfoglalására.

Általános volt a várakozás, hogy vezetőink „hogyan fognak állást foglalni az SZKP XX. kongresszusa nyomán a mi helyzetünk, fejlődésünk egyes kérdéseiben". A népes gyűléseken azt követelték a vezetőktől, hogy támaszkodjanak jobban a párttagságra, beszéljenek velük őszintén az ország ügyes-bajos dolgairól".**

Javaslatokat tartalmazó levelek érkeztek a központi intézményekhez, amelyekben követelték a kongresszus szellemének hazai alkalmazását. Általános volt a kívánság, hogy a sajtó hasábjain vitassák meg a kongresszus magyarországi tanulságait. Cikkeket, hozzászólásokat küldtek az emberek az újságokhoz a XX. kongresszus gondolatainak jegyében. A párt központi lapja és elméleti folyóirata is a kongresszus rendkívüli jelentőségét hangsúlyozta, és tanulságainak hazai alkalmazását jelölte meg feladatként. Ezen az alapon élénkült a pártélet, fokozódott a párttagság aktivitása.

A fokozódó társadalmi tevékenység pozitív törekvéseit fejezte ki az a tény, hogy a második ötéves tervjavaslathoz május–július hónapokban több mint 35 ezer írásos észrevétel, javaslat érkezett. Ugrásszerűen nőtt a központi szervekhez küldött levelek száma is. A párt központi lapja 1955-ben havonta átlag 3533 levelet kapott, az 1956. január–május hónapok átlaga 4426, június–szeptemberé pedig 6448. 1956

* PI Archívum. 276/9–56/1956. Feljegyzés a megyei pártaktíva-értekezletek főbb tapasztalatairól. 1956. március 30.

** PI Archívum 276/9–32/1956. Feljegyzés az instruktorok tapasztalatairól. MDP KV PTO 1956. március 8., 1/7–8. öe. 1956/2. sz.

első hónapjaiban a levelezőknek csak 15-20%-a, júliusban 28-30%-a, szeptember–októberben már 38-40%-a bírálta a határozatlan vezetést, ostorozta a bürokráciát, a tehetetlenséget, a termelés emelését akadályozó tényezőket, tett hasznos javaslatokat, és kérte, hogy „a párt Központi Vezetősége beszéljen felnőtt emberek módjára a dolgozókkal".

1956 elején tehát újra lehetőség kínálkozott Magyarországon a hibás politika korrekciójára, arra, hogy a párt vezetésével új lendületet vegyen a szocializmus építése. Ehelyett azonban úgy alakultak az események, hogy 1956. október 23-án fegyveres felkelés kezdődött a népi demokratikus rendszer megdöntésére. A helyzetnek ezt a tragikus fordulatát különböző jellegű, de egészében egy irányban ható tényezők idézték elő.

A párt Központi Vezetősége 1956. március 12–13-i ülésén foglalkozott a XX. kongresszus határozatainak hazai hasznosításával. A Rákosi–Gerő-féle vezetés folytatta korábbi politikai játékát a hibák leplezésére, a felelősség takargatására. Éles vita ellenére a Rákosi-csoport keresztülerőszakolta azt az álláspontot, amely szerint Magyarországon minden rendben van, a hibákat kijavítottuk, a politikai helyzet jó. Rákosi merészen kijelentette: „A XX. kongresszus munkája folyamán megállapítottuk, hogy pártunk fő irányvonala minden téren helyes... pártunk erős és egységes. Egészséges alapon áll népgazdaságunk..."*

Mindez azt mutatta, hogy a pártvezetés képtelen élni azzal az eszmei segítséggel, amelyet az SZKP XX. kongresszusa nyújtott a nemzetközi kommunista mozgalomnak. A helyzet kritikussá vált.

A munkások tele voltak panasszal a termelésben jelentkező kapkodás, szervezetlenség miatt. Szóvá tették, hogy a rossz anyagellátás lehetetlenné teszi a tervszerű termelést, a szervezetlenség akadályozza a munka folyamatosságát, és a bürokrácia burjánzása papírtengerbe fullasztja a termelést. Növekedtek a bérpanaszok, főleg a vidéki városokban akadozott a kenyér-, a zsírellátás, az áruellátás terén általában nagy nehézségek mutatkoztak. A gazdasági körülmények láttán az emberek nemigen bíztak a párt egyéb megállapításainak igazában.

* Szabad Nép, 1956. március 15.

A csalódottság országos méretűvé vált. A funkcionáriusok többségét ugyanúgy felháborította a vezetés „nagyvonalú" felületessége, a tömegek tapasztalatait és követeléseit arisztokratikusan semmibevevő magatartása, mint az egyszerű embereket. A vezető szervek részére készített tájékoztatókban világosan feltárták, hogy „azt a nagy várakozást, amely a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusa után – a Központi Vezetőség ülése előtt – kialakult... a határozat és a beszámoló nem elégítette ki teljesen. Többet vártak..."

A párttagság a vezetés megújítását követelte, mondván: „az önkritikából elég, legyenek olyan vezetők, akik jobban értenek a kérdésekhez".* A pártaktivisták igényelték, hogy újra kerüljenek előtérbe olyan – korábban leváltott – népszerű vezetők, mint Kádár János, Kállai Gyula, Szakasits Árpád, Marosán György és más elvtársak. Követelték a rehabilitáció folytatását és teljes befejezését.

A Szabad Európa Rádió március második felében kezdte meg a XX. kongresszus zárt ülésén elhangzott, Sztálin tevékenységét értékelő beszámoló ismertetését, és léggömbök segítségével a röplapok ezrein juttatták el az ország fölé. A pártvezetés pedig hallgatott róla. Ez újabb nyugtalanságot és megdöbbenést váltott ki a párttagok között is.

Ebben az időben a pártközvélemény jelentős része előtt már fokozatosan világossá vált, hogy Rákosi Mátyás nem képes megérteni az új követelményeket, nem ismeri fel a radikális intézkedések szükségességét. Elmarasztalták őt és még néhány más pártvezetőt az elkövetett hibákért és a hibák kijavításában mutatkozó huzavonáért. Rákosi személye a kibontakozás fő gátjává, akadályává vált.

A NAGY IMRE-CSOPORT PÁRTELLENZÉKKÉ SZERVEZŐDÉSE

A párt legfelsőbb vezetőinek tehetetlensége, felemás és őszintétlen magatartása élesedő vitákat, növekvő polarizációt és bizonytalanságot idézett elő a párt soraiban. A párt

* PI Archívum. 276/9–42/1956. Információ a KV márciusi határozatának, Rákosi elvtárs beszámolójának visszhangjáról. 1956. március 17. (Az anyagot a VII., a IX. és a XII. kerületből, a MÁVAG, az Autóipari Tröszt, a Rádió és a Klement Gottwald üzemeiben gyűjtötték.)

szerveiben és szervezeteiben határozott véleménykülönbségek mutatkoztak az ország helyzetének, a XX. kongresszus tanulságainak megítélésében. 1956 tavaszán és nyarán különböző áramlatok alakultak ki a pártban Nagy Imre körül, nevét zászlóként felhasználva szervezett pártellenzék kontúrjai bontakoztak ki.

Nagy Imrének tekintélye volt az egyszerű emberek egy része, főleg a parasztság, valamint az értelmiségiek nagyobb csoportja előtt. Népszerűségét csak növelte, hogy 1953-ban a párt Központi Vezetősége által feltárt hibákat és az új, sokat ígérő intézkedéseket először ő hirdette meg nyilvánosan miniszterelnöki funkciójában. Attól kezdve a törvényesség bajnokaként lépett fel.

A pártellenzék tudatos elemei nem véletlenül tömörültek Nagy Imre köré. Népszerűségén túl ebben az is szerepet játszott, hogy a pártvezetés Nagy Imrét már többször megbírálta kispolgári opportunizmusa, jobboldali nézetei miatt. A felszabadulás után először 1948–1949-ben provokáltak vitát a népi demokratikus hatalom jellegének felfogásáról és a parasztpolitika fontos kérdéseiről vallott nézetei. Akkor ő maga is elismerte, hogy opportunista álláspontot foglalt el. 1949 szeptemberében a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége előtt kijelentette: „Jobboldali opportunista elhajlásommal kapcsolatban mindenekelőtt ki akarom jelenteni, hogy a Politikai Bizottságnak a Központi Vezetőség elé terjesztett javaslatát elfogadom." Majd ígéretet tett: „...mind az elméleti munkásságomban, mind a magatartásomban megnyilvánuló hibákat... le fogom küzdeni."*

Alig néhány év múlva, 1955 márciusában újra súlyos bírálat érte sok kárt okozó jobboldali revizionista nézeteit és opportunista magatartását, ami miatt leváltották a miniszterelnöki posztról, és kizárták a Központi Vezetőségből. 1955. május 4-én kelt, a Központi Vezetőséghez írt levelében újra önkritikát gyakorolt, és ígéretet tett: „Teljes erővel támogatni fogom a pártot – s ebben magam fogok elöljárni – a bárhonnan jövő, minden olyan szándék vagy törekvés felszámolásában, amely antimarxista–antileninista jobboldali hibáimat a párt szervezeti egységének, valamint fegyelmének lazítására vagy megbontására, avagy népköztársasá-

* Népszabadság, 1957. május 9.

gunk és szocialista építésünk érdekei ellen akarná kihasználni...”*

Tulajdonképpen az ezután következő hónapokban alakult, formálódott a Nagy Imre-csoport magva, és lépett fel először szervezetten az irodalom és művészet területén. Ezért a Központi Vezetőség 1955 novemberében Nagy Imrét kizárta a pártból.

A Rákosi-féle vezetés azonban az adminisztratív intézkedéssel egyidejűleg nem tudta elvi-ideológiai harcban szétzúzni Nagy Imre nézeteit. A pártvezetés korábbi hibáinak újbóli ismétlődése ugyanakkor azt a hiedelmet keltette, hogy Nagy Imre nélkül nem lehet kilábalni a bajból. Hívei gondoskodtak e nézet megerősítéséről és terjesztéséről.

A Nagy–Losonczy-csoport tetszetős jelszavakat hangoztatott. „Jobb szocializmusról”, a „demokrácia megtisztításáról” beszélt, és követőik egy része nem is kívánt többet. S mivel valóban meglévő bajokat, problémákat, a tömegeket elkeserítő tényeket hangoztattak, éppen ezért elhomályosodott az ezzel összefonódó, egyre fokozódó, ferde célú agitáció, az uszítással felérő hangvétel, az elégedetlenség és felháborodás tudatos szítása. Világosan felismerték az SZKP XX. kongresszusa eszméinek nagy népszerűségét, a tetteket váró dolgozók igényeit, ezért állandóan a kongresszusra, annak vívmányaira hivatkoztak, valósággal védőpajzsként használták saját nézeteik elkendőzésére. Monopolizálni akarták a kongresszus eszméinek magyarországi alkalmazását, azt állították, hogy ők az egyedüliek, akik helyesen értelmezik, és képesek megvalósítani azokat.

Nagy Imrét az tette az ellenzék vezérévé, hogy programot adott a csoport tevékenységének. 1955 végén és 1956 első hónapjaiban több tanulmányt írt, amelyeket híveivel megvitatott, és a végleges megfogalmazást illegálisan terjesztették.**

Nagy Imre tanulmányai az ellenzéki csoport tevékenységének elvi megalapozását adták. A szocializmushoz való hűségét hangsúlyozva revízió alá vette a legfontosabb elméleti tételeket.

Ha az államhatalom jellegéről nyilatkozott, valamilyen

* Ugyanott.

** Nagy Imre tanulmányait az ellenforradalom leverése után nyugatra csempészték, és 1957-ben megjelentették „A magyar nép védelmében” címmel.

formában mindig tagadta a proletárdiktatúra szükségességét hazánkban. 1947-ben a népi demokráciát olyan hatalomnak tekintette, amelynek „a nyugati demokráciától eltérően az a jellemvonása, hogy a hatalom nem a nagytőkések, hanem a dolgozó nép kezében van, és ennek a demokratikus hatalomnak a munkás-paraszt szövetség képezi az alapját".* 1949-ben a népi demokráciát a kapitalizmus egy válfajának (államkapitalizmusnak) tartotta a „korlátlan" kapitalizmussal szemben, és önkritikájában is elismerte: „a népi demokrácia nemzetgazdaságát államkapitalizmusnak minősítettem".**

1954-ben, a párt III. kongresszusára készülő téziseiben azt írta, hogy a népi demokratikus rendszerben „nálunk már az első szakaszon jobban előtérbe kerültek az építés, a szervezés, a kulturális tevékenység békés feladatai, mint a népi demokratikus állam fő feladatai, amelyek tartósan nem egyeztethetők össze az államhatalom forradalmi erőszakra épített funkciójával".*** Éppen azt tagadta, ami a békés építőmunka védelméhez feltétlenül szükséges a belső és külső ellenség kísérleteivel szemben.

Osztályálláspontját feladva, tagadta a munkásosztály vezető szerepét. Szembeállítva a munkások osztályérdekeit a nemzet egyetemes érdekeivel, nem tagadta, hogy ő az úgynevezett egyetemes nemzeti érdekek talajára helyezkedik, azokat tartja fontosabbnak, mert „a munkásosztály... a nemzet egyetemes érdekeit nem rendelheti alá a maga osztályérdekeinek". Szerinte alapvető társadalmi osztály a parasztság volt, általában a parasztság, rétegződésének figyelembevétele nélkül. „A parasztság örök, mint maga a munka, amely az ember létét biztosítja" – mondta 1948. szeptember 8-án a mintagazdák országos értekezletén.

A nemzeti sajátosságok eltúlzásából, kispolgári felfogásából ered, hogy felülvizsgálta a szocializmus építésének fontos általános törvényszerűségeit. Így pl. a mezőgazdaság szocialista átalakítása helyett más programot adott: „...a középparasztság jómódja, gazdasági gyarapodása, árutermelé-

* *Nagy Imre:* Egy évtized. Szikra 1954. I. köt. 380. old.

** A jobboldali nézetektől az osztályárulásig. (Adalék Nagy Imrének és csoportjának elméleti és gyakorlati tevékenységéhez. 1947–1956.) Kézirat gyanánt. 1957.

*** Ugyanott.

sének növekedése... elengedhetetlen feltétele mezőgazdaságunk elmaradottsága gyors felszámolásának".

Abban a nagy történelmi vitában, amely immár egy évszázada folyik a polgári demokráciáról és a proletárdiktatúráról, Nagy Imre nem marxista álláspontot foglalt el. Sűrűn hivatkozott a lenini eszmékre, de annak osztálytartalmától, a proletárdiktatúrától kispolgári filiszter módjára irtózott. Az „egyetemes nemzeti érdekeket", a „nemzeti lét alapelveit" hangoztató és más egyéb kispolgári-nacionalista nézeteit külön harcossá tette a sztálini dogmák sűrű és ismételt kiátkozása.

A program revizionista irányvonala leplezetlenebbül megmutatkozott Nagy Imre emlékiratainak külpolitikai kérdésekkel foglalkozó részében. A szocialista országok egysége és proletár internacionalista összefogása helyett kapcsolataik leszűkítését ajánlotta a békés egymás mellett élés alapelveire. „A békés egymás mellett élés öt alapelve – mint írta – nem korlátozódhat a kapitalista rendszerre vagy a két rendszer harcára, hanem a demokratikus és szocialista táboron belüli országok egymás közti viszonyára is ki kell terjednie. Az öt alapelv nem a két rendszer, a kapitalizmus és a szocializmus közötti ellentétekből fakad, nemcsak annak kifejezője, hanem a társadalmi és politikai rendszerektől független tényező a nemzetek közötti viszonyok terén."

Világosan megfogalmazta Magyarországnak a szocialista országok testvéri közösségétől, főleg a Szovjetuniótól való elszakadási programját: „Kis országok számára, mint Magyarország, létkérdés helyesen meghatározni helyzetüket az államok közötti viszonyok terén... El kell kerülnie, hogy az ország a hatalmi tömbök összecsapásának aktív részese legyen..."

Nagy Imre számára a nemzetközi viszonyokban megszűnt a két ellentétes társadalmi világrendszer léte, a szocializmus világtörténelmi szerepe, csak azonos jellegű hatalmi tömbök, valamint kis országok és nagyhatalmak kategóriájában gondolkozott. Az általa ideálisnak vélt állapotokat így fogalmazta meg: „A legcélravezetőbbnek látszik a haladó demokratikus és szocialista vagy hasonló típusú, úgyszintén az öt alapelvet osztó más országok* egybehan-

* A brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóirata szerint ez a mondatrész így hangzik: „...az öt alapelvet osztó más rendszerű országok..." (Szemle [Brüsszel], 1960. január.)

golt külpolitikája és együttműködése a hatalmi tömbök politikája ellen, semlegesség vagy aktív egymás mellett élés alapján. Magyarországnak ezt az utat megkönnyíti földrajzi elhelyezkedése – a semleges Ausztria és a szocializmust építő országok... szomszédsága...

Kossuth Lajos lelki szemei előtt a magyarság független, szuverén, önálló és szabad nemzeti létének biztosítására nem valamilyen nagyhatalomhoz vagy hatalmi csoporthoz való csatlakozás lebegett, hanem a környező népekkel való szoros összefogás, szabad népek egyenjogú szövetsége (föderációja) keretében. Ezekhez az eszmékhez kell visszatérnünk."

Ez a program egyértelműen a szocialista országok egységének és összeforrottságának szétzúzását, az európai népi demokratikus országoknak a Szovjetunióval való szembeállítását tartalmazza. Nagy Imre hazánknak a szomszédos népekkel való testvéri barátság és összefogás, a szocialista elveken alapuló becsületes szövetséges magatartás helyett a Kelet és a Nyugat között lavírozó politikai kalmárkodást ajánlotta, és ezt mintegy védőpajzsként „Kossuth eszméivel" vonta be, annak nagysága, tekintélye és népszerűsége mögé bújva. Meg volt győződve arról, hogy Magyarország kiszakítható a szocialista országok világrendszeréből, mert – mint leírta – „Magyarország jelenleg a szocialista tábor gyenge láncszeme".

Nagy Imre nézetei lényegbeli azonosságot mutatnak a nemzetközi imperializmus szervei által sugalmazott és sugárzott – az előzőkben elemzett – programmal. Ez a program egy évtized távlatában sem vesztett bizonyos politikai körökre gyakorolt hatásából. Anélkül, hogy a mindenáron való párhuzam hívei lennénk, megállapíthatjuk: a csehszlovák nacionalista-revizionista erők – vagy az új-régi kifejezéssel élve: a „demokratikus szocializmus" hívei – éppen Nagy Imrét használták fel érvként. Osvald Machatka újságíró és diplomata „Szintén egy évforduló" címmel 1968. június 13-án a *Literární Listy* című irodalmi lapban emlékezett meg Nagy Imréről, ellenforradalmi bűntettéért kiszabott ítéletének 10. évfordulóján. A cikk a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának májusi plénuma után látott napvilágot, amikor a párt meghirdette a jobboldali revizionizmus elleni harcot. A cikk ezzel szemben íródott, és így Nagy Imre politikai platformjának aktuális vonatkozá-

sait emelte ki. Mint Machatka írja: „Nagy a totalitárius diktatúra kritikájával és a szocializmus humanista értelmezésével a szocializmus demokratikus és nemzeti elvének pregnáns képviselőjeként jelentkezett." Elfogadja külpolitikai programként Nagy Imre azon elképzelését, „hogy a függetlenség biztosítéka a katonai tömböktől való távolmaradás, a semlegesség".

Nagy Imre „meg volt győződve a több politikai párt működésének szükségességéről", és e célból „demokrata és szocialista politikusokkal kapcsolatot tartott fenn".* Losonczy Géza 1957. július 30-i vallomásában elismerte, hogy tárgyaltak jobboldali kisgazdákkal és szociáldemokratákkal. 1956 nyarán ő személyesen beszélt a jobboldali szociáldemokraták prominens képviselőjével, Kéthly Annával. Egy Pozsonyi úti lakáson találkoztak, és lényegében egyetértettek abban, hogy a kommunisták pártjának vezető szerepét koalíciós kormányzattal kell felváltani. Losonczy megígérte, hogy „az esetleges eljövendő Nagy Imre-kormányban a koalíciós erők legjavát felhasználjuk". Vallomásában elismerte, hogy „a sztálinizmus ellen inkább támaszkodtunk a jobboldali szociáldemokratákra is... csak gyűlölt ellenségeinket a pártvezetésből kiszorítsuk".**

Nagy Imre csoportja tagjaival rendszeresen egyeztette nézeteit, megvitatták a készülő újságcikkeket, beszédeket, felszólalásokat. Pártellenes szervezkedésük egyik demonstratív eseménye volt Nagy Imre születésnapi vacsorája 1956 júniusában. A vacsorán sokan vettek részt, ott voltak közismerten pártellenes elemek is, s az összejövetel tüntetéssé vált a párt politikája ellen, Nagy Imre mellett.

A Nagy-csoport propagandatevékenységében fontos helyet foglalt el a Petőfi Kör. A Petőfi Kört 1955 végén a Dolgozó Ifjúság Szövetségének Budapesti Bizottsága hozta létre az értelmiségi ifjúság vitafórumaként. 1956 első felében a Petőfi Kör tevékenységét már lényegében a Nagy-csoport irányította, a kör néhány vezetőjén keresztül. Felszólalásaikban programjuk egyes részeit ismertették, népszerűsítették.

A Petőfi Körben 1956. június 27-én tartott sajtóvitán, amelyet Losonczy Géza vezetett, már teljes akcióprogramot

* Szemle (Brüsszel), 1960. április.

** BM V–150 004. Jkv. 1957. július 30.

hirdettek meg. Főbb tételeit az alábbiakban lehet összefoglalni:

A bajok forrásait a rendszerben és annak eszmerendszerében kell keresni. „Teljesen nyilvánvaló... hogy a jelenlegi, gyakran áldatlan, nyomorúságos állapotunk" esetében „szerkezeti hibákról van szó" – mondotta Déry Tibor. „Amíg bírálatunk szinte fő súlyával személyek ellen, a hibás politikai gyakorlat ellen fordul, és nem vizsgáljuk meg szigorúan marxista–leninista módszerrel azt, vajon nincsenek-e eszméink rendszerében is bizonyos tévedések, addig állhatatlanul csak azt az egy sovány eredményt érhetik el, hogy a rosszat egy kisebb rosszal cseréljék fel."

Az 1848-as forradalomra hivatkozva fordult az ifjúsághoz, s tettekre hívta fel őket: „...azt mondom, hogy bízom az ifjúságban. Arra kérem a fiatalokat, a magyar ifjúságot, ne feledkezzék meg elődjeiről, a márciusi ifjúságról. 48-as ifjúságnak szoktuk nevezni; azt szeretném, elvtársak, ha volna egy 56-os ifjúságunk is, amely a nemzetnek segítségére lenne a jövő meghódításában" – adott hangot reményeinek Déry Tibor.

Nyíltan meghirdették a párton belüli csoportosulást, híveiket felszólították a tömörülésre: „A párt mi vagyunk, a mi egyre növekvő csoportunk, mi, akik az eszményt tartjuk fel lobogónak és a humanizmus emberszerető elveit"* – mondotta Tardos Tibor.

AZ ÖSSZEHANGOLT TÁMADÁS ELŐKÉSZÜLETEI

A pártellenes szervezkedés kibontakozása, a fokozódó politikai feszültség Magyarországra vonta a nemzetközi imperializmus figyelmét. Az ország belső helyzetét alkalmasnak ítélték ahhoz, hogy új alapokra helyezzék az ellenünk irányuló felforgató tevékenységet. A támadásra hívó jelet ismét az amerikai kormánykörök adták meg.

Dulles külügyminiszter 1956. január 9-én fogadta az ún. Európai Rab Nemzetek Közgyűlésének főbizottságát, amelyen a Magyar Nemzeti Bizottmány képviseletében Bakach-

* PI Archívum. E. Gy. C–V–4. A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve.

Bessenyei György vett részt. A találkozó után Lincoln White, a külügyminisztérium sajtóosztályának főnöke egy nyilatkozatot olvasott fel, amelyben kiemelte: ez az első eset, amikor a külügyminiszter hivatalosan fogadta a főbizottság küldöttségét, és megerősítette előttük, hogy az amerikai külpolitika egyik fő célja változatlanul „a rab népek felszabadítása".

A Szabad Európa Bizottság 26-os számú „Különleges Utasítása" vezette be az Operation FOCUS második szakaszát. Az „Utasítás" első részét 1956. március 27-én, második részét április 7-én keltezték. A dokumentum a politikai támadás fő vonalát az alábbiakban határozza meg:

1. Teljes erővel fellépni a „sztálinizmus" ellen, és állandóan új témákkal provokálni, amelyek „olajat öntenek a tűzre".

2. Minden eszközzel terjeszteni, hogy „a személyi kultusz a rendszer terméke, ezért felszámolásának belső logikája megköveteli az egész rendszer revízióját".

3. Tudomására kell hozni a „szabad világ" minden hívének, hogy Amerika magatartása nem változik, és továbbra is hajlandó segítséget nyújtani a „felszabadításhoz".

A második szakasz fő feladata a beavatkozás közvetlen előkészítése volt. De a világközvélemény arra késztette az imperialistákat, hogy háború nélküli, „békés felszabadításról" beszéljenek, azaz lázadást készítsenek elő.

„Hogyan szabadulhatunk meg a jelenlegi rezsimtől háború nélkül?" – tette fel a kérdést az akciót előkészítő egyik tanulmány. A válaszban háromféle módszert ajánlott, amelyek közül a konkrét helyzetnek megfelelően lehet majd választani. „Elméletileg például lehetséges – írja –, hogy a jelenlegi rezsim egyik tagja sikeres titóista államcsínyt hajt végre. A Moszkvától való ilyen függetlenség esetleg első lépés lehet a demokrácia felé... Van egy másik lehetőség, hogy a jelenlegi rezsimet egy hirtelen népi felkelés egy csapással elsodorja. Kétségtelen, hogy az ilyen forradalom gondolata népszerű közöttünk... Végül vannak még más lehetőségek is, mint pl. nemzetközi felügyelet alatt végrehajtott szabad választások, vagy a rezsim szétesése pártviszályok következtében, vagy esetleg a szovjethatalom fokozatos szétesése, vagy talán más lehetőségek, amelyeket jelenleg még nem lehet előre látni." Mindenekelőtt azonban azt tartották a legfontosabbnak: kedvező nemzetközi helyzet tegye

lehetővé, „hogy a nép leszámolhasson a rezsimmel Moszkva beavatkozása nélkül".*

A reakciós magyar emigráció is vitát indított 1956 elején az új taktika kérdéseiről. Ők is leszögezték, hogy „a háborús megoldás bizonytalan faktor, számolni lehet és kell vele, reális terveinkből azonban hagyjuk ki. Kelet-Európa a lélektani hadviselés előterébe került, és így ránk is új feladatok várnak" – írta Kovács Imre a *Látóhatár* című emigráns folyóirat 1956. január–februári számában. Az új feladatot abban látták, hogy *a)* kihasználják az elégedetlenséget és a vezetés bizonytalankodását; *b)* megnyerjék az összes ellenzéki erőket; és *c)* előkészítsék a belső reakciós erőket a felkelésre.

Újra megindultak a léggömbök Magyarország felé. 1956 első felében 293 esetben észleltek léggömböket hazánk légterében, amelyek július 19-én egy személyszállító repülőgép szerencsétlenségét is előidézték. John Adams angol újságíró ebben az időben meglátogatta a Szabad Európa Rádiónak a bajorországi Freyung városka melletti propagandaléggömb-telepét. A jól felszerelt bázisról óránként átlag ötszáz léggömböt bocsátottak fel. Adams mintegy háromezer léggömb útnak indítását szemlélte meg egy éjjel. Tájékoztatásul közölték vele, hogy kéthetenként kétmillió példányban 32 oldalas miniatűr újságot is továbbítanak. Eisenhower már említett 1955-ös karácsonyi üzenetét tízmillió példányban dobták le a népi demokratikus országok felett.

A Szabad Európa e munkahelyének hangulatát így írta le J. Adams: „A telep gyűjtőtáborhoz hasonlít, félelmetes szögesdrót kerítéssel, őrtornyokkal, fényszórókkal, egyenruhás őrökkel, akik gondosan vizsgálják az érkezők igazoló okmányait, miközben a háttérben üvöltenek a rendőrkutyák."**

A *Wall Street Journal* 1956. szeptember 30-án közölte, hogy a Szabad Európa Sajtó 1954-től 300 millió propagandaröplappal több mint 400 ezer léggömböt küldött Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia területére. A léggömbakció hatását így foglalta össze egy nyugatra szökött ellenforradalmár: „Ezek a léggömbök lélektanilag nagyon fontosak voltak. Emlékszem, akkoriban azt gondoltam:

* *R. T. Holt:* Id. mű. 225–226. old.

** Truth, 1956. május 4., 11.

végre, valami megfogható. Valami több, mint a szavak. Ha Amerika elérhetett bennünket ezekkel az alumínium jelvényekkel, miért ne érhetne el ejtőernyőn utánpótlással, ha a forradalom megindul. Kétségtelen, hogy Amerika segíteni akar nekünk."*

Az országon belüli politikai zavar növelte az emberek érdeklődését, és a tájékoztatás, az állásfoglalás hiánya teret engedett az ellenséges agitációnak. A felmérések során nyíltan szóvá tették, „hogy problémáikra, kérdéseikre választ csak cseppenként kapnak, sok kérdésben előbb tájékozódnak a külföldi sajtó és rádió útján, mint a hazai lapokból, rádióból".**

A Szabad Európa Rádió élt is ezzel a lehetőséggel. A lélektani offenzíva legfőbb célját a március 4-i adásban így határozták meg: „...erősítse híveiben azt a tudatot, hogy nincsenek egyedül, hogy szolidáris velük a szabad világ, amely a béke biztosításának és előfeltételének tekinti felszabadításukat". Május 15-én azt szuggerálták, hogy „lehetséges háború nélkül a békés felszabadulás", de ehhez elengedhetetlen a belső akció megkezdése. „A sorsdöntő nap annál hamarabb jön el, minél inkább elősegíti a magyarság a kommunista rendszer fellazulását." Június 5-én, a feszültség növekedése láttán, megelégedéssel biztatták az ellenállókat: „...ha az engedmények itt-ott megbontják a rendszer struktúráját, az erőre kapott elégedetlenség könnyen dinamikussá válhat... és kirobbanhat".

Az Operation FOCUS propagandaszervei a „sztálinizmus" elleni harcban egyre inkább Nagy Imre szószólóiként léptek fel. A párton belüli megosztottság fokozására, a pártellenes támadás vezetésére alkalmasabbnak találták a volt párttagokat vagy a párton belüli jobboldali elhajlókat, mint a kipróbált, de már lelepleződött reakciósokat. Ezért abból kiindulva, hogy „Nagy Imre kormányzására és az új szakaszra úgy emlékszik vissza az ország népe, mint a reménykedés 18 hónapjára" – mondotta a londoni rádió 1956. március 6-i adásában –, benne látták a lehetséges szövetségest. A Szabad Európa Rádió március 20-án kijelentette: „A Nagy

* *J. A. Michener:* The Bridge at Andau. Random House, New York 1957. 251–252. old.

** PI Archívum. 276/9–68/1956. A XX. kongresszus és a KV március 12–13-i ülésének hatása a műszaki és közoktatásügyi dolgozókra. MDP KV PTO feljegyzése. 1956. április 2.

Imre-probléma még nem zárult le Budapesten. Rákosi... hiába bélyegezte meg nyilvánosan, az események inkább Nagy Imrét igazolják." Május 9-i adásában megállapította: „Rákosiék... folytatják a régi sztálinista politikát. Magyarország... az egyetlen népi demokrácia, amely szabotálja az új moszkvai irányelvek érvényesítését. Magyarország maradt el legjobban a XX. kongresszus határozatainak végrehajtásában." Majd a refrén következett: egyedül Nagy Imre képes az új helyzetnek megfelelő politikát megvalósítani.

Az ellenforradalom külső támogatóit különös megelégedettséggel töltötte el a június 27-i, programadó Petőfi Kör-i „sajtóvita". De még ennél is messzebbmenő reményeket keltettek bennük a másnap, június 28-án Poznańban lezajlott zavargások.

A lengyelországi Poznańban bér- és ellátási problémák miatt nagyfokú elégedetlenség és elkeseredés gyülemlett fel a munkásokban. A munkásgyűléseken reakciós elemek szították a hangulatot, és június 28-án utcai tüntetés zajlott le. A tüntetés folyamán provokátorok és huligán elemek tűzharcot kezdeményeztek, középületeket gyújtottak fel. A közbiztonsági szervek súlyos összeütközések során állították helyre a rendet. Az amerikai szenátus fellelkesedett, és gyorsan cselekedett. Június végén elhatározta – amint erről az *N. Y. Journal American* június 30-án hírt adott –, hogy a „külföldi államoknak nyújtott segély keretében 25 millió dollárt ad a vasfüggöny mögötti olyanfajta titkos tevékenység finanszírozására, mint amilyen a poznańi zavargásokhoz vezetett".

Az imperialista propagandagépezet teljes hangerőre kapcsolva bizonygatta, hogy Poznań volt a nyitány, és másutt is várható robbanás. „A poznańi események csupán a kezdetet jelentik..." – írta július 1-én az angol *Sunday Times*, és laptársa, a *Reynolds News* folytatta: „Megtörténhet, hogy az események hatása alatt Magyarországon is kirobban majd az általános elkeseredés."

Fejtő Ferenc, az AFP francia hírügynökség magyar származású szakértője így kommentálta az eseményeket július 1-én: „...forrongó hangulat terjedt el a magyar főváros diák- és értelmiségi köreiben. Ez a nyugtalan hangulat – úgy látszik – az 1955 márciusában »jobboldali elhajlás« ürügyével a hatalomból eltávolított Nagy Imre volt miniszterelnök neve körül kristályosodik ki."

A reakciós emigráció elérkezettnek látta az időt, hogy Magyarországhoz közelebb keresse a „főhadiszállás" felállításának lehetőségét. Július közepén a Magyar Nemzeti Bizottmány egyik vezetője, Nagy Ferenc Ausztriában járt, és lépéseket tett annak érdekében, hogy Bécsbe vagy Salzburgba településhessenek át. A semlegességre hivatkozva elutasító választ kapott.

Egy hét múlva a szociáldemokrata Peyer járt Bécsben, és újságírókkal folytatott beszélgetése során „bizalmasan" elárulta, hogy az amerikai kormány utasítására a Magyar Nemzeti Bizottmány átköltözik Európába. Ezért a vezetők havi fizetését 400 dollárról 700-ra emelték fel. Új székhelyük – mint mondta – Párizs vagy valamelyik NSZK-beli város lesz. Ez alkalommal látogatást tett a magyar határnál is.

1956 nyarán Varga Béla és Pfeiffer Zoltán is Európában jártak. A római rádió július 17-én így értékelte utazgatásaikat: „A szabad földön élő magyarság hatalmas akcióba kezdett, hogy megkapják azt a külpolitikai segítséget, ami a végső lökést megadja a rezsim bukásához..."

A *Hadak Útján* így fogalmazta meg a feladatot 1956. júniusi számában: „...szeretettel, óvatosan, békésen segíteni kifejlődni azokat az elnyomott és tapogatózó erőket, amelyek egy-egy ilyen propagandagesztus [a műszaki határzár megszüntetése az osztrák–magyar határon] vagy az írólázadás mögött mégiscsak felemelik a fejüket". Borbándi Gyula a *Látóhatár* március–áprilisi számában ezt írta: el kell érni, hogy a Szovjetunió „vonja ki csapatait hazánkból, és járuljon hozzá Magyarország semlegességéhez".

A belső ellenség is bátrabban mozgott. Nemegyszer előfordult, hogy nyíltan szidták a népi hatalmat, agitáltak a „zsidó vezetés" ellen. Ugyanakkor bizonyos cionista körök, itthon és külföldön, antiszemitizmussal vádolták általában a szocialista országok vezetését, megnevezve a magyar kormányköröket is.

„Az ajkai bányavidéken olyan hangok hallatszottak, hogy a kommunisták elvesztették a játszmát", s „nekünk is tennünk kellene valamit". „...voltak olyan hangok is, hogy nálunk sem ártana a fegyveres akció".* A már ismerte-

* PI Archívum. 276/9–128/1956. Tájékoztató feljegyzés a megyékben tapasztalható néhány problémáról. MDP KV PTO 1956. június.

tett klerikális ifjúsági mozgalom egyik vezetője, Sigmond László, levelekben számolt be Rómának szervezete tevékenységéről. 1956 nyarán küldött egyik levelében ecsetelte az eluralkodott reformista légkört, és azt a következtetést vonta le, hogy rendszerváltozás is várható. E mozgalom másik vezetője, Rosdy Pál írta nyugaton élő bátyjának, hogy „hamarosan megszűnik a kommunista uralom..."

A ROBBANÁS ELŐTTI HELYZET

A hibás politika és az ellenség fokozódó tevékenységének hatására a dolgozók soraiban nőtt az elégedetlenség, a felháborodás. Többször előfordult rövid ideig tartó munkabeszüntetés, gyakori volt a munkahely elhagyása, a tiltakozás. Az alacsony kereset és szervezetlenség miatt több gyárban sztrájk volt. 1956. július 2-án a Csepel Vas- és Fémmű (akkor Rákosi Mátyás Művek) Szerszámgépgyárának tengelypersely részlege figyelmeztető munkabeszüntetést tartott. Különböző fórumokon figyelmeztették a vezetőket, hogy „vontatottan halad a XX. kongresszus szellemének megvalósítása", és „nem hajlandók már vakon követni a Központi Vezetőséget". Az volt a vélemény a poznańi zavargásokról, hogy „nálunk is van talaja az ilyen provokációnak", és a hangulat csillapítására kérték: emeljék a munkások életszínvonalát.*

A párt Központi Vezetősége június 30-án határozatot hozott a párt politikája ellen irányuló támadásról, elsősorban a Petőfi Kör vitáiról. A határozat helyesen mutatott rá arra, hogy „a párt és a népi demokrácia elleni fellépéseket főként egy bizonyos csoport szervezi, amely Nagy Imre körül alakult ki". Az is igaz, hogy „a felszólalók, számolva a XX. kongresszus, a lenini eszmék rendkívüli népszerűségével, úgy léptek fel, mintha a XX. kongresszus, a marxizmus–leninizmus talaján állnának, hogy így is leplezzék párt- és népi demokrácia ellenes nézeteiket". A határozat rámutatott „az ellenséges zavarkeltés" fokozódására. De ez a hatá-

* PI Archívum. 276/9–161/1956. Tájékoztató feljegyzés a dolgozók véleményéről a poznańi eseménnyel és a Petőfi Körben lezajlott vitával kapcsolatban. MDP KV PTO és Agit.-Prop. Oszt. 1956. július 12.

rozat is egyoldalú volt. Üdvözölte a „pártszervezeteinkben kibontakozó termékeny vitákat", de nem adott útmutatást, irányt a súlyos kérdések megvitatásához és megoldásához. Helyesen leplezte le a revizionista pártellenzék veszélyes tevékenységét, de nem mutatott utat a XX. kongresszus eszméinek hazai alkalmazására, a dogmatizmus, szektarianizmus és súlyos következményeinek felszámolására.

Nagy Imre július 1-én levelet írt a Központi Vezetőséghez, s ebben visszautasította a határozat rá vonatkozó részeit, védte barátait, akikkel együtt harcolt „a marxizmusnak a sztálinista ideológiai, politikai és módszerbeli torzításoktól való megtisztításáért". Kijelentette: „...az elvi-eszmei harcot nézeteim szabad kifejtéséért és nyilvánosságáért szóban és írásban lenini eszközökkel vívom, s ahogy ezektől nem térek el, úgy le sem mondok róluk, mert nem hagyom magamat a politikai és társadalmi életből kiközösíteni". – Ez a levél már nyílt hadüzenet volt.

A súlyos helyzetben Rákosi ismét az adminisztratív eszközökhöz akart folyamodni. Legmegbízhatóbb híveivel összeállíttatta a gyanúsak listáját, s ezeknek a közéletből való kikapcsolásával akarta megoldani a helyzetet. Július első napjaiban elterjedt Budapesten, hogy mintegy négyötszáz személy letartóztatása várható.

De a pártban nemcsak dogmatikusok, szektások és jobboldali revizionisták voltak. A leninisták nagy erőfeszítéseket tettek a XX. kongresszus eszméinek magyarországi alkalmazásáért. Nem fogadták el Nagy Imre programját, és ők képezték a Rákosi-féle vezetés igazi ellenzékét. Elképzeléseik, követeléseik, a reális helyzettel számoló politikájuk a dolgozó tömegek igényeit fejezték ki, és pártszerű eszközökkel vívták küzdelmüket.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1956. július 18–21-én ismét ülést tartott. Felmentették Rákosi Mátyást az első titkári funkcióból, és Gerő Ernőt választották meg helyette. A Központi Vezetőségbe és a Politikai Bizottságba népszerű, tekintélyes vezetőket vontak be: Horváth Imrét, Kádár Jánost, Kállai Gyulát, Marosán Györgyöt, Mező Imrét stb. Másnap több központi vezetőségi tag kiment az üzemekbe, és megvitatta a munkásokkal a változásokat. A munkások értékelték, hogy a Központi Vezetőség tagjai közvetlenül fordultak hozzájuk.

A Központi Vezetőség lényegében helyes programot fogadott el, a XX. kongresszus eszméinek alkotó alkalmazására törekedett. Feltárta és elítélte a törvénytelenségek áldozatainak rehabilitációja körüli huzavonát, az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésére olyan feladatokat tűzött ki, amelyek biztosítják a dolgozók életszínvonalának emelését, ugyanakkor konkrét intézkedést tett az életkörülmények javítása érdekében: a békekölcsönjegyzés megszüntetése, nyugdíjrendezés, árleszállítás, áruellátás javítása stb. A határozat programot adott a párt- és az állami élet demokratizmusának fejlesztésére: decentralizálás, a dolgozók beleszólási jogának biztosítása, az országgyűlés és a helyi tanácsok hatáskörének növelése, a tömegszervezetek lehetőségeinek kihasználása stb. A Központi Vezetőség határozatában síkraszállt a törvényesség megszilárdítása, az állampolgárok biztonságának és nyugalmának megteremtése mellett. Elítélt mindenféle elhajlást a párt vonalától, kétfrontos harcot hirdetett: „...óvakodni kell az üres formuláktól és annak vitatásától, hogy a jobboldali vagy a baloldali veszély nagyobb-e, hogy melyik a fő veszély. A jelenlegi helyzetben mindkettő igen komoly veszélyt jelent számunkra, és sokszor annyira összefonódik, hogy nem is könnyű őket jobboldalinak vagy baloldalinak osztályozni... Minden ilyen támadást egységesen, egy akarattal kell pártunknak visszavernie" – mondta ki a határozat.

A júliusi döntések szellemében született a „Központi Vezetőség határozata értelmiségi politikánk néhány kérdéséről", amely valóban elvi alapra helyezte a párt és az értelmiség kapcsolatát. Elítélte a bizalmatlanságot, egyesek üldözését és kijelentette: „A párt és állami szerveknek az értelmiség elbírálásánál... elsősorban a 11 év óta végzett munkájukat, jelenlegi szakmai és politikai tevékenységüket kell figyelembe venniük."

Gerő Ernő azt kérte a beszámolóban, hogy a párttagság zárja le a múltat, és a tapasztalatokat felhasználva tettekkel álljon ki a júliusi határozatok mellett. Ennek érdekében hirdette meg a „tiszta lap" politikáját, jelképezve, hogy a párttagság a múltban való vájkálás helyett előre nézzen. Az események sodrában azonban kitűnt, hogy a „tiszta lap" politikája a múlttal való megbékélést és a valóság mély és őszinte elemzéséről való lemondást jelentette.

A júliusi határozatok legnagyobb jelentősége abban rejlett, hogy újra a párt vette kezébe a kezdeményezést. A Központi Vezetőség megmutatta a súlyos helyzetből kivezető utat, és bár munkája nem volt hibátlan, lehetőséget teremtett a helyzet konszolidálásához. Legnagyobb érdeme, hogy a kétfrontos harc alapján tömörülésre, összefogásra szólította fel a kommunistákat, amit jelszava is kifejezett: „Pártegységgel a szocialista demokráciáért!" Kádár János szintén ezt hangsúlyozta az augusztus 12-i salgótarjáni nagygyűlésen: „Nem emberek, hanem eszmék győztek... ma már nem a régi, már eldöntött viták folytatása vagy felújítása a párt és a nép érdeke, hanem az egységes cselekvés a párt politikájának megvalósítása érdekében."*

A dolgozó tömegek nagy örömmel fogadták a júliusi határozatokat. Augusztus folyamán százezrek jelentek meg a különböző nagygyűléseken: 12-én Győrben nyolcezer, Salgótarjánban 18 ezer és még nyolc más tömeggyűlésen három–ötezer, augusztus 16-án Debrecenben 30 ezer, 17-én Diósgyőrben 15 ezer, augusztus 26-án Nagykanizsán 15 ezer, Szegeden 20 ezer, Kaposvárott 17 ezer fő vett részt egy-egy gyűlésen, s hónapok óta először hallgatták lelkesedéssel a párt vezetőit.

A júliusi határozatok váratlanul érték Nagy Imrét. Újra önkritikát gyakorolt. A Központi Vezetőség megbízásából 1956. július 19-én Nógrádi Sándor és Egri Gyula elvtársak tárgyaltak vele. „Elismerte, hogy az, ami körülötte kialakult, teljesen helytelen, és veszélyeket rejt magában. Kezdetben tiltakozott az ellen, hogy ő tudatosan maga köré gyűjtene bizonyos elemeket. Később elismerte, hogy elkeseredése, személyi sértődöttsége miatt nem válogatta meg, kivel és miről beszél. Elismerte azt is, hogy ha ez tovább folytatódnék, a körülötte lévő elemek még inkább a párt ellen használnák fel magatartását...

Kijelentette, hogy nagyon szeretne visszakerülni a pártba, de tudja, hogy amíg el nem határolja magát egyrészt azoktól az elemektől, akik most az ő nevét felhasználva támadják a pártot, másrészt azoktól a »hibás nézetektől«, amelyeket korábban képviselt, és nem gyakorolt őszinte önbírálatot pártszerűtlen magatartásáért, ez nem történhet meg.

* Szabad Nép, 1956. augusztus 13.

Megígérte, hogy *a)* magatartásán változtatni fog, kihangsúlyozva mindenkinek, akivel beszél, hogy a párt vonalával és a pártvezetéssel egyetért, támogatja azt; *b)* likvidálja kapcsolatait a pártellenes, pártszerűtlen elemekkel"* – idézi szavait egy összefoglaló.

Nagy Imre csoportja néhány hétre valóban visszavonult, és újraértékelte a helyzetet. De Nagy Imre hamar felocsúdott, és egyre inkább megmakacsolta magát. A Központi Vezetőség részéről teljes bocsánatkérést és politikai vonalának rehabilitálását követelte.

1956. augusztus 14-én, pártügyének rendezése céljából, a Politikai Bizottság megbízásából Egri Gyula és Köböl József elvtársak tárgyaltak vele. Ekkor már semmiféle önkritikáról nem akart hallani, merev és fölényes volt. Követelte: elvileg tisztázzák azokat a kérdéseket, amelyekben „őt jobboldalisággal vádolták", és „nem akar a régi hibákban vájkálni, de inkább mint pártonkívüli félrevonul a politikai élettől" – mondotta –, mint hogy engedményeket tegyen. Különben is, „meg lehetne azt csinálni, hogy minden elvi vita nélkül visszaveszik a pártba, mert ez szervezeti kérdés, és majd később tisztázzák az elvi kérdéseket..." – rögzíti a beszélgetésről készült jelentés.**

Sajnos, a pártvezetés ebben a kérdésben sem volt következetes, és ez a közjáték a párt, a szocialista rend elleni újabb támadást vezette be. Nagy Imre életrajzának összeállítói egészen világosan így fogalmaztak: „A harmadik hullám, július és október között, már joggal nevezhető a forradalom előjátékának."***

AZ ELLENFORRADALOM ELŐESTÉJE

A támadás felújítása az újságok hasábjain történt. A nyitány hangját Losonczy Géza cikke adta a *Művelt Nép* szeptember 2-i számában. A korábbi politika teljes felülvizsgálatát,

* A jobboldali nézetektől az osztályárulásig. (Adalék Nagy Imrének és csoportjának elméleti és gyakorlati tevékenységéhez. 1947–1956.) Kézirat gyanánt. Budapest 1957.

** Ugyanott.

*** *Molnár M.–Nagy L.:* Két világ közt. Nagy Imre útja. Nagy Imre Intézet. Brüsszel 1959. 81., 107. old.

a felelősök megbüntetését szabta az előrehaladás feltételének.

A Nagy-csoport újabb támadását a pártvezetés többségének, Rákosi híveinek bizonytalankodása, régihez való ragaszkodása, gyengesége, félelme és néhányuk tudatos, az új intézkedések megvalósulását akadályozó tevékenysége tette lehetővé. A pártvezetés jelentős része, elsősorban Gerő Ernő, nem tudott szakítani a régi szokásokkal, munkastílussal, minden iránt bizalmatlan volt, félt az új intézkedésektől.

Gerő Ernő alkalmatlannak bizonyult az első titkári poszt ellátására. Túlságosan kötötte őt a korábbi hibák teljes leleplezésétől való félelme, semhogy jó szívvel, teljes energiával a júliusi határozatok végrehajtásának szentelhette volna energiáját. Július után, az első sikerek láttán, kiütköztek hibái: túlértékelte a helyzet javulását. A Központi Vezetőség júliusi ülésén zárszavában ő maga mondta, hogy „rendkívüli aktivitásra van szükség sajtónk, rádiónk, a Központi Vezetőség tagjai, a pártbizottságok, pártszervezetek, egész párttagságunk részéről", de nem volt képes vezetni ezt az aktivitást.

A vezetés bizonytalanságát fokozta, hogy szeptember elején Gerő Ernő szabadságra utazott a Szovjetunióba, Kádár János elvtársat pedig szeptember 9-én elküldték a Kínai Kommunista Párt VIII. kongresszusára. Mindketten október 7-én tértek vissza Magyarországra.

A felső vezetők bizonytalankodása és tehetetlensége átragadt a párt aktivistáira is. A párt Központi Vezetősége szeptember 10-i dátummal levelet intézett a párt valamennyi szervezetéhez és valamennyi tagjához. A pártszervezetek megtárgyalták a levelet. A taggyűléseken határozottan bírálták egyes funkcionáriusok tehetetlenségét, hogy „munkájukban az átállás a régi módszerekről az új vonalnak megfelelő módszerre vontatottan megy". Az üzemi taggyűléseken általában bírálták a lassúságot, és „kifejezésre juttatták, hogy a júliusi határozat óta vontatottan halad a problémák megoldása".*

A zaklatott körülmények között fokozott mértékben érezhetővé váltak és hatottak a párt politikájának ellentmondásai, következetlenségei. A Magyar Dolgozók Pártjának

* PI Archívum. 276/9–264/1956.

taglétszáma megközelítette a 900 ezret. A tagok jelentős része nem volt kommunista, nem állt szilárd eszmei alapon. Sok párttag nem volt több szimpatizánsnál, akik különböző hangulati elemek hatására könnyen befolyásolhatók voltak. Elsősorban az értelmiségi és alkalmazotti rétegek között voltak olyan párttagok, akiken keresztül könnyen beáramlott a párt soraiba a kispolgári felfogás, hangulat és magatartás. Korábban a Rákosi-féle szektás, dogmatikus módszerek talajra találtak az ilyen elemek között, majd a revizionista támadás idején, a hibák feltárása során elkedvetlenedtek, valósággal a párt céljai ellen fordultak. Hiányzott a határozott pártvezetés, amely a helyzeten úrrá tudott volna lenni.

Az ingadozás a munkásosztály soraira is átterjedt. A munkások száma 1949 és 1956 között 387 096 főről 729 000-re nőtt. Ez önmagában jelentős eredmény, ugyanakkor együtt járt olyan jelenségekkel, amelyek talajt teremtettek az ingadozáshoz, a revizionista romboláshoz. A nagyüzemi munkások kb. 50%-a 1949-ben még nem volt munkás. Közben több tízezer munkást, a munkásosztály legjobbjait kiemelték az üzemekből, és a társadalmi és gazdasági élet parancsnoki posztjaira állították. Ezzel csökkent a törzsgárda súlya és ereje az üzemekben. A több mint 300 000 új munkás 35%-a a mezőgazdaságból, 25%-a a korábban nem gyárban dolgozók soraiból és 10%-a a deklasszált rétegek közül került ki, és csak 30% volt a munkáscsaládok természetes utánpótlása. Az üzemekben feltűnően megnövekedett a munkásvándorlás. Egy 1955-ös felmérés szerint a munkásoknak csak 27%-a dolgozott 5 évnél hosszabb ideje ugyanazon a helyen. A vándorlásra jellemző, hogy a Ganz Hajógyárban egy év alatt a munkások egyharmada cserélődött ki. Mindez gátolta, hogy az új dolgozók „a gyári iskolában" megerősödve szilárd, a munkások osztályjellemzőivel rendelkező emberekké váljanak, és lehetővé tette, hogy az üzemekbe kényszerült ellenséges elemek (a megdöntött kizsákmányoló osztályok tagjai, kisvállalkozók, kulákok stb.) munkaruhában lépjenek akcióba a tényleges munkásérdekek ellen. Ilyen talajon kezdődött el a revizionista csoport és a mögötte meghúzódó ellenséges erők támadásának „harmadik hulláma".

A revizionista csoport az Írószövetség szeptember 17-i

közgyűlésén készítette elő a teljes frontnyitást. Nagy Imre hívei uralták a szószéket, a hangulatot, ők szabták meg a tennivalókat. Szenvedéllyel ostorozták a „lassú huzavonát", nem ismertek fel mást, csak hibát és bajt, azt, hogy „akadozunk, egy helyben topogunk", aminek a „bürokratikus-szektás-dogmatikus ellenállás az oka". Hadakoztak a „sztálinista és rákosista restauráció" veszélye, valamint a „konok restaurátorok" ellen, akik vissza akarják hozni a közéletbe a „sztálinista elveket és módszereket". Elítélték a vezetés lassúságát, az új intézkedésekkel kapcsolatban pedig helytelenítették a gyorsaságot.

A hibák gyökereit „egyes befolyásos emberekben", a párt- és államapparátusban keresték, „amely a személyi kultusz és az egyszemélyi vezetés uralmának idején jött létre, és bizonyos kontraszelekció útján válogatta ki a maga felelős, kulcspozícióban levő embereinek jelentős részét". A kiút: Nagy Imre! Ezt visszhangozta az egész „hivatalos" közgyűlés.

Általános igénnyel hirdették meg a magyar írók „nemzeti egységét": „...mi, magyar írók, tekintet nélkül pártállásunkra és filozófiai meggyőződésünk különbözőségeire, véd- és dacszövetséget kötünk az igazmondásra" – mondotta Háy Gyula, a párt tagja. „Meggyőződésem szerint ennek az egységnek valódi alapja az, hogy az igazságért folyó írói harcunkban egymásra vagyunk utalva."*

A közgyűlés igen nagy hatást gyakorolt a közvéleményre, hiszen az írók olyan gyújtó stílusban adták elő mondanivalójukat és olyan fogalmakkal dobálóztak, amelyek nagy népszerűségnek örvendtek. A XX. kongresszus nevében esküdöztek a „teljes szabadságra", a „haladás és igazság szolgálatára", a „nép iránti hűségre" stb.

A közgyűlés után az *Irodalmi Újság*, a *Művelt Nép*, a *Béke és Szabadság*, majd egyre inkább a *Nők Lapja*, a *Szabad Ifjúság* és a vidéki irodalmi és pártlapok teljesen a Nagy-csoport fórumaivá váltak. Az újságírók többsége fokozatosan vesztette el a talajt a lába alól. Kezdetben nem akartak „elmaradni" az új eszméktől, majd mindinkább tehetségük mércéjének tekintették a közelmúlt bírálatában való részvételüket.

* A magyar írók közgyűlése. Irodalmi Újság. 1956. szeptember 22.

Általánossá vált a funkcionáriusok elleni hajsza s a velük egyetértők megbélyegzése, a pártvezetés lejáratása. Aki ellent mert mondani, „sztálinista" lett, „konok restaurátor". Szörnyű vád lett, ha valakit „sztálinistának", „a régi hívének" bélyegeztek. Szellemi-ideológiai terror bontakozott ki, amely nem volt egyéb, mint a fizikai terror szálláscsinálója.

Az írók az országot járták, teljesítették a közgyűlés határozatát, amely szerint „egy-egy író vagy írócsoport menjen ki 10–15 vagy több nagyüzembe, és ismertesse a munkássággal közgyűlésünk munkáját..." Az ankétok, viták egymást érték. Folyt a felkelés ideológiai, eszmei előkészítése.

Nem véletlen, hogy „agitációjukat azonnal átvették a nyugati rádióadók, és napról napra, óráról órára visszasugározták azt" – ahogy Togliatti találóan állapította meg „Irodalmi Újság" című tanulmányában. A Szabad Európa Rádió hozsannázott: „Az Írószövetség merte vállalni a pártvezetéssel szemben a helyes út kockázatát. Kezdettől fogva bebizonyosodott, hogy a pártpolitikusokkal szemben az íróknak van igazuk" – hangzott a szeptember 19-i adásban. „Már nem is szél, hanem valóságos ciklon zörgeti a harasztot a magyarországi népköztársaságban" – mondta Lázár Miklós szeptember 30-i kommentárjában.

A magyar néphatalom külső ellenségei úgy értékelték a helyzetet, hogy Nagy Imre növekvő tekintélyét és csoportját kell felhasználni a frontvonal áttörésére. A FOCUS-művelet teoretikusai arra számítottak, hogy ha a Nagy Imre-csoport beékelődik a hatalom sáncaiba, akkor ott rés keletkezik, amin keresztül már a belső ellenség is behatolhat. A nyugati propagandaszervek biztatták is Nagy Imrét – s főleg a rá hatást gyakorló környezetét – a következetes harcra.

Szeptember 26-án a londoni rádió megállapította: „Nem kétséges, hogy a magyar nép is előlegez némi bizalmat Nagy Imrének, abban a reményben, hogy tanult az 1953–1954-es félmegoldások kudarcából... Nagy Imre teljesen eljátszaná hitelét, ha eleget tenne a pártnak, és alázatosan bűnt vallana." Október 15-én ugyanez a rádió már arra figyelmeztet, hogy „egyes budapesti vélemények szerint helytelen lenne, ha Nagy Imre miniszteri tárcát fogadna el. Ennek az az oka, hogy a jelenlegi kormány gazdasági zavarokkal küzd, és ezek a zavarok szükségképpen befolyásolják mindenki népszerűségét, akinek bármi köze is van

hozzájuk." Bár Nagy Imre nem a nyugati propagandára építette politikáját, de mivel tevékenysége és állásfoglalása egybeesett vele, ez a tény önmagában is növelte annak hatását.

Október első felében a nyugati sajtó és rádió igyekezett felkészíteni a kapitalista országok közvéleményét a Magyarországon várható nyílt támadásra. „Magyarországon nyugtalanító a helyzet", „Magyarországon jelenleg elszakadási, »csatlóstalanítási« folyamat megy végbe" – írták a francia lapok október első napjaiban. Az *Observer* bejelentette, hogy „Magyarországon igazi események történnek". A *Daily Mail* szerint: „...ami most Magyarországon történik... fordulópontnak számítható" – ismertette a BBC október 14-én.

A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének irányításával a disszidensek ünnepségeket, szemléket tartottak a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Ausztria területén. Ausztriában augusztus 19-én Mattsee, augusztus 26-án Linz és Salzburg, szeptember 16-án Graz, október 6–7-én Bécs voltak a katonai szemlék, lelkesítő beszédek és a pénzgyűjtések színhelyei.

Az Egyesült Államok magatartását a Nemzetbiztonsági Tanács 1956. június végén tartott titkos ülése határozta meg, ahol megtárgyalták a „Kelettel szemben folytatott amerikai politika új vonásait". A döntések lényegét Dulles külügyminiszter – június 29-i sajtóértekezletén – a következőkben foglalta össze: 1. a szabad világnak egységesen kell nyomást gyakorolnia, hogy gyorsítsa a végső eredményt, amely a nemzetközi kommunizmus teljes szétesését és talán a Szovjetunió jelenlegi rendszerének végét jelenti; 2. a nyomás fokozása, különösen a csatlós államokra, amely a teljes felszabadítást eredményezheti.

Az Egyesült Államok képviselőházában 1956 szeptemberében megalakították a „délkelet-európai országok bizottságát". Ez a bizottság szeptember 10–11-i ülésén Magyarország felszabadításának kilátásairól tárgyalt, és döntéseket hozott az akciók koordinálására. A bizottság vitájában részt vett Vargha Béla páter, a Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke, Nagy Ferenc volt miniszterelnök és a Német Szövetségi Köztársaságban működő katonai emigráns körök képviselői, köztük Juszty Emil horthysta vezérezredes.

A FOCUS-hadművelet végrehajtásában szerepet kaptak a NATO európai tagállamai is, amelyek nemcsak egyetértettek a tervekkel és a katonai intézkedésekkel, hanem fedezték is végrehajtásukat, és támogatták az emigránsszervezeteket. A különböző „felszabadító" akciók szervezésében az amerikaiak után a Német Szövetségi Köztársaság reakciós körei játszották a legfontosabb szerepet. Ők biztosították a gyülekezési terepet és a különböző felszerelések, a lélektani háború eszközeinek elhelyezését. A volt hitlerista szakemberek tapasztalatukat és a szocializmus elleni gyűlöletüket bocsátották a Szabad Európa Bizottság rendelkezésére. A Gehlen-féle kémszervezet az amerikai kémszervezetekkel teljes összhangban végezte munkáját. A szervezetnek mintegy ötezer ügynöke volt, és magyar osztálya aktív szerepet játszott az októberi eseményekben.

A FOCUS-akció második szakaszában a Szabad Európa Rádió programjának fő tartalma a szovjetellenesség volt. Bármiről szólt is az adás, a végkövetkeztetés mindig egy volt: „Magyarország nem független ország." Ha a mezőgazdaságról esett szó, akkor minden hibáért a szovjet példa követését okolták. A hivőknek a Szovjetunió istentelenségéről tartottak előadásokat. Az életszínvonal emelésének legfőbb gátját abban látták, hogy „a Szovjetunióba ingyen szállítanak el minden értéket Magyarországról".

Nem volt olyan hazugság, amit el ne mondtak volna a Szovjetunióról. Március 5-én pl. arról beszéltek, hogy „Komló termelésének legalább 40%-a Záhonyon keresztül hagyja el az országot", s ezért „a tél leghidegebb napjaiban fűtés nélkül maradt a győri Erzsébet-kórház". Nem zavarta őket, hogy energiaforrásban szegények lévén, éppen a Szovjetunió segít ki bennünket. A tájékozatlan hallgatókkal elhitette, hogy az éppen feltárás alatt levő magyar uránkincset potom pénzért a Szovjetunióba szállítják, pedig „annak az árából a magyar gazdaság minden baját orvosolni lehetne".

Az ellenforradalmi tervek egyik legfőbb akadálya a szovjet hadsereg egységeinek magyarországi jelenléte volt. Ezért, mint mondották, olyan helyzetet kell teremteni, hogy a Szovjetunió adott esetben ne tudjon segítséget nyújtani a magyar szocialista erőknek az imperialista szervek által támogatott belső reakció elleni harcban. Október elejétől

a szovjet csapatok kivonásának követelését állították első helyre. „Az osztrák fővárosban olyan hírek terjedtek el – jelentette a Szabad Európa Rádió 1956. október 3-án –, hogy számolni lehet a szovjet csapatok kivonásával Magyarországról és Romániából." A londoni rádió október 4-én tovább ment: „Kétségtelen, hogy előtérbe került a szovjet csapatok kivonásának kérdése. Legfőbb ideje, hogy az oroszok hazamenjenek..., de vajon ez azt jelenti-e, hogy Magyarország ezután több szabadságot fog élvezni és a saját útját járhatja? Ez csupán akkor következik be, ha a szovjet csapatok kivonulásával egyidejűleg lerombolják az egész kommunista államapparátust." Október 13-án már programot adtak: „Követeljétek a szovjet hadsereg kivonását, a szovjet–magyar megállapodások és elszámolások nyilvánosságra hozatalát, demokratizmus helyett demokráciát, idegen gyámkodás helyett függetlenséget!"

A külső nyomás hatására fokozódott az ellenséges izgatás, a rémhírterjesztés, a suttogó propaganda. A belső ellenséges elemek leveleket küldtek a párt szerveihez, amelyeket úgy fogalmaztak, mintha a „tömeg hangja" lenne, megfenyegetve benne a funkcionáriusokat. A *Szabad Nép*hez küldött levelek közül figyelemre méltó az, amely a népidemokrácia-ellenes mozgalom megalakulásáról és programjáról szól. Egy másik levél bejelentette, hogy megalakították a „Független Szocialista Demokrata Pártot".*

A diákok között működő ellenzéki és ellenséges elemek a párt ártatlanul elítélt és kivégzett mártírjainak 1956. október 6-án megrendezett temetését használták fel a nyílt színre lépéshez. A párt vezetői a tömeghangulatot akarták kielégíteni, és enyhülést reméltek a kegyelet lerovásától, amely – Togliatti szavaival – „hátborzongató, képtelen, felzaklató gyászparádé" lett.

Nagy Imre hívei az elkeseredés, a megdöbbenés és a lelkiismereti válság elmélyítését várták ettől az akciótól. Az egyetemeken működő ellenzéki és ellenséges csoportok is ezt az alkalmat használták fel a nyílt színre lépéshez. Az év elején alakult meg titkosan egy Operatív Bizottság nevű csoport a Közgazdaságtudományi Egyetemen, és egy Kolhoz Kör

* PI Archívum. Szabad Nép Levelezési Rovat Iktatókönyve. 1956/35 787 és a 46 013 sz. levelek.

elnevezésű szervezet a Bölcsészettudományi Karon. Ez a két szervezet készítette elő a temetés utáni tüntetést. Mintegy 100 diák vonult fel a Batthyány-örökmécses megkoszorúzásához „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!" jelszót hangoztatva.

A pártot készületlenül érte ez az akció. Az ún. „Rajk-temetés" az egész ország közvéleményét mélyen megrázta. A Hajdú megyei Pártbizottságnak a Politikai Bizottsághoz küldött levele arról szól, hogy a párt funkcionáriusait és tagjait meglepte az a mód, „ahogyan Rajk László elvtárs és társai temetését megrendezték. A párt közvéleményét erre nem készítették fel megfelelően. A temetésen elhangzott beszédek a pártfunkcionáriusokban, aktivistákban mély lelkiismereti válságot kavartak fel." A párt derékhada kezdett meginogni.*

Október 6-a után fokozódott az ellenzéki és az ellenséges agitáció. Vidéken is megalakultak a „kis Petőfi Körök", és „értelmiségi ankétokat" szerveztek. Szolnokon a pártvezetést támadták. Hajdúböszörményben az osztályellenség „rehabilitálásáról" beszéltek. Kaposvárott a termelőszövetkezeteket járatták le, vezetőiket megfenyegették. A budapesti tiszti iskolákon arról agitáltak, hogy „a hadseregnek a néppel kell tartania".

Figyelemre méltó, hogy mindinkább a nacionalista, szovjetellenes jelszavak kerültek előtérbe, amelyhez a Szabad Európa Rádió adta az alaphangot: „Magyarok vagyunk, párton kívül és párton belül! A nemzet felismerte, hogy egyetlen célra kell összpontosítani szellemi erőit: a magyar függetlenség kivívására. Erőnket, ha kell, sorsunkat és életünket, a magyar függetlenség kivívására fordítjuk" – hangzott az október 13-i adásban.

Nem innen eredt, de kísértetiesen egybeesik tartalmában és dátumában is a „honi" revizionista vonal hasonló jellegű állásfoglalása. A *Művelt Nép* október 14-i számában Fekete Sándor nyíltan hirdette a „nemzeti kommunizmus" Nagy Imre-féle harmadik utas válfaját, hogy „a saját utunkon akarunk járni. Tudjuk, hogy kis nép vagyunk, barátokra, szövetségesekre van szükségünk, tanulni akarunk mindenki-

* PI Archívum. 276/9–284/1956. A Hajdú megyei Párt Végrehajtó Bizottság levele a Politikai Bizottsághoz. 1956. október 9.

től...” „Saját utunkon járni” – ez elhatárolódás a szovjet példától, „mindenki” – a Nyugat.

Nem véletlen az sem, hogy a szovjet csapatok kivonásának követelését Háy Gyulának, a Nagy-csoport tekintélyes képviselőjének jelenlétében és helyeslésével először egy értelmiségi ankéton nyilvánították ki nyíltan és hangosan. Október 16-án Győrben, a helyi vitakörben fogalmazták meg a követelést: „Hagyják el hazánkat a szovjet csapatok.”

A párt és az állam vezető szervei nem hoztak gyökeres intézkedéseket. A döntésekből bizonytalanság érződött. A pártvezetés állásfoglalását minden fontos kérdésben az állandó védekezés és visszavonulás jellemezte. Az általános politikai helyzetet jelentős mértékben súlyosbították, az elégedetlenséget növelték a nagymérvű gazdasági bajok. Szeptember végén bejelentették, hogy üzemanyaghiány miatt az összes távolsági autóbuszvonalon ideiglenesen szüneteltetik a forgalmat, szénhiány miatt három hétig leáll mintegy hatszáz személyvonat, ezenkívül ezer motoros jármű, és egy ideig csökkentik a gépállomások üzemanyagellátását is. Több fontos építkezésen beszüntették a munkát. A gazdasági irányító tevékenységre jellemző, hogy a Statisztikai Hivatal elnöke a Tervhivatal elnökéhez intézett 1956. szeptember 14-i levelében őszintén bevallotta: a több ezer tervmódosítás miatt már a Statisztikai Hivatal sem tudja, mi a jelenleg érvényes terv.

A súlyos körülmények között egyedül a Szovjetunió fordult segítőkészséggel a magyar nép felé. A szovjet kormány bejelentette, hogy 100 millió rubel hitelt ad a magyar népgazdaságnak: 60 milliót nyersanyagban, főleg fűtőanyagokat, és 40 millió szabad devizát évi 2%-os kamattal, 1960–1965-ös visszafizetésre. A politikai vezetés még ezt a segítséget sem tudta felhasználni az agitációban az ellenséges nézetek leleplezésére.

A pártvezetés változó állásfoglalása felháborította a munkásokat. Előbb meggyőzték őket, hogy káros lenne a pártnak a törvénytelenségekben súlyosan bűnös Farkas Mihály volt honvédelmi miniszter letartóztatása, aztán két hét múlva őrizetbe vették. A Központi Vezetőség szeptember 10-i zárt levele azt közölte a párttagsággal: „Lehetővé kívánja tenni, hogy Nagy Imre visszanyerje párttagságát; de ennek feltétele, hogy önbírálatot gyakoroljon, elismerje

hibáit, alávesse magát a párthatározatoknak, s kijelentse, hogy kész küzdeni az 1956. júliusi határozatok megvalósításáért. Ennek ellenére a Politikai Bizottság Nagy Imrét mindenféle önbírálat nélkül október 13-án visszavette a párt soraiba. Előzménye csupán Nagy Imre október 4-én kelt, a Központi Vezetőséghez küldött levele volt, amelyet a *Szabad Nép* október 14-i számában tettek közzé. Ebben azt írta: „Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy politikai és ideológiai tevékenységemmel kapcsolatban az elmúlt időszakban elhangzott vádakat megfelelően, vezető pártfórum nyilvánossága előtt megvitassuk, s amennyiben az eszmei tisztázás eredményeként szükségesnek mutatkozik, az alaptalannak bizonyult vádak helyreigazításával egyidejűleg a magam részéről kész vagyok a ténylegesen fennálló hibák elismerésére."

Október közepén egymást érték a diákgyűlések, és követelések tömkelege látott napvilágot. Október 16-án a szegedi egyetemisták létrehozták a párt ifjúsági szervezetétől független, önálló szervezetüket. Küldötteik elutaztak a nagyobb felsőoktatási intézményekbe, hogy csatlakozásra bírják azok hallgatóit is. Október 20–23. között több egyetemen gyűlést tartottak, és csatlakoztak a szegediekhez, vagy különböző „köröket" szerveztek. Budapesten megalakult a Hajnóczy Kör (jogászok), a Széchenyi Kör (közgazdászok), a Március 15-e Kör (bölcsészek) és a Vasvári Kör mint a budapesti egyetemisták fóruma.

A párttagság, látva az ellenzék napról napra növekvő szervezkedését, elégedetlenkedett, a munkáshatalom védelmét követelte. Intézkedéseket vártak a párt vezetőitől. Ehelyett azonban a párt első titkára és a miniszterelnök vezetésével október 14-én népes delegáció utazott Jugoszláviába (a küldöttség tagja volt Kádár János, Apró Antal, Kovács István). A pártbizottságok és az alapszervezetek titkárainak értekezletein nyíltan kifogásolták, „hogy azok a vezetők, akik intézkedni tudnának, folyton utazgatnak", és feltették a kérdést: „Ki ma a politikai irányító, az írók vagy a Központi Vezetőség?"

A pártértekezleteken elhangzottak demagóg, revizionista felszólalások is, de többségüket az aggodalom, a néphatalom féltése hatotta át. Különösen élesen ítélték el a sajtóban megjelenő uszító cikkeket, amelyekben – mint mondották –

„szabad lázítás, anarchia" uralkodik. Megállapították, hogy a sajtó megszűnt a munkásosztály fegyvere lenni, és követelték: a Politikai Bizottság teremtsen rendet a sajtónál és a rádióban.*

A legsúlyosabb probléma az lett, hogy a párt vezető szervei képtelenek voltak felfogni a valóságot. Magatartásukat a helyzet teljes fel nem ismerése, a tehetetlenség, az elbizakodottság és a kapkodás jellemezte. Pedig figyelmeztető jel volt elég. Az illetékes biztonsági szervek két alkalommal is jelezték az ellenséges elemek készülődéseit. A második jelentésben azt is feltárták, hogy az ellenséges akciók kezdete október 22. körül várható. De a párt első titkára ezt „lázálomnak" minősítette.

A csepeli Vasműben október 22-én délután aktívagyűlést tartottak. A hozzászólások felhívták a vezető szervek figyelmét az esetleges ellenforradalmi megmozdulás veszélyére. A jelenlévő Kis Károly, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Vezetőség titkára válaszában a hivatalos véleményt tolmácsolta: „Ilyen megmozdulást 30 perc alatt fel tudunk számolni"** – mondotta.

A helyzet ilyen irreális értékeléséből fakadt, hogy a Néphadseregben október 20-án elrendelt biztonsági rendszabályokat (összekötő tisztek kiutazása a hadosztályokhoz, az őrségek megerősítése, a karhatalmi riadótervek felülvizsgálata, teljes harckészültség) 21-én este leállították.

Az ellenség és ellenzék előtt lelepleződött a vezetés bizonytalansága, elérkezett számukra a kedvező helyzet.

* PI Archívum. 276/9–288/1956. Feljegyzés a Központi Vezetőség tájékoztatója alapján megtartott kerületi, megyei, járási, városi és üzemi titkári értekezletekről. 1956. október 18.

** Budapesti PB Archívum. Csepel Vas- és Fémművek. 6. ő. e. Az ellenforradalomra vonatkozó iratok. 72. old.

A szocialista erők harca az ellenforradalmi lázadás és árulás ellen

(1956. október 23–november 4.)

A TÜNTETÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

„A magyar felkelést az jellemezte, hogy spontán megnyilatkozás volt" – így írta le René Payot ezt a széles körben elterjedt felfogást „Egy új Budapest felé?" című cikkében, a NATO havonta megjelenő *Occident* című folyóiratának 1957. május 1-i, első számában. Különféle szerzők, különböző módokon megközelítve, mind ezt igyekeztek bizonyítani a nyugaton megjelent könyvekben és tanulmányokban.

Valójában nemcsak általában a felkelést előzte meg kiterjedt szervező munka, hanem a fegyveres harc nyitánya, az október 23-i diáktüntetés is tudatosan szervezett és irányított akció volt. Természetesen a tüntetés résztvevőinek zöme, túlnyomó többsége nem ismerte a szervezőket, és nem látta a mozgató erőket. A diákok a „történelemalkotás" levegőjétől megittasulva, mindent elvakító nacionalista érzelmektől átitatva vettek részt a gyűléseken és a felvonuláson. Számukra minden „magától jött", csak be kellett állni a sodrásba.

Egyes szerzők nagy erőfeszítéseket tesznek annak bizonyítására, hogy a lázadás célját és eszméit az egyetemisták különböző, pontokba foglalt követelései határozták meg, amelyek a diákgyűlések „forró levegőjében" születtek. A diákság pontjai sem voltak spontán szülemények. Semmi újat nem tartalmaztak ahhoz képest, amit a Nagy-csoport már addig megfogalmazott és cikkekben publikált, és semmiben nem tértek el attól, amit a Szabad Európa Rádió addig sugárzott és követelt „a magyar nép nevében". Nem véletlen tehát, hogy a budapesti építőipari egyetemisták 16 pontja, valamint Nagy Imre programja és a FOCUS 12 pontja között nem volt lényeges elvi eltérés.

Azonban hatásos és megtévesztő különbség volt az, hogy a diákgyűléseken állították össze a követeléseket, s az ő szervezeteik nevében terjesztették sokszorosított röplapokon. A diákok fellépése mögött nem érződött rosszindulatú politikai számítás, megtervezett hátsó szándék. Gyűléseiket, követeléseik megfogalmazását, minden fellépésüket romantikus lelkesedés fűtötte. A nacionalista nézetek különösen jó talajra találtak a diákmozgalomban. Ezzel magyarázható, hogy pontjaik között több foglalkozott a nemzeti múlt emlékeinek megbecsülésével, a nemzeti függetlenség szovjetellenes tartalmú követeléseivel. Elvakította őket, hogy az „eszme megtisztításáért, a jobb szocializmusért" harcolnak. Bár a hangadók nem közülük kerültek ki, de közismert volt, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók többsége munkás- és dolgozó parasztcsaládból származott. Úgy nézett ki, a „nép fiai" terjesztik elő követeléseiket, és nem kacskaringós utat megjárt politikusok, nem külföldön működő rádiók, közismert reakciós emigránsok. Mindez növelte a „pontok" hitelét, a fellépés hatásosságát, és különösen a kevésbé tájékozott embereket zavarta meg.

Az egyetemisták körében igen széles körű agitációt folytatott a Nagy-csoport és a Petőfi Kör. Az ő nézeteik szervezett terjesztésére vállalkozott a „budapesti DISZ-fiatalok radikális csoportja" is, amely október 6-án titkosan jött létre. A Szabad Európa Rádió „javaslatait" a klerikális ifjúsági mozgalom csoportjai terjesztették.

A tüntetést megelőző napok diákgyűléseinek hangulata már szélsőségesen egyoldalú és minden józanabb vagy ellentmondó hangot elvető, diktatórikus volt. Több helyen szervezett csoportok irányították a hangulatot közbekiáltásokkal, tüntetésekkel, fütyüléssel – amint az a visszaemlékezésekből kitűnik. A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen 1956. október 23-án ülésezett a diákparlament. A gyűlés folyamán a választott elnök, Dobi Imre egyetemista lemondott. Lemondását így indokolta meg *A Mi Egyetemünk* című lapban: „...a szólásszabadságot a lehető legsúlyosabban sértő módon nem volt lehetőség arra, hogy mindenki kifejtse álláspontját. Néhányan, akik miatt szégyenkezem, és szégyenkezik minden diák, minden művelt, gondolkodó ember, közbekiáltásokkal, füttyel megakadályozták a vélemények szabad kifejtését.

A demokratizmus sárbatiprásának legfényesebb példája volt, hogy a tömeg, amely az egyik pillanatban a sajtószabadságot követelte, a másik pillanatban nemcsak a szólásszabadságot, hanem a gondolatszabadságot is elvetette... egyesek az övékkel egyező vélemény nyilvánítására akarták – nem kérni, hanem kényszeríteni oktatóinkat és vendégeinket.

A fenti megnyilvánulások bírtak engem arra, hogy lemondjak az elnökségről. Nem tartottam elveimmel, a demokratizmusról bennem kialakult fogalommal összeegyeztethetőnek a gyűlés menetét. Nem volt demokratikus a gyűlés menete a későbbiekben sem. A kéttagú elnökség viselkedésével és véleményével befolyásolta a vitát..."

Igen figyelemreméltó a tanulságot összegező utolsó mondat: „A tömeghangulatot felhasználó, az ifjúság érdekeinek sokat ártó elemek diktatúrája volt ez a gondolkodásra érett emberek felett."

Ilyen légkört alakítottak ki a szervezett csoportok, a többiek szemét pedig elvakította a fiatalos lelkesedés, a szocializmus „megjavításának" vágya vagy a nacionalista felszólalásokkal szított hangulat. Ezért fogadta általános elragadtatás és lelkes ováció Bihari Sándor miskolci író nacionalista demagógiára épített felszólalását. Bihari dicsérte a gyűlés „forradalmi" hangulatát, támogatta a IV. éves gépészek nevében előterjesztett követeléseket: a szovjet csapatok kivonását és a Varsói Szerződésből való kilépést. Durván uszított a Szovjetunió és a szomszéd országok ellen. Kijelentette, hogy Magyarországon „az egész nép nyomorog", mert a „Szovjetunió kizsákmányol minket". Az „alacsony életszínvonal" másik oka szerinte az volt, hogy „elrabolták tőlünk azokat a területeket, amelyek mindig Magyarországhoz tartoztak", és követelte azok „visszacsatolását". Hosszú percekig tartó ütemes tapssal jutalmazták a hírhedt horthysta, irredenta követelést: „Mindent vissza!" Ilyen nacionalista uszítással ezreket tettek vakokká és süketekké, és százak fogtak fegyvert érte a fiatalok közül. Így kovácsolták a nacionalista, szovjetellenes „nemzeti egység" elemeit.

A Nagy-csoport jól ismerte a diákgyűlések légkörét és menetét, ezért akcióba lépett. „A pártellenzék egyes tagjai – fogalmazták szerényen fentebb idézett könyvükben Molnár

Miklós és Nagy László – már szombaton, október 20-án azt javasolták diák barátaiknak, hogy a közeli napokban néhány értelmiségi és ifjúsági küldöttség vonuljon fel a Bem-szobor elé..." A Budapesti Műszaki Egyetemen éppen ezen a napon határozták el a diákok, hogy ha követeléseiket két héten belül nem valósítják meg, akkor tüntetéssel fogják elégedetlenségüket kimutatni.

A Nagy-csoport és a belső ellenség, ha esetleg más-más célból is, de arra törekedett, hogy minél korábban legyen tüntetés, ne várjanak két hétig. Tudták, hogy a gyűlések hangulata sokáig nem fokozható, előbb-utóbb kifullad. Az is ismert volt előttük, hogy a párt és a kormány vezetői október 23-án térnek vissza Jugoszláviából, és utána néhány nap múlva esetleg hatékony intézkedésekre lehet képes a vezetés. Tudomásukra juthatott, hogy éppen október 21-én este állították le a Néphadsereg karhatalmi felkészítését szolgáló terv végrehajtását. Végül úgy gondolták, hogy a magyar népnek és az ifjúságnak a lengyel nép iránti mély baráti érzéseit fel lehet használni arra, hogy a „szolidaritási tüntetésre" rávegyék a diákokat.

A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága 1956. október 19–21. között tartotta VIII. plénumát. A beszámolót Władisław Gomulka tartotta, aki hét év után tért vissza a politikai életbe, és a plénum a KB első titkárává választotta. A Központi Bizottság állást foglalt a társadalmi-politikai élet megújítása, a szocialista demokrácia fejlesztése mellett, elhatározta a néptömegek fokozottabb bevonását az állam és a gazdaság vezetésébe, a dolgozók anyagi érdekeltségének növelését a termelésben, Lengyelország sajátos feltételeinek figyelembevételét a szocializmus építésében stb. A lengyel dolgozók és különösen a diákok gyűléseiken fejezték ki egyetértésüket a plénum döntéseivel, s országszerte növekedett a politikai aktivitás. Ezekről az eseményekről nem volt hivatalos tájékoztatás nálunk, s így sok kósza hír és tudatosan felröppentett hazugság terjedt éles összeütközésekről, politikai harcokról és diáktüntetésekről. Ezek a hírek adtak alapot a „szolidaritási tüntetés" jelszavának.

Október 22-én este az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem hallgatóinak provokációs hangulatú gyűlésén több idegen, az egyetemhez nem tartozó személy is megjelent. Kétszer is felszólalt ott Szilágyi József, Nagy Imre alvezére,

bizalmi embere. Előbb Nagy Imrét követelte a hatalomra, majd második felszólalásában azonnali tüntetésre buzdított, amit a diákok meg is szavaztak. Hasonló hangulatban zajlott akkor a bölcsészek összejövetele, a művészhallgatók gyűlése is, ahol szintén agitáltak a tüntetés mellett.

Október 22-én este és éjjel a Petőfi Kör vezetősége is ülésezett, és a „drámai ülésre diákküldöttségek érkeztek" – írta Nagy Balázs, a kör egyik vezetője. A műegyetemisták gyűlése után megkezdődött a többi egyetem és főiskola diákjainak mozgósítása a tüntetésre. A résztvevők „úgy döntöttek, hogy haladéktalanul érintkezésbe lépnek Nagy Imrével, közlik vele a tüntetés elgondolását, annak céljait..."* Nagy Imre aznap tért vissza Badacsonyból Budapestre.

Október 23-án délelőtt a Petőfi Kör vezetősége folytatta a tüntetés szervezését. Megbízottai és szervezést előkészítő csoportjai járták az egyetemeket, diákotthonokat, utasításokat adtak, kijelölték a tüntetés útvonalát, jelszavakat fogalmaztak stb. Ugyancsak délelőtt gyűltek össze a Nagy-csoport „fontosabb" tagjai Losonczy Géza lakásán, ahol szó volt a Nagy Imre vezetése alatt létrehozandó új kormány programjáról, és figyelemmel kísérték a tüntetés előkészítését.

Az előkészítő munkát segítette a hivatalos szervek magatartása is. A párt központi lapja, a *Szabad Nép* „Új tavaszi seregszemle" címmel vezércikkben helyeselte a diákifjúság magatartását. „Pártunk és lapja, a *Szabad Nép,* odaáll az ifjúság mellé, helyesli ezeket a gyűléseket, és sok sikert kíván az ifjúság okos, alkotó tanácskozásaihoz... Ezeken a gyűléseken az egyetemi hallgatóság hatalmas többsége vesz részt a szocializmus híveként..." Az ellenforradalom előestéjén megfogalmazták az „antisztálinista" tételt is, hogy: „Minden válasz nélkül hagyott ellenforradalmi hang, minden burzsoá provokáció a szektarianizmus malmára hajtja a vizet az adott körülmények között." Ez a revizionista „egyoldalú érzékenység" nem számolt komolyan a burzsoá restauráció veszélyével; egyik szállászcsinálójának szerepét töltötte be. A szocializmus ügyéhez hű egyetemi hallgatók viszont azt olvasták ki a cikkből, hogy mindenben együtt kell tartaniuk a többiekkel. Így a Budapesten tanuló közel 15 ezer egyetemi hallgató majdnem egésze részt vett a tüntetésen.

* Az igazság a Nagy Imre-ügyben. Brüsszel 1959. 53. old.

Mint ismeretes, a belügyminiszternek a közrend biztosítása érdekében hozott rendeletét, a gyülekezési és felvonulási tilalmat, amit a budapesti rádió délben egy órakor ismertetett, fél háromkor visszavonták, a tüntetést engedélyezték. A tüntetés pedig alkalmat adott minden rendű és rangú szervezett és szervezetlen ellenséges elemnek, hogy az utcára tóduljon, elszabadítsa a szenvedélyeket a követelések fokozásával, új és új jelszavak bedobásával, amelyek a jóhiszemű követelésektől szocializmusellenes, antikommunista, nacionalista jelszavakig fajultak el. Az elvakult, a tüntetéstől megittasult tömeg mögött és a közben beállt est leple alatt előlopakodott a fegyveres ellenforradalom, és a Rádiónál, a legalkalmasabbnak tűnő pillanatban eldördültek a néphatalom megdöntésére törő fegyverek.

A FEGYVERES FELKELÉS ELSŐ SZAKASZA

A vélemények általában megegyeznek abban, hogy az ellenforradalmi lázadás első szakasza október 28–29-ig tartott. Ebben a szakaszban fegyveres harc folyt az ellenforradalmi erők felszámolására, de politikai okok következtében felülkerekedett az ellenforradalom, és megakadályozta a szocializmushoz hű erőket a győzelem kivívásában. Az első szakasz azzal zárult, hogy látszólag a Nagy Imre-csoport vette kezébe a hatalmat, de az utcán és a különböző bizottságokban, tanácsokban az ellenforradalom, a fegyveres bandák váltak uralkodóvá.

A fegyveres lázadás több fontos helyen szinte azonos időpontban, azonos taktikával kezdődött el. Előbb fegyvertelen tüntetők jelentek meg a főbb épületek előtt, a hangulat mind forróbb, követelőzőbb lett, majd lövéseket adtak le az objektumok védőire, miközben követelték, hogy azok ne lőjenek. A Rádiónál este 8 óra után adták le az első lövéseket, és 10 óra után bontakozott ki a szervezett ostrom. A védők csak éjfélkor kaptak tűzparancsot. Este 7 óra után a felkelők megtámadták a gépkocsitelepeket, ezután gépkocsikkal és autóbuszokkal szállították a „békés" tüntetőket a laktanyákhoz, üzemekhez, lőszerraktárakhoz stb. Elfoglalták a fegyvergyárat, a nemzetközi telefonközpontot, majd a *Szabad Nép* székházát. A Tüzértiszti Iskolát 19 óra körül már mintegy

300 főnyi tömeg támadta meg. Mivel fegyvert nem kaptak és a katonák erélyesen léptek fel, visszavonultak. „Húsz órakor már gépkocsikkal érkeztek a támadók, és lövéseket adtak le az iskola őrségére. 22 óra körül másik oldalról érte hasonló támadás az iskolát. Az elfogott támadók a szolgálatban lévők jelentése szerint 70-80 százalékban ittasak voltak."* Az Óbudai Hajógyárat este 7 és 8 óra között már három teherautóval odaszállított tömeg támadta, hogy a munkásokat a munka befejezésére és csatlakozásra bírják. Hasonló módszerekkel támadták meg a fegyvergyárakat, lőszerraktárakat, majd később a rendőrőrsöket és a kerületi kiegészítő parancsnokságokat.

A támadók felkészültségére utal, hogy mindenütt a legfontosabb pontokon jelentek meg. Például a Csepel Vas- és Fémművek több ezer dolgozójával nem tudtak volna megbirkózni, ezért az első támadás 21 óra körül az Erőmű ellen irányult. Az Erőmű az üzem szíve, ha az leáll, akkor lehetetlen a munka folytatása. A dolgozók megvédték az Erőművet. Utána a garázst érte támadás, ahol már fegyveres suhancok is megjelentek. A vasdorongokkal felszerelt védők tőlük szerezték az első fegyvereket. Még éjfél előtt összpontosított támadás érte a csepeli kiegészítő parancsnokságot, mert fel akarták számolni az üzem ellen irányuló támadás sikerét veszélyeztető fegyveres bázist. A parancsnokság beosztottai reggelig védték az épületet, és csak lőszerhiány miatt vonultak vissza.

A kezdeti sikerek után az ellenforradalmárok tömörültek, és még az első éjjel kiépítették a felkelés gócait. Az ellenforradalom fegyveres ereje a VIII. és IX. kerületben, valamint Budán, a Széna tér környékén összpontosult. Ezt bizonyítják az adatok: amíg Budapest egész területén a harcok következtében a lakások 4,12%-a, addig a VIII. kerületben 18,27, a IX. kerületben pedig 22,98%-a sérült meg. A harci cselekmények következtében elhalálozottak 22%-a a VIII., 14%-a a IX. és 13%-a a VII. kerületben esett el (összesen: 49%). A IX. kerületben központi helyen fekvő Kilián-laktanya lett a felkelés egyik bázisa, ahol egy katonai kisegítő alakulat egysége – mintegy 1500 fő – tartózkodott, és fegyvereket is tároltak ott. Két nap múlva, október 25-én itt állt

* Bp. PB Archívum. III. ker. 13. ő. e. 2. old.

az ellenforradalmárok oldalára Maléter Pál ezredes, akinek a feladata éppen a góc felszámolása lett volna.

Az ellenforradalomról szóló irodalom sokat foglalkozott a fegyveres harc tömegbázisával. Az ENSZ ötös bizottságának jelentésétől az újságcikkekig azt állították nyugaton, hogy a fegyveres harcban a munkások, munkásfiatalok és egyetemi hallgatók vettek részt. Ezzel akarták bizonyítani elsősorban, hogy nem ellenforradalmi felkelés, hanem forradalom zajlott le Magyarországon.

A felkelésben részt vevő fegyveres csoportok vezetői az utcai harchoz értő személyek voltak. Szakszerűen választották meg a harcálláspontokat, jól védhető bázisokat építettek ki, ismerték a nagyvárosi utcai harc különböző lehetőségeit. Ezek a vezetők volt horthysta katonatisztek, csendőrök, volt nyilasok, a népi hatalom megrögzött ellenségei, illetve egyes áruló katonatisztek közül kerültek ki. Sokan közülük részt vettek az illegális szervezkedésben, vagy szimpatizáltak a régi rendszerrel, vagy sérelmeik, bajaik elvakították őket.

A szervezett ellenség azonnal támogatásra talált a fegyveres harcban a lumpen- és bűnöző elemek részéről. Minden jelentés arról szól, hogy a fegyveres bandákban jelentős szerepet játszottak a bűnöző, büntetett előéletű személyek. A kiskunhalasi lövészezred egységei október 26-án Budapest alatt, a Juta-domboknál tűzharcot folytattak az ellenforradalmárokkal. A harc során foglyul ejtettek 23 személyt, közöttük két nőt. „A férfiak közül 23-a előtt nagyon sok lopásból és csavargásból élt. 12 férfi két esztendő alatt 8-10, sőt 15 helyen dolgozott. 19 fő egy év alatt 6–7–10 helyen lakott, két fő pedig saját bevallása szerint nyilas volt. Az egyik nő két évet ült prostitúcióért. Hat fő közülük hat hónaptól négy évig már börtönben ült. Egyetlenegy tisztességes munkából élő személyt sem találtunk az elfogottak között" – állapította meg az ezred parancsnoksága jelentésében. Egy másik jelentés azt mutatja, hogy amikor a XIX. kerületben egy 300 fős nemzetőrség szervezését kezdték meg a fegyveres személyekből, „egyik napról a másikra a megadott létszám betelt huligán személyekkel, rendőrség által ismert bűnözőkkel..." stb.*

Az ellenforradalmi cselekedetek miatt 1956. december 11. és 1957. január 7. között elítélt 89 vádlott közül 42% volt

* Bp. PB Archívum. XIX. ker. 6. ő. e.

büntetett előéletű. Az alvilág tehát teljes erejével és vak elszántságával a fegyveres felkelők mellé állt. Sokszor ennek nem is politikai okai voltak. Ezek az elemek gyűlölik a rendet, amely megszünteti a szabad rablás lehetőségét, ők a rend, a nyugalom, a béke, a közbiztonság ellen fogtak fegyvert, ezért lettek természetes szövetségesei a tudatos politikai ellenforradalmároknak.

A harcokban részt vettek és meg is haltak egyszerű, megtévedt emberek is. Rájuk a felkelés eszmei előkészítése hatott elsősorban. Az úgynevezett „nemzeti kommunizmusért" szálltak harcba. Az ő megtévedésük és haláluk okozója elsősorban a revizionista „pártellenzék" propagandája, nézetei. Különösen a fiatalok vettek részt nagy számban a fegyveres ellenforradalomban anélkül, hogy valóban ellenforradalmárok lettek volna. A felkelés irányítói, a Szabad Európa Rádió agitátorai gyilkos cinizmussal használták fel a gyerekek és a fiatalok politikai járatlanságát, hazafias lelkesedését, hősi ábrándjait. De azért itt is találhatók figyelmeztető adatok.

A harci cselekmények időszakában mintegy 3000 halálesetet regisztráltak, amelyeknek mintegy 20%-a 20 éven aluli, 28%-a pedig 20–29 éves volt. A sebesültek közel egynegyede 18 éven aluli, csaknem fele pedig 19–30 éves volt.* A Regnum Marianum, a már tárgyalt illegális klerikális ifjúsági szervezet hatása alatt levő fiatalok (1500-2000 fő) megoszlása 1955-ben a következő volt: 6–14 éves 15%, 15–19 éves 38% és 20–26 éves 37%. Helytelen lenne messzemenő következtetéseket levonni a két adatcsoportból, de azért a párhuzam kézenfekvő: a fiatalok egy része néhány éves ellenséges nevelés hatása alatt ragadott fegyvert.

A felkelők összetétele is fokozatosan változott. Az első napok harcai után a megtévedt fiatalok jelentős része felismerte a körülöttük nyüzsgők igazi arculatát, és eldobta a fegyvert. Különösen az egyetemi hallgatók körében terjedt az a hangulat, hogy „nem ezt akartuk!" Október 26–27-re az egyetemi és főiskolai hallgatók közel kétharmada elhagyta az intézmény székhelyét, és lényegében visszahúzódott, amit bizonyít az is, hogy összesen 20 egyetemista vesztette életét a harcok folyamán. Ugyanakkor mindinkább aktivizálódott

* Fontosabb adatok az 1956. október–decemberi időszakról. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1957. 46. old.

a társadalmi rend politikai és köztörvényes ellensége, és feltöltötte a harcolók sorait. Kinyitották a börtönök kapuit, kiszabadították barátaikat, a fasisztákat, reakciós összeesküvőket, a rablókat és gyilkosokat. Október 25-től a hó végéig 9962 köztörvényes bűnözőt és 3324 politikai foglyot (kéméket és a fegyveres összeesküvőket is) szabadítottak ki, akiknek jelentős részét felfegyverezték, más részük az ellenforradalom politikai szerveiben tevékenykedett.

A fegyveres csoportok képviselőinek november 2-i gyűlésén a Baross téri góc vezetője dicsekedett azzal, hogy „azok a politikai foglyok, akik kiszabadultak, részt vettek a harcokban".*

Tudni kell, hogy minden rabot politikai fogollyá minősítettek, hogy „elfogadhatóbbá" tegyék őket a közvélemény előtt.

Az ellenforradalmi fegyveres felkelés kezdeti sikereit elősegítette, hogy különösen az első időben felszított politikai légkör vette körül. Már hónapok óta forrongott a közvélemény, különösen Budapesten. A viták és a sajtó felkorbácsolták az érdeklődést, az intézkedések elmaradása pedig fokozta az elégedetlenséget az egyszerű emberek körében is. A fegyveres felkelést takargató jelszavak, a nemzeti zászlók lobogtatása és a nemzeti himnusz gyakori felhangzása egy darabig elhomályosította a dolgozók tisztánlátását is. Az üzemek munkásainak mintegy 10–15%-a a deklasszált elemek közül került ki, ezek munkásruhában agitáltak a „jobb szocializmusról", a „szocializmus megtisztításáról", a demokráciáról, „igazi" szocializmusról. A felülről kisugárzó bizonytalanság, kishitűség, kapkodás éppen ezek sikerét segítette elő. Mind hangosabbak, erőszakosabbak lettek, és október 26-tól ők álltak a „forradalmi" és „nemzeti" tanácsok, bizottságok élére. Ekkor még megtűrték, sőt bevonták a dolgozók képviselőit is a különböző ellenforradalmi szervekbe. Eleinte itt is a „nemzeti ügyek" védelméről és a szocializmusnak a magyar körülményekhez való „hozzáigazításáról" volt szó. Kezdetben nem léptek fel a szocializmus ellen, „csak kiigazítást" követeltek, majd fokozatosan, számukra kedvezőnek tűnő időpontban cserélték fel nyíltan szocialistaellenes jelszavakkal. A „forradalmi" bizottságok adták a tömegbázist, szervezték a közhangulatot az ellenforradalom számára,

* PI Archívum. E. Gy. C/II/5. Jegyzőkönyv a BM Bp-i Főosztályán 1956. november 2-án megtartott értekezletről.

ezért maradtak meg a becsületes embereket félrevezető jelszavak mellett; a valóságban az ellenforradalom hatalmi szerveinek megteremtése folyt.

Október 25-től a Budapestről érkező szervezők a helyi szövetségesekkel együtt szinte minden nagyobb vidéki városban kísérletet tettek a fegyveres harc megindítására. Mivel erejük ehhez kevésnek bizonyult, ezért pogromokhoz folyamodtak, és vadul uszítottak az államvédelmi egységek és a munkáshatalomhoz hű államhatalmi szervek ellen.

Sok embert az zavart meg az események szervezett jellegének megítélésében, hogy a fegyveres ellenforradalmi bandák fölött nem létezett egy központi irányító parancsnokság. Valójában több központ is létezett. A Nagy Imre-csoport mint egyik irányító erő gyakorolt jelentős befolyást az események alakulására. A fegyveres bandák között is több parancsnokság létezett, amelyek alapjában véve egységes politikai és katonai elvek szerint jártak el. Ez annak volt köszönhető, hogy az illegálisan szervezkedő csoportok korábban is lényegileg azonos módon és célért dolgoztak, s az ellenforradalmi felkelés első percétől kezdve a Szabad Európa Rádió vált a fegyveres harc vezérkarává, „népi ellenállási központtá a szabad világban".

A Szabad Európa Rádió csak végrehajtó szerv volt ekkor is. Mint Robert T. Holt megírta, „München mindennap kap távgépírón napi taktikai irányítást New Yorkból", és éppen „1956 közepén az eljárási utasítások, különösen a döntő időpontokban, mind határozottabb hangúak lettek".* A SZER központja igyekezett végrehajtani az utasításokat, vezetni és befolyásolni a fegyveres harcot. „A Szabad Európa Rádió nagy müncheni épülettömbje ezekben a napokban megtelt a világ minden részéből érkező futárokkal, a pártok és érdekeltségek küldötteivel, a hidegháború haditudósítóival, áltudósokkal, ún. kremlinológusokkal. Amerikából özönével érkeztek a kábeltáviratok és utasítások, szakadatlanul folytak az értekezletek, állt a vásár! – írták Horváth Béla és Vámos Imre, a Szabad Európa Rádió volt munkatársai a *Látóhatár* című folyóirat 1962. februári számában.

„A népi ellenállási központ a szabad világban" az alábbi vonalat követte ebben az időben:

* *R. T. Holt:* Id. mű. 39. old.

A Szabad Európa Rádió mind a politikai, mind a fegyveres harc vonatkozásában az első naptól kezdve taktikai utasításokkal látta el az ellenforradalmárokat. Megfogalmazta a politikai követeléseket, sugalmazta, kiket vegyenek be és kiket hagyjanak ki a „nemzeti egységkormányból", milyen kormányposztokat követeljenek maguknak a felkelők stb. Az első napok fő céljának azt szabták meg, hogy fegyveres harccal csikarjanak ki győzelmet vagy legalább jelentős eredményeket.

A Szabad Európa Rádió vezetői minden eszközzel arra törekedtek, hogy harcra lelkesítsék magyarországi híveiket, és minél tovább húzódjon a fegyveres küzdelem, fokozódjon a zűrzavar, a kaotikus állapot, amely mögött mind nagyobb számban térhetnek vissza nyugatról a reakciós erők, és avatkozhatnak be a harcba az ellenforradalom győzelme érdekében. „Legfőbb gondjuk az volt, hogy a rend valahogyan helyre ne álljon, hogy minél nagyobb legyen a zűrzavar. Azt a hiedelmet keltették, hogy megmozdult a nyugati világ, csak előre, magyarok! Óráról órára újabb és újabb követelések felvetésével iparkodtak permanenssé tenni a forradalmat. Ez volt a jelszó: állandósítani a forradalmat! Nem szabad engedni egy pillanatnyi nyugtot sem, hogy Magyarországon a helyzet konszolidálódjék" – írták Horváth és Vámos. Ennek érdekében biztató üzeneteket küldözgettek, közvetítették a „szabad világ elismerését és csodálatát", sokatmondóan idézgették Eisenhower elnök október 25-én elhangzott szavait: „Amerika szíve a magyar népért dobog." Elhitették, hogy számítani lehet a „szabad világ" segítségére az ENSZ zászlaja alatt, csak ki kell tartani a fegyveres harcban. Még az ENSZ hírhedt ötös bizottságának jelentése is elismerte: „...úgy látszik, a Szabad Európa néhány adása olyan benyomást keltett, mintha a magyarok részére támogatás érkeznék majd".

Október 28-án a SZER egyik munkatársa a C–524. számú nemzetközi hírmagyarázatban azt fejtegette, hogy az ENSZ-nek joga és kötelessége beavatkozni Magyarországon. A nyugati újságírók és a „véletlenül" Magyarországra érkezett más elemek egyöntetűen arról számoltak be, hogy a fegyveresek várták, hitték ezt a segítséget. Fritz Molden és Eugen Géza Pogány osztrák újságírók beszámolójában olvashatjuk: géppisztolyokkal és puskákkal felfegyverzett alakok állítottak

meg bennünket. „Ti amerikaiak vagytok, ti nyilván lőszerutánpótlást hoztatok nekünk... A jóember nem tudta és nem akarta megérteni, hogy mi csak békés újságírók vagyunk. Ez az eset újra és újra megismétlődött."* Hasonló tapasztalatokról számol be – a „Négy nap szabadság"-ban – három osztrák és német szakszervezeti funkcionárius is, akik október 31-én érkeztek Budapestre.

Több újságíró és szemtanú megemlíti, hogy a fegyveres ellenforradalmi csoportok közvetlenül fordultak segítségért nyugati diplomatákhoz. „Az egyik csoport levelet intézett egy nyugati követséghez, és a következőket kérte: »Csak kézifegyvereink vannak, élethalál kérdése, hogy juttassanak nekünk tankelhárító ágyúkat, lángszórókat és páncéltörőket.« Megint mások ejtőernyővel ledobott fegyvereket, lőszert és élelmet kértek az Egyesült Államoktól..." Sokan a fegyveresek közül telefonon fordultak a nyugati követségekhez, azt állítva, hogy a „harmadik világháború első csatáját vívják a Nyugat eszméinek és közös érdekeinek védelmében" – írta a *New York Herald Tribune* 1956. november 17-én. Az ellenforradalmárok bizalmát és reményeit táplálta az is, hogy ebben az időben már megérkeztek az első kiképzett katonai szervezők és szakértők a disszidensek közül, és feltűntek az első nyugati lőszerszállítmányok is egészségügyi küldeménynek álcázva.

A külföldi katonai segítség szervezésére harci központot alakított a Szabad Európa Bizottság által pénzelt Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. A szervezet lapja, a *Hadak Útján,* 1956. novemberi rendkívüli kiadásában beszámolt arról, hogy „az MHBK központi törzse rendkívüli vezetési szervet hozott létre Zákó András vezetésével". A harci központ Bécsben működött, egy albizottságát pedig a határra küldte ki. Az operatív parancsnokságot, mint „a világ minden magyarját, egyetlen szent akarat töltötte el: ha lehet, fegyverrel megsegíteni a magyar szabadsághősöket".

A Szabad Európa Rádió hisztérikus lelkesedéssel buzdított harcra. Nemcsak a segítségbe vetett hitet táplálta, hanem konkrét katonai tanácsokat is adott a harcmodor és harci formák kiválasztásához. A Szabad Európa Rádió kato-

* *F. Molden–E. Pogany:* Ungarns Freiheitskampf. Neue Wiener Presse, Bécs 1956. 31. old.

nai tanácsadója, Borsányi Julián volt horthysta alezredes, „Bell ezredes" néven tartotta katonai eligazításait. Elhangzott előadásai a városi körülmények között folyó fegyveres harcról, a tankok leküzdéséről, a felkelés bázisainak védelméről stb. szóltak. Meggyőző erővel próbálta elhitetni, hogy a felkelők legyőzhetik a szovjet hadsereget.

A Szabad Európa Rádió közvetlen kapcsolatban állt néhány fontosabb, nagyobb fegyveres bandával. A Corvin közi terroristák például rádió-összeköttetésben álltak Münchennel. A SZER naponta 23 órakor jelentkezett, az ellenforradalmárok pedig 1 órakor válaszoltak neki.

Az imperialisták legfőbb törekvése az volt, hogy teljes erővel szítsák a nacionalizmust, fokozzák a szovjetellenes hisztériát, és lehetőleg elérjék a szovjet csapatok kivonását kezdetben a harcokból, majd teljes egészében Magyarország területéről is. Ezzel gondolták elsősorban biztosítani a kapitalizmus visszaállításának feltételeit. New York október 25-i napi utasítása pl. különös hangsúllyal írta elő München számára: „*Megismételni:* a magyar vérontásért a felelősség a Kremlre hárul, és a magyar, valamint más csatlós vezetőkre..." A szándék nyilvánvaló; a vérontást ellenző tömegek előtt a Szovjetunióra hárítani a felelősséget, a szovjet csapatokkal szembefordítani az egész magyar közvéleményt. Október 25-én már sugározta is a SZER: „Vissza kell vonni a statáriumot, és vissza kell parancsolni a szovjet csapatokat laktanyájukba. A további vérontásnak akkor lehet véget vetni, ha a statáriális rendeletet azonnal visszavonják..." Az ellenforradalmi bandák és agitátorok azonnal visszhangozták is e követeléseket.

A Szabad Európa Bizottság Nagy Imrét és csoportját is aszerint ítélte meg, hogy képesek-e a szovjet csapatok kivonását elérni.

A SZOCIALIZMUSHOZ HŰ ERŐK HELYZETE ÉS HARCA

A fegyveres ellenforradalmi felkelés váratlanul és készületlenül érte a magyar szocialista erőket. Budapesten szinte nem volt harckész helyőrség, és nem létezett karhatalmi védelmi terv sem egy, a belső ellenség által megindított fegyveres

lázadás ellen. A helyzetet súlyosbította néhány honvéd- és rendőrtiszt árulása már az első órákban. A vezérkarnál, a fegyvernemek parancsnokságain, valamint a katonai akadémiákon működő tisztek bizonytalankodó, késlekedő magatartása vagy egyesek tudatos szabotázsa, mások nyílt árulása súlyos károkat okozott éppen Budapesten, a központi helyeken. A legfelsőbb párt- és állami vezetés is bizonytalankodott az első órákban a helyzet megítélésében. Gerő Ernőnek, a párt első titkárának este 8 órakor elhangzott rádióbeszéde leleplezte a fegyveres harc ellenforradalmi jellegét, de egy kalapba dobta az ellenséggel az ellenzéket, az ellenzékieskedőket, az elégedetlenkedőket és a türelmetlenkedőket. Ugyanakkor egy szava sem volt a kibontakozásról, nem hívta harcba a kommunistákat, a munkásokat. Ennek ellenére, ilyen nehéz körülmények között is harcra keltek a kommunisták az ellenforradalommal szemben mindenütt, ahol csak a legkisebb lehetőségük is megvolt ehhez. Nem igaz a burzsoázia tollforgatóinak az az állítása, hogy a párt az első percben széthullott, s csak a szovjet csapatok harcoltak a „felkelő magyarok" ellen.

Október 23-ról 24-re virradó éjszaka ülésezett a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége, és lényegében helyes döntéseket hozott az ellenforradalommal szemben folytatandó harc érdekében. A pártnak volt harci programja a munkások felfegyverzésére, a támadók fegyveres szétverésére, az alapvető követelések teljesítésére. A Központi Vezetőség – tekintettel a nagy erejű és szervezett támadásra, valamint néhány, fontos poszton levő katona- és rendőrtiszt árulására – döntött a szovjet csapatok segítségül hívásáról. A Központi Vezetőség Katonai Bizottságot választott azzal a feladattal, hogy hozza karhatalmi mozgásba a honvédségi alakulatokat, indítsa el a kommunisták és munkások felfegyverzését, és biztosítsa az együttműködést a magyar és a szovjet csapatok között.

Nagy Imre részt vett a Központi Vezetőség ülésén. Ott volt, amikor a szovjet csapatok behívását vitatták meg, és később is, amikor elfogadták a javaslatot. Jelen volt más döntések elfogadásánál is, és egyetértett azokkal. Ezért a Központi Vezetőség, abból kiindulva, hogy az osztályellenség elleni harcra a legszélesebb egységet teremtse meg a pártban, kiegészítette sorait Nagy Imre környezetéhez tar-

tozókkal, új politikai bizottságot választott, és Nagy Imrét javasolta a minisztertanács elnökének. Ekkor még megerősítette Gerő Ernőt első titkári funkciójában, de október 25-én leváltotta, és helyette Kádár János elvtársat választotta meg.

Október 24-én Nagy Imre miniszterelnök kihirdette a statáriumot, a kijárási tilalmat. Október 25-i beszédében elismerte, hogy „kisszámú ellenforradalmár felbujtó népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indított..." A párt kíméletlen harcot hirdetett az ellenforradalom ellen, és büntetlenséget a megtévedteknek, ha abbahagyják a harcot.

A szocializmushoz hű erők – a rádióból értesülve az eseményekről – általában harcra keltek a fegyveresen támadó ellenség ellen. A kommunisták az üzemekben munkásőrségeket szerveztek, és az első szakaszban a gyárak túlnyomó többségében urai voltak a helyzetnek, megvédték azokat a támadóktól. Regénybe illő hősiességgel harcoltak az első napokban szerszámokkal, vasrudakkal a fegyveres ellenforradalmárok ellen. A példák egész sorát lehet felhozni ennek igazolására. A Duna Cipőgyárban 40 tagú őrség állt vasrudakkal és 5 céllövő puskával. A Gheorghiu-Dej Hajógyárban az első napokban szerszámok és kődarabok voltak a fegyvereik. Ezzel szereztek géppisztolyokat a támadók visszaverése során. A Csepel Vas- és Fémműben az első fegyvereket vasdorongokkal szerezték a garázs védelménél. A Budapesti Rádiótechnikai Gyár őrsége is október 24-re virradó éjjel szerveződött meg, és fegyverzete egyetlen zsákmányolt géppisztolyból állt. Az Óbudai Hajógyárat, amelyet pedig már október 23-án este 7–8 óra között megtámadtak, szerszámokkal és néhány puskával védte meg az üzemi őrség. A Budapesti Harisnyagyárat 23 órakor támadta meg néhány fegyveres, és követelték a munka azonnali beszüntetését. A munkások a kezük ügyébe kerülő szerszámokkal zavarták el őket. Az Újlaki Téglagyárat 30 főnyi üzemi őrség védelmezte. A Chinoinban az igazgató a pártbizottság segítségével szervezte meg az üzem védelmét. A Budapesti Cementipari Vállalatot végig fegyveres munkások őrizték.

A budapesti kerületekben a pártbizottságok törekedtek a harc megszervezésére, annak ellenére, hogy fentről nem kaptak határozott utasításokat. Akik a helyzetet felismerték, nem agitáltak, hanem harcoltak. A III. kerületben a Dam-

janich-laktanyától kapott fegyverekkel és kézigránátokkal fegyverkeztek fel a kommunisták, és október 30-ig megőrizték a kerület rendjét. A X. kerületben már az első éjjel 110 embert mozgósítottak, akik október 30-ig védték a pártházat, ekkor a Sörgyár területére vonultak vissza. Az első napokban a kerületben 600 fő tartotta fenn a rendet, közülük 40 üzemben 380 főnyi üzemi őrség tevékenykedett. A fegyvereket, 120 géppisztolyt, négy golyószórót, 600 puskát és 360 pisztolyt a pénzügyőrtiszt-képző iskola bocsátotta rendelkezésükre. Csepelen mintegy 250 kommunista védte a gyárat. 26-án este erősítésként érkezett négy harckocsi és két tehergépkocsi fegyver és lőszer, valamint 15 volt partizán sietett a segítségükre. Egyikük hősi halált halt a gyár védelmében. 27-én újabb katonai egységek érkeztek erősítésül, és rendet is teremtettek Csepelen. A katonákat október 29-én Maléter személyes parancsára vonták vissza, és 30-án már az ellenforradalmárok kezére került a gyár. Néhány nap alatt 3,7 millió forintos kárt okoztak, többek között elloptak 380 motorkerékpárt a „tiszta kezű forradalmárok".

Amikor a kerületi pártházakat már nem tudták tartani a kommunisták, akkor egy-egy fontosabb üzembe vonultak vissza, amit a munkásokkal együtt harci központtá alakítottak át. Angyalföld kommunistái a Láng Gépgyárból irányították 350 fegyveres munkás és 380 katona harcát az ellenforradalom ellen. Ők adtak fegyvert a szomszéd kerület, Újpest munkásainak is, akik az ellenforradalmárok kezére került párt- és tanácsház, valamint rendőrkapitányság visszafoglalására szervezkedtek az Újpesti Bányagépgyárban. A Láng Gépgyárból kapott fegyverekkel egy 140–160 fős egységet szereltek fel.

Az elsők között fogtak fegyvert a volt partizánok is. Mintegy 300-an jelentkeztek harcra, és vettek részt különböző akciókban, fontos középületek védelmében. Ott voltak a párt központi lapja, a *Szabad Nép* székházának visszafoglalásánál is.

Vidéken is jelentős erők mozdultak meg a néphatalom védelmére. Mindenütt szerveződtek az üzemi őrségek, védték a pártházakat. A harcokban azok a tapasztalt kommunisták, idős munkások jártak az élen, akik a felszabadulás előtt részt vettek az osztályküzdelmekben, és gyorsan felismerték az események ellenforradalmi jellegét. Nógrád me-

gyében százak ostromolták a vezetőket fegyverekért. De a kishitűség és tehetetlenség megakadályozta a bányászezred létrehozását. Miközben az ellenforradalmárok állig felfegyverkezve járkáltak, a szocializmusért harcoló bányászok tőlük szereztek fegyvereket.

A nógrádiak kapcsolatokat kerestek csehszlovák elvtársakkal, és tőlük is kaptak segítséget: fegyvereket, lőszert, élelmet és propagandaanyagokat. Soha nem felejtik el a nógrádi kommunisták, hogy az osztályellenség összehangolt támadása idején a szomszédos csehszlovák terület kommunista vezetői nem moralizáltak, nem jogi tanácsokat adtak, nem féltek a magyar belügyekbe való „beavatkozástól", hanem kommunista meggyőződésükre hallgatva, internacionalista módon úgy segítettek, ahogy csak tudtak. Így alakultak fegyveres egységek Salgón, Baglyasalján, Karancslapujtőn stb., és tartották fenn a szocialista rendet, a nép hatalmát.*

Békés megyében, Szarvason és környékén a volt agrárproletárok ismerték fel gyorsan, hogy újra szolgaságba akarják taszítani őket. Szarvason egy órára sem tudott felülkerekedni az ellenforradalom, élt és létezett a párt, a kommunisták fegyveres őrsége.**

A termelőszövetkezetek legöntudatosabb tagjai baltával, ásóval, kaszával felfegyverkezve védték a közös vagyont, a szocializmus egy-egy bástyáját a korán megjelenő földesurakkal, kulákokkal, a múlt teljes restaurációjára törekvő reakcióval szemben.

„A magyar hadsereg egyes egységei a felkelők oldalán harcoltak, de maga a hadsereg, mint egész, a felkelés kezdetekor felbomlott..." – állította az ENSZ ötös bizottsága az ún. „magyar ügyről" szóló jelentésében. Egy másik helyen tovább is fejlesztik ezt a hazugságot, mondván: „Figyelemre méltó tény, hogy az egész felkelés alatt egyetlen magyar katonai egység sem harcolt... a szovjet csapatok oldalán." Az ennek gyökeresen ellentmondó igazság megismertetésére még máig sem tettünk sokat.

A Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek egyetlen egysége sem állt át egészen az ellenforradalmárok oldalára.

* *Bozsik Valéria:* A nógrádi kommunisták harca az ellenforradalom ellen. Kossuth Könyvkiadó 1957. 142. old.

** *Varga Dezső:* A Viharsarok visszaüt. Békés megyei Lapkiadó Vállalat 1959. 96. old.

Árulás, dezertálás és tehetetlenség jócskán előfordult, de a honvédségi alakulatok túlnyomó többsége harcra kész állapotban volt, és a parancsokat teljesítette is (ha volt parancs!) egészen október 28–29-ig. De az első napokban egyesek árulása és mások tehetetlensége miatt a Honvédelmi Minisztérium irányító tevékenysége szinte teljesen megbénult. A fejetlenségre jellemző az a tény, hogy október 24-én a Budapesten tartózkodó 6700 fő katona és 50 harckocsi 30 helyre volt szétszórva, s így jelentős csapásra lényegében képtelen volt. A Honvédelmi Minisztérium szinte alig adott parancsot vagy tájékoztatást az egységeknek, azok leginkább a rádió hírei alapján tájékozódtak. A vidéki egységek október 26-án (!) kaptak csak HM-parancsot a középületek védelmére. Ennek ellenére, néha eléggé öntevékenyen, harcba kezdtek a fegyveres ellenforradalmárokkal szemben. Az első napokban elsősorban saját objektumaikat védték meg a támadás ellen, majd október 26-tól az ellenforradalmi erők felszámolásához láttak hozzá. Csak példaként:

Október 26-án a Nagyatádról érkezett katonaság rendet teremt Pécsett. Kalocsán megvédték a börtönt, szétszórták a támadókat. Cegléden katonai rendőrség alakult, és fenntartotta a törvényes hatalmat. Esztergomban visszafoglalták a tanácsházát az ellenforradalmároktól. Kecskeméten a kiszabadult rabok más emberekkel együtt fegyveres harcot kezdtek. A repülők tűzcsapása után lövészegységek folytatták az ellenforradalmi elemek felszámolását. Nyíregyházán Honvédelmi Tanács alakult, és a szovjet egységek parancsnokságával közös tervet készítettek a város védelmére. Hatvanban is közös megállapodás alapján biztosították a várost a magyar és szovjet egységek.

Október 27-én már széles körű akcióba kezdtek a honvédségi egységek a törvényes hatalom biztosítása érdekében. A legfontosabb városokat lezárták, hogy a Budapestről érkező szervezőket feltartóztassák és őrizetbe vegyék. A kiszabadult rabok által veszélyeztetett helységekben védelmet biztosítottak a dolgozó embereknek. Kiskunhalason munkás-paraszt-katonatanács alakult a párt és a parancsnokság képviselőiből, és biztosította a népi demokratikus hatalom védelmét. Keszthelyen kinyilvánították a katonai diktatúra bevezetését, úgyszintén Nagykanizsán is. Zalaegerszegen letartóztatták a „forradalmi tanács" tagjait.

Ezen a két napon már sok helyen (Szeged, Mikolc, Dunaújváros, Debrecen, Székesfehérvár, Kecskemét stb.) fegyverüket is használták a katonák a feladatok végrehajtása során. Több helyen megvédték a pártbizottságokat, tanácsházakat a fegyveres támadókkal szemben. Minden tűzparancsot teljesítettek a katonák, és bajtársaik hősi halála fokozta elszántságukat az ellenforradalmi banditákkal szemben.

A munkásosztály hatalma védelmében kiemelkedő szerepet játszottak az Államvédelmi Hatóság parancsnoksága alá tartozó, sorköteles fiatalokból álló egységek, néhol a rendőrség egyes kötelékei, a határőrség őrsei stb. Általában helytállt az egész 3. hadtest, és kiemelkedően harcoltak egyes egységei. Ők biztosították a Budapestre vonuló szovjet egységek útvonalát. Október 28-ra leverték a kecskeméti ellenforradalmárokat. Az 5. gépkocsizó hadosztály egységei a Duna–Tisza közén október 28-ig teljesen helyreállították a rendet. A 27. lövészhadosztály végig tűzharcban állt Budapesten az ellenforradalmárokkal, parancsnokai többször kértek engedélyt a Kilián-laktanya visszafoglalására is. A Honvédelmi Minisztérium tehetetlensége vagy Maléter egy-egy árulótársa ezt minden alkalommal megakadályozta. Az egri gépesített ezred egységei a Honvédelmi Minisztériumot védték, és környékét tisztították meg a fegyveres bandáktól szovjet katonai egységekkel közösen folytatott harci akciók során. A párt Központi Vezetőségének székházát a folyami flottilla 101 matróza védte egy vidékről érkezett határőregységgel közösen. Ők is szovjet csapatokkal működtek együtt. Sikeres harcot folytatott Budapesten a Petőfi-laktanya is, ahol már 680 ellenforradalmárt és 150 fegyencet tartottak őrizetben. A harc hősi áldozatokat is követelt.

A segítségül hívott szovjet csapatok október 24-én hajnalban léptek akcióba a magyar néphatalom védelmében. A Honvédelmi Minisztériumba hajnali 3 óra 30 perckor érkezett meg az összeköttetésre hivatott szovjet törzs, egy felderítő páncéloszászlóalj biztosítása alatt. A törzs az illetékes magyar parancsnokságokkal hozzálátott a budapesti ellenforradalmi fegyveres csoportok felderítéséhez. Közös munkájuk eredményeképpen reggelre már rendelkeztek egy, az összes fontosabb fegyveres ellenforradalmi gócot feltüntető

térképpel. Az első harci egységek fél öt tájban érkeztek Budapestre, és ezután avatkoztak be az ellenforradalmárok elleni fegyveres harcba.

Az első napokban a szovjet katonai egységek taktikáját inkább politikai, mint katonai szempontok határozták meg. A szovjet egységek csak visszalőttek, ha támadás érte őket, általában védelmi harcokat folytattak. Kezdetben katonai erődemonstrációval kívántak hatni a megtévedt fegyveresekre, az elvakult, a reakció által kihasznált, nem ellenforradalmár fiatalokra. Ezzel a fellépéssel inkább a magyar szocialista erőknek nyújtottak erkölcsi-politikai támogatást, hogy azok számukra kedvezőbb körülmények között valósítsák meg harci programjukat az ellenforradalmárok elleni harcban.

E harcmodor kialakításához hozzájárult az is, hogy az első napokban sem a magyar vezetők, sem a szovjet parancsnokok nem látták világosan az ellenforradalmi bandák tényleges fegyveres erejét és jól átgondolt orvtaktikáját. Nem számoltak azzal, hogy 12 évvel a felszabadulás után még jelentős erővel rendelkezhetnek. A szovjet egységeket erődemonstráció közben sok esetben váratlan és szakértők által irányított heves össztűz érte, ami sok áldozatot szedett soraikból. Egy váratlan támadás következtében a Kilián-laktanya környékén sok fiatal szovjet katona áldozta életét a szocialista Magyarország védelmében.

Az elrettentő harcmodor szerint egyes egységek fontosabb középületek és bázisok védelmében vettek részt, más csapatok gyors manőverezéseket hajtottak végre Budapest utcáin. Ebben az időben az volt a szovjet törzs álláspontja, hogy a magyar egységek képesek felszámolni a fegyveres bandákat, amihez a szovjet csapatok támogatást nyújtanak. A döntést tehát a magyar katonák vívták volna ki. Ennek érdekében javasolta Tyihonov vezérőrnagy október 25-én, hogy a 3. hadtest két hadosztálya, a magyar parancsnokkal az élén, számolja fel az ellenforradalmi felkelést. Ehhez nyújtottak volna tűztámogatást a szovjet egységek. A terv a 3. hadtest addigi harci elszántságát vette alapul, és teljesen reális volt. De a politikai vezetésben már zűrzavar uralkodott, és Nagy Imre hívei megakadályozták a terv végrehajtását.

A szovjet csapatok parancsnokságai mindenütt törekedtek a koordináció megteremtésére a magyar egységekkel. Ez főleg a vidéki városokban, s Budapest fontos bázisainak

védelménél eredményes volt. De egyes budapesti körzetekben az elégtelen koordináció vagy néhány magyar tiszt árulása súlyos áldozatokat követelt.

Az ellenforradalmárok és szövetségeseik hisztérikusan uszítottak a szovjet csapatok ellen. A revizionista erők is csatlakoztak ehhez a szovjetellenes kórushoz. Ennek ellenére a szovjet katonák barátságosan viselkedtek a békés lakossággal. Bíztak a magyar munkásokban, és több üzembe fegyvereket szállítottak az üzemi őrségek számára. A magyar dolgozók is sok ténnyel bizonyították be, hogy segítőként, mint elvtársaikat várták a szovjet katonákat. Üzemi őrségek nem egy esetben nyújtottak fegyveres támogatást szovjet katonák akcióihoz vagy siettek szorongatott helyzetbe került kisebb szovjet egységek segítségére. Munkások, orvosok és egészségügyi dolgozók – a fegyveres ellenforradalmi bandák halálos fenyegetései ellenére is – életük kockáztatásával biztosították a szovjet csapatok élelmezését, a sebesültek megmentését. Az orvosok saját életük veszélyeztetésével védték és ápolták a szovjet sebesülteket, sőt néhol még fegyvereiket is eldugták és megőrizték. A szovjet–magyar barátság élő példái voltak ezek.

Az első napok után világossá vált a fegyveres ellenforradalmárok barbársága és orvtaktikája. Október 26–27-én javult a harcoló szovjet és magyar egységek együttműködése, és a visszariasztó harcmodor helyett a gócok felszámolásához akartak hozzálátni.

Október 27-ről 28-ra virradó éjszaka a néphatalom fegyveres erői döntő csapásokat mértek az ellenforradalmi lázadókra. Vidéken lényegében elfojtották a szervezett felkelést. Budapest több pontján vereséget szenvedtek a fegyveres bandák. Szovjet és magyar katonák felszámolták a Széna téri ellenforradalmi bázist. Ezen az éjszakán verték szét az újpesti ellenforradalmárokat, és foglalták vissza a középületeket a IV. és a XIII. kerület kommunistái harckocsik és katonák támogatásával. A Láng Gépgyárba szovjet harckocsik szállították a fegyvereket, és magyar harckocsizó tisztek oktatták a munkásokat kezelésükre. A Zrínyi Akadémia szocializmushoz hű tisztjei megvédték a VIII. kerületi pártházat. A Lentiből érkezett 1. zászlóalj és a tapolcai harckocsizók tíz harckocsija sikeresen számolta fel egymás után az ellenforradalmi gócokat Várpalota térségé-

ben. Október 27-én estére tisztította meg Csepel területét az ellenforradalmároktól a 37. lövészezred 2. zászlóalja magyar és szovjet harckocsik támogatásával. „Visszafoglalták a rendőrséget, és több fegyveres gócot megsemmisítettek. A katonák jellemzéseként el kell mondani – írták a gyár kommunistái –, hogy a legénység zöme derék, kötelességtudó parasztfiú volt, akik tapasztalatunk szerint, minden ingadozás nélkül hajtották végre a parancsokat. A tisztek zöme ingadozott, csak a felső vezetők voltak szilárdak... A legfőbb hiba a katonai vezetés részéről az volt, hogy minden akcióban feletteseiktől vártak utasítást. Az utasítások szinte óráról órára változtak, egymásnak ellentmondtak."* Ez a jellemzés híven tükrözte az ellentmondásokat, de a fegyveres harc döntés előtt állott.

A fegyveres harcban döntő fordulatot hozott volna a Corvin közben és a Kilián-laktanyában fészkelő, legerősebb ellenforradalmi góc felszámolása. Október 28-ra virradó éjjel előkészítették ezt az akciót is. Az 5. gépkocsizó ezred 280 harcosa és a 6. gépkocsizó ezred alegységei bekerítették az említett bázist, és szovjet harckocsik és tüzérség támogatásával előkészítették elfoglalását. A magyar és szovjet parancsnokok megbeszélték a feladatokat, elfoglalták megindulási pontjaikat, és megkezdődött a tüzérségi előkészítés. Ekkor, fél hat órakor jött a parancs: az akció lefújva, visszavonulni a körletbe. A harcolni akaró katonákat azzal nyugtatták meg, hogy az ellenforradalmárok letették a fegyvert.

A Központi Vezetőség által megbízott Katonai Bizottság egyes tagjai, katonatisztek közreműködésével, október 28-ra virradó éjjel kidolgozták a néphatalom fegyveres biztosításának tervét. A terv szerint: átmenetileg a hadsereg vegye át a hatalmat, az ezredekben katonai biztosok veszik át a parancsnokságot. A rend biztosítása, a fegyveres csoportok felszámolása után új kormány alakul. De már ennek végrehajtására sem kerülhetett sor.

Választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy a szocializmus erőinek ilyen akciói és fokozatosan kibontakozó harca mellett mi volt az alapvető oka az ellenforradalom ideiglenes felülkerekedésének.

* Bp. PB Archívum. Csepel Vas- és Fémművek. 6. ő. e. 70. old.

Az alapvető ok abban rejlett, hogy a párt és a kormány vezetése nem volt egységes az ellenforradalmi lázadás elleni forradalmi harcban. Így fordulhatott elő az a sajátos helyzet, hogy a fegyveres harc már döntés előtt állt a szocializmus erőinek javára, amikor a hátuk mögött, politikai eszközökkel, győztesnek nyilvánították az ellenforradalmi lázadást.

Az október 23-a előtti hónapokban a revizionista pártellenzék támadásának fő célja a párt egységének megbontása volt. A pártvezetés nem folytatott következetes ideológiai harcot e törekvésekkel szemben, bizonytalankodásaival, visszavonulásával még táplálta is annak sikerét. Így az ellenforradalmi fegyveres támadás megindulásakor eszmeileg megzavart és ellentétes politikai áramlatokkal terhelt pártnak kellett felvennie a harcot. Hasonló volt a helyzet a Központi Vezetőségben is. De október 23-ról 24-re virradó éjjel úgy tűnt, hogy sikerült akcióegységet teremteni az ellenforradalom elleni harcra, és ehhez, Nagy Imrével az élen, az ő hívei is csatlakoztak. Október 25-re virradó éjjel újabb lépés történt a forradalmi kibontakozás érdekében, amikor Gerő Ernőt leváltották az első titkári funkcióból, és Kádár János elvtársat választották meg helyette. Más intézkedéseket is elhatároztak a dolgozók jogos igényeinek kielégítésére.

Az akcióegység nem bizonyult tartósnak, nem állta ki a harc próbáját. A központi vezetés egyes tagjai csődöt mondtak, mások revizionista fertőzöttsége pedig az árulásig vitte őket. A Központi Vezetőségben tehát nem az akcióprogram megvalósítására való törekvés határozta meg minden egyes tagjának magatartását, hanem sajátos eszmei-politikai álláspontjuk vagy egyéni céljaik. Az ellenforradalom első szakaszában három csoport volt, három tendencia érvényesült a vezetésben.

Az egyik csoportot azok a marxista–leninisták alkották, akik szakítottak a hibás politikával, elvetették a bűnös módszereket, megértették a dolgozó tömegek érdekeit, de tudták, hogy a kibontakozás érdekében előbb le kell számolni a fegyveres ellenséggel. Helyesen értékelték a tömegek magatartását, és nem neveztek mindenkit ellenforradalmárnak. „A súlyos helyzetnek, amibe kerültünk, az a jellemzője, hogy különböző elemek keverednek benne. Ifjúságunk egy része békésnek indult, és a résztvevők nagy

többségének céljaiban becsületes felvonulása néhány óra múltán a bekapcsolódott népellenes ellenforradalmi elemek szándékai szerint a népi demokrácia államhatalma ellen irányuló fegyveres támadássá fajult... A népköztársaságunk államhatalma ellen irányuló fegyveres támadást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni..."* – mondotta Kádár János elvtárs rádióbeszédében október 25-én.

A program helyes volt, de a kommunisták nem szervezkedtek még külön, mert nem látták teljesen tisztán a Nagy-csoport valódi tevékenységét. Nekik nem voltak a párt és a nép általános érdekeitől eltérő sajátos érdekeik, ezért egységben akarták megoldani a súlyos helyzetet mindaddig, amíg az egyik szárny árulással felérő tehetetlensége és a másik szárny árulása le nem lepleződött. A kommunista számára fontos a párt egysége, a nép érdekeinek szolgálata a párt soraiban. Lehet-e, kell-e és mikor kell szakítani? Az időpont megválasztása meghatározó jelleggel bírhat. Kádár elvtárs mondotta az MSZMP I. országos értekezletén: „...bizonyos tekintetben befolyásolta és rontotta helyzetünket az a körülmény, hogy ameddig az elkerülhetetlenül szükséges nem volt, nem szántuk rá magunkat arra a súlyos elhatározásra, hogy ilyen helyzetben ország-világ előtt megmutassuk: a párt legszűkebb vezető szervében és a kormányon belül a kommunisták között nincs egység."**

Tevékenységüket fokozatosan megbénította a baloldali és jobboldali csoport, majd Nagy Imre árulása.

A másik csoporthoz tartoztak azok a vezetők – a Rákosi–Gerő-csoport tagjai –, akik elsődlegesen részesei voltak a súlyos hibák elkövetésének, ragaszkodtak pozícióikhoz, de csődöt mondtak az ellenforradalommal szembeni harcban. Ők nem lettek árulók, de a marxizmustól elhajló nézeteikkel és tehetetlenségükkel akadályozták a Központi Vezetőség harci programjának végrehajtását, az ellenforradalmi gócok felszámolását.

Gerő Ernő október 23-án este 8 órakor megtartott beszéde egyoldalú volt, sértette a becsületes embereket is, bár helye-

* Szabad Nép, 1956. október 26.

** *Kádár János:* Szilárd népi hatalom: független Magyarország. Kossuth Könyvkiadó 1962. 170. old.

sen mutatott rá az események ellenforradalmi jellegére. Társaival húzta-halasztotta a Központi Vezetőség azonnali összehívását október 23-án este. Elég idézni a rádió híreiből: 19.30 óra: október 31-re összehívták a Központi Vezetőség ülését; 20.30: a Központi Vezetőség már néhány nap múlva összeül; 22.22: a Politikai Bizottság felhívást intéz a Központi Vezetőség tagjaihoz, hogy azonnal üljenek össze, és tárgyalják meg a kialakult helyzetet és feladatokat. A soraikba tartozó honvédelmi miniszter 23-án éjjel közölte a Katonai Bizottsággal, hogy nem tud fegyvert biztosítani a munkások felfegyverzéséhez. Két nap múlva volt fegyver, de nem tudott szállítóeszközöket adni. A Politikai Bizottság nagy része tiltakozott a tűzparancs kiadása ellen, mondván: nem szabad a népre lövetni. Tőlük terjedt a bizonytalanság, a tehetetlenség érzése, a kishitűség.

A III. kerületi kommunisták feljegyezték, hogy „24-én kora reggel gyülekeztek az elvtársak a pártházban, és harcra jelentkeztek". De a Pártközpontból ellentétes utasítások érkeztek. Előbb azt ajánlották, hogy „küldjék haza az elvtársakat", majd a sürgetésre a másik utasítás így szólt: „menjenek a tömeg közé agitálni".*

A Központi Vezetőség tagjainak többsége teljesen bizonytalan volt abban, hogy fegyverrel kell-e leverni a felkelőket, vagy meg kell próbálni a „tömegek élére állni". Így ők sem teljesíthették a Központi Vezetőség harci programját, akadályozták a forradalmi erők harcát. Gátolták a katonai egységek ténykedését, a munkások iránti bizalmatlanságuk megakadályozta azok felfegyverzését. A Rákosi-klikk maradványa gyáva, tehetetlen volt a harcban, és tartott a munkások felfegyverzésétől is. Jelentős része azoknak, akik korábban nemegyszer visszaéltek a hatalommal, most a súlyos órákban nem tudták azt felhasználni a nép valódi érdekeinek védelmében. A történelem vizsgáján másodszor, tragikus körülmények között buktak meg.

Az is igaz, hogy október 26–27-re a baloldali elhajlók prominens képviselői már kiváltak a vezetésből, és (egy-két esetet kivéve) nem jelentettek különösebb akadályt a harcban. De ekkor a főszerepet már átvette Nagy Imre és csoportja.

* Bp. PB Archívum. III. ker. 13. ő. e.

A revizionisták előbb megbénították a vezetés hatékonyságát, majd a proletárhatalom szerveit is szétzüllesztették.

Nagy Imre egyetértett a Központi Vezetőség harci programjával, ezért került be a vezetésbe ő és néhány társa. Nagy Imre hirdette ki a statáriumot, s nyilatkozatban ítélte el az ellenforradalmi felkelést, és a törvény szigorával fenyegette meg a lázadókat. Egyetértett a szovjet csapatok részvételével a lázadás leverésében. Október 25-i rádió-nyilatkozatában Nagy Imre így beszélt: „Azoknak a szovjet csapatoknak a visszarendelése, amelyeknek a harcokba való beavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé, a béke és a rend helyreállításával haladéktalanul meg fog történni." Még nyugaton élő tisztelői is azt állítják: „...bizonyítékunk van arra, hogy csatlakozott az orosz tankokat behívó határozathoz..."* A Nagy Imre-csoport azonban azonnal gyakorlati tevékenységbe kezdett e harci program teljesítésének megakadályozására.

Október 23-án éjjel két nagyimrés központ jött létre. A párt központi székházában Nagy Imre veje, Jánossy Ferenc, a Petőfi Kör vezetői, valamint írók és újságírók tevékenykedtek, hogy a párt vezetőire nyomást gyakoroljanak, és megbénítsák a párt vezető szervének tevékenységét. Állandóan vitára kényszerítették a Központi Vezetőséget, a fegyveres és politikai döntés helyett csak politikai kibontakozást követeltek. Elárulni a szocialista erők fegyveres harcát, átértékelni a felkelés jellegét – ez állt tevékenységük középpontjában. „Nagy Imre nem csinálhatott egyebet, csak azt, amit csinált, nevezetesen: olyan messzire kényszerítette a pártot, amilyen messze az – az adott viszonyok között – elmehetett" – írta árulótársa, Nagy Balázs, a *Szemle* (Brüsszel) 1960. januári számában.

Nagy Imre magatartásának értékelése vitát váltott ki nyugatra menekült hívei között. Az egyik társaság, Mérayék, bírálják Nagy Imrét, mert az első napokban lavírozott, ahelyett, hogy radikálisan szakított volna a párttal, és átállt volna nyíltan a felkelők oldalára. A másik csoport, a Nagy

* *R. T. Holt:* Id. mű. 188. old.

Imre Intézet (Brüsszel) munkatársai helyeslik Nagy taktikáját, aki az adott helyzetben „csak" a hivatalos vonalat igyekezett közelíteni a felkelők álláspontjához, a felkelés átértékeléséhez – látványos szakítás nélkül. Nagy Imre e szerint járt el az első napokban.

Ennek a taktikának a támogatására érkeztek hozzájuk „munkásküldöttségek" az Írószövetségtől, egyetemistáktól, felkelőktől stb. Október 26-án az Írószövetség küldöttsége tárgyalt előbb Donáth Ferenccel és Losonczy Gézával, majd Nagy Imrével. „Velük egyetértésre is jutottak a legfőbb kérdésekben, közelebbről abban, hogy a felkelés és a felkelést teljes együttérzéssel kísérő népmozgalom egészében véve nemzeti demokratikus jellegű..."* De akkor még nem látták elérkezettnek az időt ennek kinyilvánításához, csak két nappal később.

A Nagy Imre-csoport másik központja a budapesti rendőr-főkapitányság épületében működött, amely teljes erővel gátolta az ellenforradalmárok elleni fegyveres harcot. Aczél Tamás, Gimes Miklós, Fazekas György és mások arról győzködték a rendőrség vezetőit, hogy nemzeti forradalom folyik, azt kell támogatni. Tervüknek megnyerték a főkapitányt, aki fegyvereket adatott ki az ellenforradalmároknak, szabadon bocsátotta az elfogatott felkelőket. Így előfordult, hogy a katonai egységek többször is elfogtak egyes személyeket és csoportokat, de a rendőrség mindig szabadon engedte őket. Ez az árulás jelentősen rontotta a munkáshatalmat védő fegyveres erők hatékonyságát. Embereik a hadsereg vezetésében zavart teremtettek, és terjesztették: a népre nem lövünk! Ebben a magatartásban sajátosan összetalálkoztak a régi vezetés pánikszerű félelembe esett elemeinek álláspontjával.

Nagy Imre – hatalmi helyzetét kihasználva – akadályozta a fegyveres leszámolást az ellenforradalommal. Állandóan változtatta a statárium hatályba lépésének határidejét. Október 25-én feloldotta a kijárási tilalmat, munkára szólítva fel a dolgozókat. A fegyveresek tehát ettől kezdve szabadon mozoghattak. Október 28-án reggel fél hat órakor

* PI Archívum. E. Gy. C/V/2. Gyorsírói jegyzőkönyv az Írószövetség 1956. december 28-án tartott taggyűléséről.

pedig lemondással fenyegetve követelte a Corvin közi ellenforradalmi bázis elleni katonai akció leállítását.

Nagy Imre és csoportja nagy nyomást fejtett ki a Központi Vezetőségre és egyes tagjaira a helyzet átértékelése érdekében. 27-én délután ülésezett a Központi Vezetőség, kezdetben a Katonai Bizottság tagjainak távollétében. Nagy Imre társai követelték a felkelők elleni katonai akciók megszüntetését, és csak a politikai eszközök alkalmazását tartották elfogadhatónak, célravezetőnek. A Központi Vezetőség már ingadozott, és hajlott arra, hogy tárgyalások útján kell kibontakozást találni. Öt óra körül a Katonai Bizottság tagjai is bekapcsolódtak a vitába, és fellépésük hatására a Központi Vezetőség a fegyveres harc folytatása mellett döntött. A Katonai Bizottság bizalmat kapott, és folytatta tevékenységét. Az október 28-i központi vezetőségi ülésen már más döntés született. A dezorganizáltság, a küldöttségjárás, a katonai árulások, a helyzet áttekinthetetlensége – mind a revizionista ellenzék szövetségese volt. Nagy Imréék élesen támadták azokat, akik harcot folytattak a fegyveres bandák ellen. A hatalom teljes birtoklásának lehetőségétől megittasulva azokat nevezték gyilkosoknak, akik a néphatalmat védték. A nacionalista nemzeti egység talaján állva követelték, és keresztül is vitték az események átértékelését. Ebben jelentős szerepet játszott a *Szabad Nép* október 28-i, vasárnapi számának „Híven az igazsághoz" című vezércikke, amely még a Központi Vezetőség határozata előtt „nemzeti demokratikus mozgalomnak" értékelte a felkelést.

A valóságban tehát két felkelés volt az országban: az egyik az utcán folyt fegyverrel, a másik felkelés a párton belül, amelyet Nagy Imre és társai vívtak vitával, követelésekkel, nyomással, árulással. Ez utóbbi nélkül nem győzhetett volna az előbbi.

A fegyveres lázadás nem győzött, csak az árulás, a „kommunista" miniszterelnök, Nagy Imre nyilvánította annak október 28-án, amikor kihirdette az általános, azonnali tűzszünetet, követelve, hogy a szovjet csapatok hagyják el Budapestet, majd így beszélt a rádióban: „A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna..." Olyan nemzeti demokratikus mozgalomnak nevezte az ellenforradalmat, amely célul tűzte ki, hogy biztosítsa „nemzeti függetlenségünket,

önállóságunkat és szuverenitásunkat..." Majd bejelentette: „A kormány felkarolja a nép kezdeményezésére létrejött új, demokratikus önkormányzati formákat, és arra fog törekedni, hogy azokat beiktassa az államigazgatásba." Ezután hátba támadta a szocializmushoz hű harcoló erőket, és bejelentette új karhatalom alakítását „...a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból".*

Ezzel megbénította a szocializmushoz hű emberek és fegyveres erők harcát. Forradalmárnak nyilvánította a miniszterelnök az ellenforradalmárokat, a fasisztákat, a rablókat, a reakciósokat, a gyilkosokat stb. Ellenforradalmár lett – a „kommunista" miniszterelnök szerint – minden munkás, paraszt és katona, aki védte a nép hatalmát, harcolt a törvényes rend megvédéséért. A magyar történelem egyik legszégyenteljesebb árulását követte el: a miniszterelnök azt a hatalmat támadta hátba, amelynek védelmét esküvel fogadta, amely őt emelte e magas közjogi méltóságba. A bizalmat árulta el.

„A szovjet csapatok visszavonulása, ez volt a helyzet kulcsa Magyarországon" – állítják Nagy Imre barátai.**Valóban, az ellenforradalmi követelések között az első helyen mindig ez állott. A külső és belső ellenség egyaránt jól tudta, hogy amíg szovjet csapatok állomásoznak a Magyar Népköztársaság területén, addig az ellenforradalom nem képes megkaparintani a győzelmet. A lázadók nem rendelkeznek olyan fegyveres erővel, hogy utcai harcban képesek lettek volna fölénybe kerülni. Az is köztudott volt, hogy a szovjet csapatok jelenléte mellett mindig adva van a lehetőség a szocializmus erői számára, hogy ideiglenesen visszavonuljanak, rendezzék soraikat és ellentámadásba menjenek át. A külső beavatkozás lehetőségeinek és mértékének is határt szabott a szovjet csapatok részvétele. Bár már megindultak Magyarország felé a reakciós disszidensek, szállították már a fegyvereket és lőszert is, de nagyszabású, katonai segítséget nem voltak képesek nyújtani a lázadáshoz. Visszariadtak a kockázattól.

Herman Finer, a Chicagói Egyetem professzora „Dulles

* Szabad Nép, 1956. október 29.

** *Molnár–Nagy:* Id. mű. 143. old.

over Suez" című könyvében megírta: október utolsó napjaiban „Dulles egyes tanácsadói a pillanat feszültségében azt sürgették, hogy Amerika avatkozzon be Magyarországon; mások azonnal a termonukleáris háború borzalmas szörnyűségének említésével vágtak vissza". Kétségtelen, hogy a szovjet katonai egységek jelenléte tartotta vissza őket a nagyobb kalandoktól, a leplezetlen és tömeges beavatkozástól.

Az imperializmus és a magyar ellenforradalmárok felismerték: egy szocializmust építő kis nép a Szovjetunió segítsége nélkül nem képes megvédeni függetlenségét, szabadságát, szocialista vívmányait a nemzetközi imperializmus és a belső reakciós erők összehangolt, nyílt támadásával szemben, különösen ha belső árulás is emészti sorait. Ezért propagandájuk fő vonala a Szovjetunió elleni fékevesztett uszítás volt, hogy a magyar népet szembefordítsák a Szovjetunióval, és elérjék a szovjet csapatok kivonását.

A „népi ellenzéki központ a szabad világban" 1956-ban is jól tudta, hogy a szovjet csapatok törvényesen, érvényes nemzetközi szerződés alapján tartózkodnak Magyarország területén, és jogosan vesznek részt a lázadók leverésében. Ezért visszavonulásukat a Szabad Európa Bizottság New Yorkban székelő központja október 25-én „csak úgy látta megvalósíthatónak, ha a jelenleg uralmon levő magyar vezetők tartanak ki mellette. Nagy volt az egyetlen reménység." Nagy Imre érhette el egyedül a szovjet csapatok visszavonását, mert mint miniszterelnök, megfelelő hatalmi pozícióban volt, a tömegek pedig még változatlanul kommunistának hitték.

Sok embert megzavart, hogy az ellenforradalom első szakaszában a Szabad Európa Rádió ellentmondásosan értékelte Nagy Imrét, de zömmel támadta. Ebben az esetben München nem teljesítette következetesen New York utasításait. Az október 24-i utasítás többek között ezeket tartalmazta: „Hogy Nagy behívta az idegen csapatokat a »rend« helyreállítására, olyan tény, amelyet majd ki kell hevernie. Csak úgy heverheti ki, ha megtartja ígéreteit..." Október 25-én pedig ilyen utasítás érkezett New Yorkból Münchenbe: „Kevésbé fontos az, hogy ki hívta be a szovjet csapatokat. A mi számunkra fontosabb az a kérdés, hogy teljesíti-e Nagy az ígéretét, megkísérli-e elérni, hogy a szovjet csapa-

tokat kivonják." Az utasításban tehát nem a bírálat, hanem a támogatás volt előtérbe helyezve. A SZER adásaiban ez fordítva történt.

Október 25-én a IV. számú rendkívüli hírmagyarázat azzal a megállapítással fejeződött be, hogy a Nagy-kormány még jónak bizonyulhat. Egy másik adásban mentőövet is dobtak Nagy Imrének, amikor a statáriummal kapcsolatban kijelentették: „Még mindig nem tudjuk, milyen körülmények között született meg ez a gyalázatos rendelet. Nem tudjuk, mennyi köze van hozzá Nagy Imrének, akinek a nevében az intézkedés megtörtént. Egy bizonyos: a sztálinista erők kényszerítették ki." Néhány nap múlva az egész Nagy-csoport ezt a hazugságot terjesztette, mentegetve dicstelen vezérét. Ugyanakkor növelte Nagy Imre hitelét a becsületes emberek előtt, hogy a SZER más adásaiban élesen támadták őt. Október 25-én a IX. számú külön helyzetmagyarázat elítélte Nagy Imrét, amiért beleegyezett a szovjet csapatok segítségül hívásába. Sőt, odáig is elmentek, hogy Gellért Andor, a SZER akkori főszerkesztője személyesen állt mikrofon elé, és Nagy Imrét ezért a tettéért a „magyar történelem legnagyobb árulójának nevezte".* Nagy Imre késlekedett a magyarázkodással, mert a forradalmi vezetés szétzüllesztése még nem fejeződött be. A SZER ezért minden intézkedését kritikával fogadta, még a tűzszünetet is, de ugyanakkor újabb és újabb követeléseket állított vele szembe. A SZER október 29-én hisztérikusan arra biztatta a felkelőket, hogy ne tegyék le a fegyvert: „...akié a fegyver, azé a hatalom!" „Szegre ne akasszátok a puskátokat!" Új kormányt követelt, és azt a taktikai utasítást adta az ellenforradalmároknak, hogy vegyék kezükbe a fegyveres erőket irányító minisztériumokat.

Nem rajtuk múlott tehát, hogy Nagy Imre nem ismerte fel igazi arcukat, és nem szállt szembe a reakciós árral. Nagy Imre New York várakozásait elégítette ki: október 28-án rádióbeszédében jelentette be, hogy követelésére a szovjet csapatok megkezdik kivonulásukat Budapestről.

* *R. T. Holt:* Id. mű. 188–189. old.

AZ ELLENFORRADALOM MÁSODIK SZAKASZA. A RESTAURÁCIÓ ÉS „SEMLEGESSÉG"

Az ellenforradalom második szakasza október 29–30-ával kezdődött. Ezekben a napokban már nyíltan léptek fel az addig rejtett ellenforradalmi, restaurációs erők. A fegyveres felkelők terrorja mögött nyíltan szervezkedtek és törtek hatalomra a reakciós, félfasiszta politikai körök. A nagyszámú követelés és program tükrözi az ellenforradalom kettős, de egységes célját a második szakaszban. 1. Kiszélesíteni az ellenforradalmi folyamatot, megszervezni az összes reakciós erőt, kézbe venni a hatalmi pozíciókat, és hozzálátni a magántulajdonon alapuló társadalmi rend visszaállításához. 2. Kiszakítani Magyarországot a szocialista országok közösségéből, minél több szállal kötni a kapitalista világhoz, és a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió elleni politikai harc, illetve háború bázisává fejleszteni.

Ebben a keretben nem törekedhetünk a második szakasz társadalmi mozgásának ábrázolására, csak e két fő cél megvalósítására tett lépések összefoglalására, annak érdekében, hogy lássuk: mennyire szolgálta a nemzetközi imperializmus érdekeit az ellenforradalom térnyerése.*

Az ellenforradalmi erők ujjongva fogadták a szovjet csapatok Budapestről való kivonásának a hírét. Részleges, de fontos győzelemként értékelték. Sokat vitatott témává vált, hogy feltétlenül ki kellett-e vonulniuk a szovjet katonai egységeknek Budapestről október 29–30-án, nem kellett volna-e más megoldást választani?

A vezetésben tevékenykedő árulók dezorganizálták, a felbomlottság állapotába taszították a szocialista forradalom erőit.** Ezek egy ideig tehetetlenekké váltak, nem tudtak fellépni, mert az árulás még nem lepleződött le teljesen, nem volt egyértelműen megkülönböztethető, hogy ki merre tart, ki hol áll. Nagy Imre és társai még mindig a szocializmusról beszéltek, és még kommunistának mondták magukat. Október 28–29-én még úgy tettek, mint akik a szocializmus megvédésére törekszenek, csak a súlyos helyzetben más ki-

* Az ellenforradalom egészének mély és alapos elemzését adja *Molnár János:* Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. (A polgári magyarázatok bírálata.) Akadémiai Kiadó 1967.

** *Kádár János:* Id. mű. 169. old.

utat választanak. Azt hangoztatták, hogy a vérontásnak véget kell vetni, és akkor érvényesülhetnek a konszolidáció irányába ható erők és tényezők. Mindez akadályozta a szovjet csapatok fellépését. Olyan helyzet állt elő, hogy a katonai erők demonstratív fellépése hatástalan volt, de az adott körülmények között nem lehetett azonnal az ellenforradalmi fegyveres gócok felszámolására áttérni. Az árulás minden ilyen kísérletet megakadályozott fenyegetéssel, követeléssel vagy a fegyveres bandákkal való összejátszással.

A szocializmus erőinek vissza kellett vonulniuk, hogy felmérjék a helyzetet, megvizsgálják a szocialista konszolidáció lehetőségeit, és ha szükséges, akkor az ellentámadás idejét és módját. Az ideiglenes visszavonulás egyik aktusa volt a szovjet katonai egységek kivonása Budapestről. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy ezek az egységek a főváros körül foglaltak el harcálláspontot.

A Szovjetunió kormánya 1956. október 30-án nyilatkozatot adott ki, amely lehetőséget és irányt mutatott a politikai kibontakozásra. A nyilatkozat elemezte a szocialista országok kapcsolatainak fejlődését, rámutatott a keletkezett rendellenességre, és összefoglalta az együttműködés és egység alapelveit. A szovjet kormány hitet tett amellett, hogy a szocialista társadalom felépítésének közös eszméi és a proletár nemzetköziség elvei alapján kész a szocialista országok barátságának és együttműködésének további erősítésére. Ennek érdekében tárgyalásokat javasolt a szocialista országok kormányai között, ami meg is valósult 1956 végén és 1957 elején.

A szovjet kormány egyértelműen kiállt a Varsói Szerződés mellett, amelyet összpontosított támadás ért az összes reakciós erők részéről. A Szovjetunió aláhúzta annak a politikai és katonai kötelezettségnek a jelentőségét, amelyet a Varsói Szerződés tagállamai vállaltak, hogy megteszik „a szükséges összehangolt intézkedéseket védelmi készségük megszilárdítására, hogy megóvják népeik békés munkáját, szavatolják határaik és területük sérthetetlenségét, és biztosítják az esetleges agresszió elleni védekezést". Ezzel kapcsolatban közvetve figyelmeztette a magyar kormányt: a Varsói Szerződésben részt vevő egyik vagy másik állam csapatainak elhelyezése a Varsói Szerződésben részt vevő valamely más állam területén a szerződés összes tagállama

között létrejött megegyezés alapján történik az illető állam beleegyezésével, és így kivonásuk is közös állásfoglalás alapján történhet. Ezzel óva intett a megfontolatlan, egyoldalú lépésektől, a felelőtlen kalandorkodástól, amely végveszélybe sodorhatta nemcsak a szocializmus sorsát Magyarországon, de azzal szorosan összefonódva súlyos fenyegetést jelentett a szocialista közösség egészének biztonságára és békéjére.

A nyilatkozat támogatta a magyar dolgozók jogos követeléseit, de őszintén figyelmeztetett is: „A dolgozóknak ehhez a jogos és haladó mozgalmához azonban csakhamar sötét reakciós és ellenforradalmi erők csatlakoztak, amelyek a dolgozók egy részének elégedetlenségét arra akarják felhasználni, hogy aláássák az országban a népi demokratikus rendszer alapjait, és visszaállítsák a régi földesúri-kapitalista rendet." A szovjet kormány egyben azt is kijelentette, hogy csak szocialista kibontakozást támogat Magyarországon. Közvetlen felhívással fordult a magyar dolgozókhoz: „A népi demokratikus Magyarország szocialista vívmányainak védelme az adott pillanatban a munkások, parasztok, az értelmiség és az egész dolgozó magyar nép legfőbb és szent kötelessége.

A szovjet kormány kifejezi meggyőződését: a szocialista országok népei nem engedik, hogy a külső és belső reakciós erők megingassák az egyes országok munkásainak, parasztjainak, értelmiségének önfeláldozó harcával és munkájával kivívott és megszilárdított népi demokratikus rend alapjait" – hangzott a nyilatkozat.

A Nagy Imre vezette kormány nem értette meg a nyilatkozat útmutatását, figyelmeztetését. Ha voltak soraikban olyan személyek, akikben nem bíztak, akik internacionalistáknak számítottak, azokat kihagyták a naponta átalakított kormányukból. Az események menete azzal a tanulsággal szolgált, hogy az ellenforradalmi folyamatot nem lehet engedményekkel megállítani, a támadásban lévő reakció útját el kell torlaszolni és erőit szét kell verni.

A tűzszünet kihirdetése (október 28.) után a külső ellenséges erők is kidolgozták a helyzetnek megfelelő vonalukat, taktikájukat. Ezt a taktikát a Szabad Európa Bizottság diktálta.

Október 28-án a Szabad Európa Bizottság New York-i központja „táviratozott Münchennek, és felsorolta azokat a

minimális feltételeket, amelyek – szerinte – elfogadhatóak a szabadságharcosok részéről". Ez az utasítás nyolc pontban foglalta össze a követeléseket. Érdemes megismerkedni e pontokkal:

1. A szovjet csapatok azonnali és teljes visszavonása magyar területről.

2. Az ÁVH azonnali teljes feloszlatása; az új rendőrség vagy biztonsági erők és a hadsereg irányítását olyan miniszter kezébe kell adni, aki egyetlen előző kabinetnek vagy központi kommunista szervnek sem volt tagja.

3. Teljes amnesztia a felkelésben részt vett valamennyi szabadságharcosnak.

4. Az új ideiglenes kormányból kizárandók mindazok a személyek, akik bármilyen módon kapcsolatban voltak a rezsim kormányával vagy a legfőbb pártvezetőséggel Nagy Imre előző miniszterelnöksége óta.

5. A kormány [az új ideiglenes kormány] többségét a különböző hazafiak csoportjából kell kialakítani képviseleti alapon.

6. Szabad és titkos szavazással megválasztott alkotmányozó gyűlés összehívása, hogy új alkotmányt és kormányprogramot készítsen. Az alkotmányt és a kormányprogramot szabad és titkos népszavazásra kell bocsátani meghatározott időn, esetleg hat hónapon belül, hogy elfogadják vagy elvessék.

7. Magyarország felmondja a varsói paktumot.

8. A válság idején szervezett helyi munkás- és egyéb tanácsok és hazafias bizottságok folytatják működésüket, felveszik az összeköttetést egymással mindaddig, amíg a fent említett összes feltételeket meg nem valósítják.

„Október 29-én külön híradásban teljes egészében közvetítették Münchenből ezeket a követeléseket."*

Jellemző módon ez a felhívás azonnal visszhangra talált, és a fegyveres, illetve politikai ellenforradalmi szervek követeléseit meghatározó alappá vált. Az egyik ellenforradalmi fegyveres politikai csoport, a Dudás-féle Magyar Nemzeti Bizottmány október 30-án a *Magyar Függetlenség* című lapjában közzétette 25 pontját, amelynek lényegét a SZER nyolc pontja alkotta. A követeléseket „Nem ismerjük el a jelenlegi kormányt" címmel publikálták. Néhány főbb követelésük:

* *R. T. Holt:* Id. mű. 191. old.

„...3. Magyarország függetlenségének megvédésére kérjük a Biztonsági Tanácsot, hogy küldjön Magyarországnak anyagi és szükség esetén katonai segítséget.

4. A magyar nép és a Nemzeti Bizottmány felmondja a Varsói Szerződést... Az oroszok azonnal vonuljanak ki Magyarországról, kitűzött fehér zászlókkal.

5. Magyarország kinyilvánítja semlegességét.

6. Tiszteletben tartjuk a fegyverszünetet. A fegyvert nem tesszük le...

7. A szabadságharcosok felléphetnek a kivívott szabadság védelmében bárhol és bármikor, bárki ellen...

11. A kormány alakuljon át ideiglenes jelleggel...

16. Magyarországon demokratikus pártok alakulhatnak. Azonnal működhetnek, tevékenységüket senki sem akadályozhatja meg...

19. Az ÁVH azonnal feloszlik..."

Nagy Imre október 30-án fogadta Dudást és a „szabadságharcosok" küldöttségét, tárgyalást folytattak, s a Magyar Távirati Iroda jelentése szerint „a tárgyalások kedvező légkörben folynak, és a felkelők javaslatait Nagy Imre, a minisztertanács elnöke a kormány elé terjeszti".

Az október 30-án létrejött „tartalékkormány", a Dunántúli Nemzeti Tanács követeléseit is megvizsgálhatjuk, amelyeket az *Új Fehérvár* című lap október 31-én publikált. Itt – a változatosság kedvéért – 14 pontot fogadtak el. A fontosabbak:

„1. A kormány a szovjet csapatok kivonulása után, de legkésőbb 1957. január végéig írja ki az általános titkos választást, több párt részvételével...

11. Biztosítani kell a szabadságharcosok részvételét a kormányban...

12. A kormány jelentse be az ENSZ-nek Magyarország semlegességét...

14. Amennyiben a kormány nem teljesítené a főbb irányelvek szerint lefektetett követeléseinket, feltételesen sem ismerjük el..."

A példákból meggyőződhetünk arról, hogy a külföldi beavatkozás, elsősorban a Szabad Európa Rádió szerepe a második szakaszban fokozódott. A propagandának igen nagy szerepe van ilyen rendkívüli körülmények között. Az emberek, érezve, hogy közvetlenül a sorsukról, létükről,

a maguk és a haza jövőjéről van szó, valósággal isszák a híreket, várják a magyarázatokat, a helyzetelemzéseket. Az ellenforradalom ki is használta ezt a lehetőséget. Nemcsak az aktív ellenforradalmárok hallgatták a SZER adásait. Igen sok helyen, főleg a Dunántúl helységeiben az ellenforradalmi helyi bizottságok a SZER-t kapcsoltatták a hangos híradóra. Pl. Lentiben a forradalmi bizottság a felállított községi hangszórókon a SZER adásait közvetítette. Várpalotán a kiszabadult rabok kapcsoltatták a városi stúdióra a Szabad Európát. Jellemző a Vácott történt eset is. Az ellenforradalmi „polgármester" október 30-án írásban utasította a postahivatal vezetőjét, hogy „a rádió hírközlő szolgálatába kapcsolja be a Szabad Európa adóállomást". Az ellenforradalom alatt keletkezett helyi „szabad rádiók" (Győr, Miskolc stb.) is átvették a SZER vonalát, és annak megfelelő anyagokat, híreket sugároztak. A miskolci rádió nem átallotta bejelenteni október 30-án, hogy kapcsolatban áll a Szabad Európa Rádióval. A SZER megörült a helyi „szabad rádiók" működésének, mert azok szovjetellenes vonala és uszító hangja megfelelt érdekeinek. Ezért technikai eszközeivel felerősítette azok adását, sőt november elején újabb nagy erejű lehallgató és erősítő berendezéseket állított fel a magyar határ közelében.

A Szabad Európa Rádió minden tényked ésével a már ismertetett feladat megvalósítását szolgálta. Október 31-én már úgy érezte, hogy a győzelem útján haladnak az ellenforradalmárok, és a helyzetet értékelve az alábbiakat jelentette New Yorknak: „Valószínűnek látszik, hogy többpártrendszerű demokrácia állítható vissza Magyarországon, és hogy Magyarország számára lehetséges Ausztria mintájára szabad és független helyzetbe kerülnie."*

A burzsoá „demokrácia" és a „semlegesség" volt az a két jelszó, amelynek megvalósításával el kívánták érni céljaikat. A „semlegesség" bejelentése elhangzott, de az ellenforradalom nem tudott megállni a „demokratikus" szakaszban, hanem a fehérterrornál kötött ki.

* *R. T. Holt:* Id. mű. 192. old.

A fegyveres ellenforradalmi bandák is megmutatták „kibontakozási" programjukat: a tűzszünet leple alatt, a szovjet csapatok távozása után, október 30-án támadást hajtottak végre a párt budapesti székháza ellen.

A támadásban részt vettek az összes nagyobb fegyveres ellenforradalmi csoportok. A pártház megtámadása katonailag szervezetten zajlott le: tervszerűen bekerítették az épületet, és adott jelre egyszerre nyitottak tüzet. Az épület őrsége és a benn tartózkodó pártmunkások órákig ellenálltak, többször kértek segítséget egyes szervektől, még Nagy Imrétől is. A segítségnyújtásra kész partizánoknak azt válaszolták, hogy már ott vannak a katonai alakulatok, a katonákat azzal nyugtatták, hogy a belső karhatalom egységei visznek segítséget, az utóbbiak viszont azért maradtak nyugton, mert a hírközlés szerint a partizánok már elindultak, és csak egymást zavarnák a felmentő harcban. Az ellenforradalmárok elfoglalták a pártházat, és kegyetlen öldöklést, gyilkolást hajtottak végre. Itt kapott halálos sebet az osztályharc sok csatáját és fegyveres harcát megjárt katonája, a pártbizottság titkára, Mező Imre elvtárs is, akkor, amikor a védők megmentése érdekében be akarta fejezni a reménytelen ellenállást.

Az ellenforradalmi sajtó azzal indokolta a támadást, hogy a budapesti pártház volt az ÁVH utolsó bázisa, és onnan provokálták a „szabadságharcosokat". Az uszító propaganda hatására jellemző, hogy az újságok hazugságain felbuzdulva napokon át keresték a bámészkodó tömeg jelenlétében a „hazafiakat rejtő titkos alagutakat, kazamatákat, az ÁVH rejtekhelyeit". A hazugságáradat tovább folyt, noha e helyen kavicsokon kívül mást nem találtak.

A valóságban szakasznyi sorkatona tartózkodott a pártházban, két hadnagy vezetésével, a belbiztonsági erőktől, és 30-40 civil pártmunkás. A katonák 21–23 éves munkás- vagy parasztfiatalok voltak, akik hősiesen védték a rájuk bízott objektumot, és a támadás előtt senkit sem provokáltak.*

* Bp. PB Archívum. B. P. B. 21. ő. e. Feljegyzés a budapesti pártház elleni támadásról.

A támadás egyik célja az volt, hogy szétverjék a budapesti munkásellenállást szervező központot. Október 29-én este Kádár János meglátogatta a Köztársaság téren, a budapesti pártházban tartózkodó Mező Imrét. Mint régi elvbarátok tekintették át a helyzetet, amely új forradalmi központ szervezését és fegyveres munkásegységek létrehozását tette szükségessé. Ugyanakkor hét honvédtiszt e pártházban kezdte meg Mező Imre irányításával a munkások felfegyverzésének megszervezését.*

A támadás másik, lényegesebb célja az volt, hogy demonstratív csapást mérjenek a pártra, megfélemlítsék a szocializmushoz hű erőket. Megmutatták, hogy őket még a tűzszünet sem köti mindaddig, amíg fel nem számolják a párt bázisait. Erre utal az a tény is, hogy ezen a napon fegyveres bandák támadták meg a rendőrkapitányságot és a pártházat a X. kerületben, mert azok őrsége addig fenntartotta a kerület rendjét. Az akció tehát széleskörűen indult, és jelt adott a haladó emberek, a kommunisták általános üldözésének megindításához.

Miközben százával láttak napvilágot a különböző „forradalmi" bizottságok „szabadságfelhívásai", az utcán a fehérterror volt az úr. Az egyszerű embereket változatlanul a forradalomról, a szabadságról, a demokráciáról szóló megindítóan szép cikkekkel, riportokkal, rádióadásokkal igyekeztek elkápráztatni. Könnyes szemmel olvashatták az emberek az újonnan létrejött repülőszövetség eltökéltségét, hogy tagjai „szabad hazában, szabad szárnyakon, szabad levegőben" akarnak szállni. Más bizottságok a „szabad sajtóra", a „szabad egyházra", a „demokratikus demokráciára", a „szabad szabadságra" esküdöztek. A szabadságról szóló szép szavak leple alatt megindult a szocializmushoz hű emberek üldözése. Százával tartóztatták le a falvak és városok választott vezetőit, valamint katonatiszteket, kommunistákat. Kaposvárott pl. október 31-én 64 főt tartóztattak le, közöttük 13 katonatisztet. Összesen országosan mintegy háromezer személyt tartottak őrizetben, és tízezer főről állítottak össze halállistákat.

Az utcán embervadászat folyt. Az október 31-én Buda-

* Mező Imre elvtárs részvételét az ellenforradalom elleni harc szervezésében részletesen megírta Komját Irén „Mező Imre" című könyvében. Kossuth Könyvkiadó 1968.

pestre érkezett, felkelőkkel szimpatizáló három osztrák és német szakszervezeti megbízott így számol be a borzalmas tényről: „Egy izgatott, kiáltozó, hevesen gesztikuláló embercsoport – akasztásra készül. A hatalmukba került ellenség néhány perc múlva már az egyik fán himbálódzik a hűvös őszi szélben...”*

Az ellenforradalmi sajtó is elismerte a fehérterrort: „...jelentések fekszenek előttünk – írta a *Magyar Szabadság* október 30-án –, de alig merünk hinni a szemünknek. Vandalizmusról, felkoncolásról beszélnek a hiteles adatok.” November 1-én így folytatta: „Csongrád megye több községében... felelőtlen elemek gyújtogatást kíséreltek meg...” A *Keszthelyi Újság* november 2-i száma szerint „embereket támadnak meg az utcán”. Nem a fehérterror ellen lépnek fel az újságok, hanem törvényes mezbe bújtatott felelősségrevonást követeltek, és megnyugtatásként közölték: „Rendőrségünk ártalmatlanná teszi a nemzeti forradalom ellenségeit... a Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányításával megkezdődött a tisztogató munka” – írta az *Új Magyarország* november 2-án.

A „tisztogató munka” megkezdődött az üzemekben és intézményekben is. A „szabadság és a demokrácia nevében” elküldték azokat, akik nem szimpatizáltak a bizottságokba tömörült lógósokkal, hangoskodókkal, köpönyegforgatókkal, a levitézlett kizsákmányolókból lett „munkásokkal”. Százával tiltották ki munkahelyükről a becsületes embereket, de akadtak úri helyek is, ahol „önkéntes kilépésre szólították fel őket”. A fegyveres és fizikai terrort gyorsan kiegészítette a lelkiismereti és egzisztenciális megfélemlítés.

Az ellenforradalmi vezetők legnagyobb erőfeszítése arra irányult, hogy kézbe vegyék a fegyveres erők irányítását és újjászervezését. A honvédségi alakulatoknál október 30–31-én katonatanácsok alakultak, amelyek túlnyomó többségükben a régi, reakciós beállítottságú tisztek vagy karrieristák, kaméleon módjára viselkedő elemek kezébe kerültek. Megindult a hadsereg züllesztése: letartóztatták a munkáshatalom védelmében kitűnt parancsnokokat, másokat azonnali hatállyal elbocsátottak.

Az ellenforradalom oldalára állt katonai vezetők legfon-

* Négy nap szabadság. Kiadja a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége. Brüsszel 1958. 86. old.

tosabb törekvése az volt, hogy létrehozzák a fegyveres erők ellenforradalmi átszervezését irányító központot. Király Béla, az ellenforradalmi erőket szervező tábornok utólagos beismerésként, bár ellenséges retorikával, de világosan fogalmazott: „A forradalom második szakaszában a fegyveres erőket úgy kellett átalakítani, hogy Nagy Imre kormánya lojális szervezeteivé váljanak. Végül meg kellett szervezni a forradalom sajátos új nemzetvédelmi intézményeit is."* Az ilyen célt szolgáló intézmények között az egyik október 29-ről 30-ra virradó éjjel jött létre, az úgynevezett Forradalmi Karhatalmi Bizottság. A Kossuth Rádió 30-án közölte Nagy Imre miniszterelnök ezt tudomásul vevő és megerősítő nyilatkozatát. A hadseregen belül október 31-én alakult meg „A Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmánya", élén Király Bélával és Maléter Pállal. Ezzel a felkelésben részt vett összeesküvők, a régi rend maradványai, árulók és bűnözők a kormány hivatalos belbiztonsági fegyveres erőivé váltak. Maléter és Király parancsára tízezrével szállították a fegyvereket (főleg géppisztolyt, golyószórót és kézigránátokat) a felkelők bázisaira a honvédségi raktárakból és laktanyákból.

Az államhatalmi szervekben is megindult az átalakulás, az ellenforradalom befolyásának biztosítása. A helyi tanácsokat október 30-ig szinte mindenütt szétverték, tanácselnököket gyilkoltak meg. Nagy Imre végleg szentesítette az ellenforradalmi tanácsok és bizottságok beillesztését a hatalomba, amikor október 30-án így beszélt a rádióban: „...a forradalom által létrehozott demokratikus helyi önkormányzati szerveket a kormány elismeri, rájuk támaszkodik és támogatásukat kéri".

Az ellenforradalmi erők állandó nyomásának és követeléseinek engedve Nagy Imre október 30-án hozzálátott a kormány fokozatos átalakításához, és a munkáshatalom maradványainak központi felszámolásához. Ekkori magatartását életrajzíró barátai így jellemezték: „Harcolt, nem az úgynevezett »szocialista szabadságért«, hanem egyszerűen a szabadságért, a szó hagyományos, sőt horribile dictu, polgári demokratikus értelmében is."** Ennek megfelelően ok-

* Új Látóhatár, 1966. szeptember.

** *Molnár–Nagy:* Id. mű. 138. old.

tóber 30-án bejelentette, hogy „az egypártrendszer megszüntetésével a kormányzást az 1945-ben újjászületett koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira helyezzük". Nagy Imre ebben a bejelentésében még támaszkodhatott a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének arra az utolsó döntésére, amelyben feloszlottnak nyilvánította a pártot, és új párt alapítása mellett foglalt állást. Ekkor már a többségben lévő Nagy Imre-hívek szavazták meg a döntéseket, és egy-két kivétellel ők alkották az MSZMP szervezésére alakult héttagú bizottságot is.

Nagy Imre a kormányban előbb szűk ügyintéző kabinetet hozott létre, majd felmentette a kommunista minisztereket. November 2–3-án újra átalakította a kormányt. Ez a „koalíciós" Nagy-kabinet már nagyjából kielégítette a fegyveres ellenforradalmárok igényeit is. Maléter lett a honvédelmi miniszter. Ennek a kabinetnek a névsorában még feltüntették Kádár János nevét is, de Kádár elvtárs ekkor már nem tartózkodott Budapesten. November 1-én szakított az áruló Nagy-csoporttal. Tudta ezt Nagy Imre is, mert november 2-án és 3-án kerestette Kádár elvtársat, akinek feleségét és egy-két közvetlen munkatársát a Parlamentben őriztette. Kádár elvtárs nevével azért élt vissza Nagy Imre, hogy félrevezesse a kommunistákat, a munkásokat.

A pártok létezésének szükségességét és feltételeit nem valamiféle „általános emberi természet", hanem az adott történelmi körülmények és osztály-erőviszonyok szabják meg. A szocializmus építése is lehetséges egyetlen párt létezésével és többpártrendszerben is, a marxista–leninista alapon álló párt vezetésével. Éppen ezért mindig a konkrét történelmi körülményeket kell megvizsgálni ahhoz, hogy megértsük a pártok szerepét.

A szocializmus építésének programját elfogadó demokratikus pártok fokozatos elsorvasztása, majd felszámolása 1949 után hibás lépés volt. Ezek a pártok a munkáspárt helyes politikája és vezetése mellett fontos szerepet tölthettek volna be a különböző társadalmi rétegek nevelése és mozgósítása érdekében a szocializmus építésének idején. Az utánuk maradt űrt a visszaesésekkel működő népfrontmozgalom nem tudta teljesen kitölteni, és a keletkezett feszültséget az sem oldotta fel, hogy a szocializmus programját őszintén elfogadó

volt pártvezetők megtalálták a helyüket a társadalmi és politikai élet egyes területein.

A pártok újjászervezésének programja egy, a reakció zászlajára írott jelszó lett. A szocializmusellenes volt pártvezetők illegálisan vagy féllegálisan szervezkedtek, a nemzetközi imperializmus szervei pedig a „felszabadítás" programjába iktatták a többpártrendszer követelését. „Engedélyezzék a demokratikus pártokat!" – adta ki a jelszót a Szabad Európa Rádió 1956. május 15-én. Később is rendszeresen ócsárolta az országgyűlést, a népi demokráciát. Mondanivalójának lényege az volt, hogy addig nem lesz demokrácia Magyarországon, amíg „nincs ellenzék, nincsenek pártok". November első napjaiban lettek pártok, számuk megközelítette a hetvenet. De ezzel együtt ellenforradalmi támadás érte a munkáshatalmat, fehérterror bontakozott ki a haladó személyek, a kommunisták ellen. Ehhez a burzsoá diktatúrához kellettek lepelnek, „demokratikus" máznak és erősítőnek is a volt koalíciós pártok.

A volt koalíciós pártok (Szociáldemokrata Párt, Független Kisgazdapárt és Nemzeti Parasztpárt) újjászervezését a „nem kompromittált" vezetők kezdték el, vagyis azok, akik korábban nem értettek egyet a munkáshatalom megvalósításával, és nem támogatták a szocializmus építését. E pártok alakulásakor már marakodtak a koncon és a megvalósítandó programelképzeléseken. Mind hangosabbak lettek azok, akik a burzsoá restauráció mellett álltak, mind nagyobb lett befolyásuk a vezetésben.

Csorba János, a Kisgazdapárt egyik vezetője így nyilatkozott a programról az *Igazság* című lapban november 1-én: „Új koalíciós kormányt akar a Kisgazdapárt, az 1945-ös pártarány alapján. Új magyar alkotmányt követelnek és az Elnöki Tanács megszüntetését – lényegileg népköztársaság helyett köztársaságot". A helyi pártvezetők is nyíltan és őszintén fogalmazták meg céljaikat. A Független Kisgazdapárt Győr-Sopron megyei vezetőségének október 31-i körlevele szerint a párt „a polgári életforma és a feltétlen magántulajdon elvén áll", továbbá „feltétlen híve a magángazdálkodásnak". Számukra világosan ezt jelentette az „1945-ös pártarány" és a köztársaság.

Pásztor József szociáldemokrata vezető kijelentette: „...a Szociáldemokrata Párt nemcsak a kisemberek pártja,

hanem mindenkié, aki programját magáévá teszi. A magántulajdon alapján áll" – ahogy a *Szabolcs-Szatmár Népe* írta november 2-án.

E pártokban feltűntek a becsületes, a szocialista vívmányokat védelmező, védelmezni akaró emberek is, de a reakciós árban mindinkább elhallgattatták őket, teljesen elszigetelődtek.

Tömegesen alakultak kifejezetten restaurációs, bevallottan reakciós pártok, szervezetek is, amelyek gyorsan törtek a hatalom felé. Október 31-én bejelentik a Pártonkívüliek Országos Blokkjának megalakulását, amelynek követelései között szerepel: „Rendőrségi felügyelet alá vonni a partizánokat... az üzemekből kitiltani a kommunista pártot és a szakszervezeteket."

A Magyar Függetlenségi (Pfeiffer) Párt október 31-én kelt alakuló jegyzőkönyve szerint: „Mi képviseljük a polgári eszmék gondolatát." Pontjaik közül figyelemre méltóak: „4. A magántulajdon sérthetetlensége... 6. A tiszta, örök és polgári demokrácia megvalósítása." A megalakult pártok között feltűntek a Keresztény Demokrata Párt, Keresztény Magyar Párt, Katolikus Néppárt, Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt stb. Sok volt a katolikus párt, ezért november 1-én napvilágot látott ez a figyelemre méltó hír: „Megalakult a Keresztény Front, az összes keresztény politikai csoportosulásokat és pártokat egyesítő szándékkal. A Keresztény Front ideiglenes vezetősége tízévi illegális munkája után pénteken délután tartja első ülését." – Ez az a szervezet, amelyet már ismertettünk az illegális klerikális ifjúsági mozgalom tárgyalása során!

Az ellenforradalom második szakaszában Mindszenty bíboros volt a legreakciósabb erők tömörülésének központja. Mindszenty volt a külső és belső restaurációs erők reménye és jelképe. Ő ezt örömmel vállalta is. Mikor október 30-án kiszabadult fogságából, így nyilatkozott: „Ott fogom folytatni, ahol nyolc évvel ezelőtt abba kellett hagynom." Akkor pedig a szélsőségesen reakciós erők, a társadalmi haladás, a szocializmus elvakult ellenségeinek szellemi vezére, politikai zászlóvivője volt.

A nemzetközi imperializmus propagandájából egyetlen napon sem hiányzott Mindszenty dicsőítése. Gyűléseket szerveztek, körmeneteket rendeztek, és pénzt gyűjtöttek a

„felszabadítás" céljaira az ő nevével. 1956 nyarától fokozódó erővel tudatosították, hogy Mindszenty „az egész nemzet lelki vezetője és eszményképe". A párt júliusi programja után, július 24-én, a római rádió így harsogott: „Rákosi bukása után Gerő csak átmeneti állapotot jelenthet... A jövő nem ezeké az embereké, hanem Mindszenty hercegprímásé, aki következetesen mindig antikommunista magatartást tanúsított." Szeptember 5-én a SZER „a legártatlanabb politikai fogoly, Mindszenty bíboros rehabilitálását" követelte. Ekkor már naponta idézték nevét, hogy a belső reakció meg ne feledkezzen róla.

Teljesen érthető ezek után, hogy november 1-én reggel az Eisenhower dolgozószobájában tartott értekezlet helybenhagyta Allen Dulles előterjesztését: „Magyarországon jelenleg az a probléma, hogy a lázadóknál hiányzik egy erőteljes vezéregyéniség; Nagy Imre csődöt mond, és a felkelők visszavonulását követelik. Amennyiben a magyar nép katolikus buzgalma támogatná, Mindszenty bíboros lehetne a vezér; a lapok ma jelentették, hogy kiszabadították házi őrizetéből, és visszatért Budapestre"* – írta Eisenhower emlékiratában. Az ellenforradalom második szakaszának megvalósításához ezzel a legmagasabb helyen, az Egyesült Államok kormányánál is hozzájárultak.

A Szabad Európa Rádió azonnal hozzákezdett a nagy amerikai terv második szakaszának végrehajtásához. Mindszenty, kiszabadulása után, fogadta a Szabad Európa Bizottság „magyar" szerveinek négytagú küldöttségét Czupi Bálint, báró Radvánszky Antal, Hajdú-Német Lajos és Baksányi Árpád személyében, akik egy katolikus politikai mozgalom megszervezéséről tárgyaltak vele. „Ez egyébként megfelelt az amerikai kívánalmaknak is, hiszen ekkor érkezett egyenesen Washingtonból a híres napiparancs: »Build up Mindszenty!« – Mindszentyvel az élre! Őt akarták megtenni Magyarország miniszterelnökévé, hogy megkezdődjék annak a rendi államnak a felépítése, amelyben a nagybirtokok és az egyház visszakapják földjeiket és kiváltságaikat. A Szabad Európa Rádió politikai katolicizmusának ez a célja."**

* *D. D. Eisenhower:* The White House Years. 2. köt. Waging Peace. 1956–1961. New York 1965. 82. old.

** *Horváth–Vámos:* Tiltakozás! Látóhatár, 1962. február.

A hazai hívek értettek a szóból. Október 31-én – az *Igazság* híradása szerint – délelőtt „a Rákóczi téren tartotta alakuló ülését a Magyar Forradalmárok Pártja. A gyűlés vezérszónoka, Illés István, Mindszenty József vezetése alatt álló kormány megalakítását követelte." A gyűlés résztvevői azután a Parlament elé vonultak, tüntetve a „Mindszenty-kormányért". Mindszenty budapesti székhelye főhadiszállássá vált. Nála gyülekeztek a reakciós politikusok, tárgyalt a kormány képviselőivel, telefonon beszélt külfölddel, kétszer Washingtonnal is. Külföldről ömlöttek hozzá az összekötők, pl. a svájci és német vöröskereszt küldöttsége, köztük Löwenstein herceg. A Vatikán is elküldte bizalmi embereit: „Így Monseigneur Rodhain, a Vatikán küldötte, egészen a fővárosba jutott, és tanácskozásokat folytatott Mindszenty bíborossal, akit a Nagy-kormány éppen akkor szabadított ki a börtönből. Miután megismerkedett a helyzettel és átadta a bíborosnak azt a pénzösszeget, amit a pápa küldött a magyar katolikusoknak, nagy értékű titkos dokumentumokat hozva magával, visszatért a Vatikánba. Kevéssel utána ugyanezt az utazást tette meg Monseigneur Zágon, a pápai magyar intézet rektora."*

Mindszenty széles körű tanácskozások után, november 3-án este rádióbeszédben fejtette ki a kapitalizmus visszaállításának programját.

A „SEMLEGES MAGYARORSZÁG" A VALÓSÁGBAN

A párt feloszlatása után a kommunista vezetők visszavonultak az új harci központ megszervezésére. A fegyver a reakció kezében volt, amely a szocialista erőket terrorizálta. A propagandaeszközök, rádió, sajtó, röplapok stb. a felkelés céljait szolgálták. Szóáradat öntött el mindent. Az emberek, főleg az ifjúság egy részét magával sodorta a forradalmi romantika szele. Ők nem látták a mélyben mozgó és valóban mozgató erőket. Számukra a valóságot a fegyverek ropogása, a „népítéletek" vérgőzös légköre, a nemzeti zászlók lobogása, a tüntetések ízlelgetése, a nemzeti himnusz ismételt

* Journal de Genève, 1956. december 13.

éneklése jelentette. A sok felhívás, követelés, szervezkedés, a pártalakulások és a nyilatkozatok a szabadság képzetét keltették bennük, hiszen mind-mind annak a nevében lépett fel és íródott.

A magukat nemzeti kommunistáknak valló tollforgatók bűne éppen az, hogy a burzsoá restauráció reális veszélye idején éppen ők adták meg a félrevezető propaganda ideológiai alapját: a „kis nép vagyunk, de egy világért küzdünk" nacionalista álhősiesség büszkeségét, és a semleges, középutas politika megvalósíthatóságának képzetét. A Nagy Imre-csoport tagjai két újságot adtak ki ezekben a napokban *Igazság* és *Magyar Szabadság* címmel. Október 30-án e két újság adta meg az alaphangot a következő napok uszításához: hazugság volt eddig minden, és csak akkor lesz demokratikus Magyarország, ha a szovjet csapatok elhagyják az ország területét, ha a magyar közéletből a múlt minden elemét kiirtották. Ezzel szemben nem fukarkodtak az öntömjénező jelzőkkel, amit a többi lap tovább fokozott. Ilyen hangzatos címek és állítások bizsergették az elszabadult nacionalista szenvedélyeket, mint a „világtörténelmet írunk", „kis nép vagyunk, alig pár csepp a világ népeinek tengerében, de nagy nemzet, hősi nemzet, amely előtt minden szabad nép meghajtja a tisztelet és megbecsülés zászlaját". November első napjaiban fokozódott az öndicsőítés, a lapok tele voltak a nyugati kapitalista sajtó túlfűtött hangú dicséreteivel. „Bennünket dicsőít az éter hullámain át a szabad nemzetek valamennyi rádióállomása" – írták elragadtatással a *Magyar Függetlenség*ben november 1-én. Az *Igazság* is arról tudósított aznap, hogy munkatársai az angol követségen jártak, s az egyik diplomata azt mondta nekik: „Soha életemben nem hallottam még ilyen nagyszerű forradalomról! Vigyázzanak, hogy csodálatos hősiességük gyümölcseit élvezni is tudják."

Nagy Imre barátai nyíltan meghirdették az általa korábban kidolgozott külpolitikai elveket. A *Magyar Szabadság* című lap október 30-án: „Magyarország kis ország – szüksége van minden barátra... szüksége van minden támogatásra." Az *Igazság* is aznap fordult nyugat felé: „Hozzátok kiáltunk nagy és kis nemzetek. Mi mindent megteszünk, segítsetek!" Nagy Imre október 31-én délután a Parlamentnél összegyűlt tömeg előtt bejelentette, hogy Magyarország

„felmondja a varsói egyezmény ránk háruló kötelezettségeit". A gyűlésről tudósító november 1-i *Magyar Szabadság* „A független Magyarország legyen semleges!" című vezércikkében követeli, hogy hazánk „híd legyen a Kelet és a Nyugat között". „Kis népnek sok barátra van szüksége" – variálta a cikk a rögeszmét.

Ugyancsak november 1-én Nagy Imre rádiószózatot intézett a magyar nemzethez, és bármiféle alkotmányos szerv jóváhagyása és előzetes tárgyalások nélkül bejelentette Magyarország semlegességét. Beszéde végén éltette „a szabad, független, demokratikus és semleges Magyarországot". Szocializmusról már szó sem volt. A szocialista jelző nem tette volna szalonképessé a Nagy Imre vezette Magyarországot, amely a Nyugat küszöbe előtt állt, és szovjetellenes „semlegességgel" kopogtatott bebocsátásért.

Nézzük meg, mit jelentett ez a semlegesség a valóságban, az adott világhelyzetben. Elsősorban azt jelentette, hogy a „semleges gazdasági felvirágzás" jelszava alatt megindult volna Magyarországnak a kapitalista világrendszerhez való fokozatos hozzákapcsolása. Ezen a téren természetesen csak az első lépéseket tették meg. A propaganda siránkozott nehéz gazdasági helyzetünk fölött, és megcsillogtatták a ragyogó jövőt. „A semleges Magyarország Európa egyik leggazdagabb államává válhat." Egy másik „független politikai napilap" – a *Magyar Világ* – a receptet is megadta hozzá: „Magyarországnak szét kell törnie a vasfüggönyt", és akkor „igen nagy hasznára fognak válni a szorosabb gazdasági kapcsolatok a Nyugattal". A Szocialista Internacionálé irodájának bécsi ülése már azt a nemzetközi szervezetet is megjelölte határozatában, amely végrehajtja a gazdasági programot. „Minél előbb lehetővé kell tenni Magyarország gazdasági újjáépítését – idézte ujjongva a határozatot a Szociáldemokrata Párt lapja, a *Népszava* november 3-án. – Az lenne a célszerű, ha az OEEC [Organization for European Economic Cooperation], az európai államok gazdasági együttműködésére létesített és évek óta eredményesen működő szervezet haladéktalanul intézkedéseket tenne Magyarország gazdasági megújhodásának elősegítésére." Az ilyen elképzelések hihetővé és elfogadhatóvá tétele érdekében híreket közöltek arról, hogy Eisenhower 20 millió dollár segélyt ajánlott fel, hogy a Német Szövetségi Köztársaság egymillió márkát

ajándékoz, hogy nyugaton felhívások hangzottak el Magyarország megsegítésére, hogy „a világ szíve értünk dobog", és „nem kell félni a magyar anyáknak a téli gondoktól" stb. Ez a jólét-demagógia kétségtelenül hatásosnak bizonyult a tömegek egy részénél is.

A „semleges Magyarország" az adott világhelyzetben azt jelentette volna, hogy a szomszéd szocialista országokkal szemben létrejön egy agresszív, békés munkájukat fenyegető háborús tűzfészek. A nagyimrés disszidensek véleménye ebben a kérdésben is megoszlik. Az egyik csoport álláspontját Méray fogalmazta meg. Szerinte „lehetetlen letagadni, hogy a fasizmusnak gyökerei vannak Magyarországon", ahol a bölcsője ringott. Azt is megállapítja, hogy ezen az alapon a jövőben erősen nacionalista áramlatok léptek volna fel az országban.* Az pedig köztudott, hogy a magyar nacionalizmus éle a szomszéd népek ellen irányult mindig, 1917 óta pedig kirívóan szovjetellenes is.

A másik csoport élesen kikelt ez ellen az álláspont ellen, szemrebbenés nélkül tagadta a reakciós nacionalista vonásokat és tendenciákat. Szerintük az eseményekre „azok internacionalizmusa volt a jellemző, amely két, erősen ható érzelemben és követelésben fejeződött ki. Az egyik volt az Európához való tartozás tudata, a másik a közép- és kelet-európai föderációra való törekvés."** Érdemes elidőzni egy kicsit e problémánál.

Az erők mozgása és magatartása az ellenforradalom alatt azt mutatja, hogy a föderáció eszméje alig kapott hangot, és nem volt egyéb egyesek álmánál vagy a lényeget takaró lepelnél. Nyilvánosságot egyszer kapott, a *Magyar Szabadság* november 1-i számában, egy mondat erejéig. Utólag sok cikkben foglalkoztak vele a brüsszeli Nagy Imre Intézet munkatársai, de lényegében csak azért, hogy tagadják a szélsőséges nacionalista tendenciák feltörését. Márpedig az ellenforradalom idején megkezdődött az uszítás a szocializmust építő szomszéd országok ellen. Különösen a „szabad" rádiók jártak ebben az élen. Október 31-től tendenciózus híreket közöltek arról, hogy Romániában és Csehszlovákiában

* *T. Méray:* Thirteen Days that Shook the Kremlin. Praeger 1959. 176–180. old.

** Szemle (Brüsszel), 1960. 1. sz.

is mozgolódás van, hogy „Bukarestben incidensek zajlottak le", hogy a Német Demokratikus Köztársaságban is „érlelődik valami". Igen érzékenyen reagáltak arra, hogy ezekben az országokban leleplezték az ellenforradalom borzalmait és veszélyességét. „Rágalmaz a román rádió", „hazudik a kelet-berlini rádió" – harsogták az újságok. Képzeljük el ennek hatását olyan körülmények között, amikor oldalakon keresztül arról írtak, hogy az egész világ a magyarokat dicsőíti, csak ezek a rádiók nem.

Az igazi veszély létezését két felhívás fejezte ki. Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság röplapokat adott ki november elején „Felhívás a csehszlovák fiatalokhoz" címmel. Vad, uszító hangon íródott e felhívás. „Hazudik a csehszlovák kommunista sajtó, hazudnak Moszkva Prágában székelő ügynökei, hazudik a csehszlovák rádió. Ne higgyetek »a magyar ellenforradalomról« szóló rémmeséknek" – íták. Felszólították a csehszlovák fiatalokat, hogy Selwyn Lloydnak és XII. Pius pápának higgyenek, akik kiálltak a magyar ügy mellett. Végül a felhívás igazi lényege: „Álljatok ki a mi ügyünk mellett, akkor mi is veletek leszünk a szabad Csehszlovákia kivívásáért folytatandó harcotokban." A „szabad Csehszlovákia" fogalma már a felhívásban is a szocializmustól megfosztott Csehszlovákiát jelentette. Ezért volt olyan uszítóan szovjetellenes a hangja.

A Szabad Miskolc nevű rádió felhívása október 30-án hangzott el: „Szlovákok, románok és szerbek!... Látjuk, ti is olyan iga alatt vagytok, amelyet mi le akarunk rázni!..." A magát győztesnek gondoló reakció agresszivitása a szomszédos országok ellen az ellenforradalom győzelme esetén az új berendezkedés hivatalos politikájává emelkedett volna.

Ebből a nézőpontból érdemes elemezni a „mérsékelt" Kisgazdapárt véleményét. A párt újból kiadott lapja első számában (*Kis Újság*, 1956. november 1.) külföldi sajtószemle ürügyén megfogalmazta külpolitikai koncepcióját, a „semleges Magyarország" jelentőségét. A cikk címe már önmagában is lényeget fejez ki: „A magyar küzdelem megteremtette az általános európai rendezés lehetőségét." Milyen rendezésre gondolt a krónikás? Az új lehetőséget „a magyar események által előidézett hatalmi egyensúlyi eltolódás" nyitja meg. Tehát a szocializmus erőinek visszaszorítására, a kapitalista világrendszer térhódítására gondol,

erre alapozódna az új európai rend. Hogy kétség ne férjen hozzá, leszögezi: az új rendezés akkor valósítható meg, amikor „a Szovjetunió kivonul Kelet-Európából". A nyugati szótárban a „szovjetek kivonulása" már régen a „felszabadítást" jelenti, a „felszabadítás" pedig a kapitalista rend visszaállításával azonos. De valamit csak kérnek a „kelet-európai tömb lazulása, illetve jövendő felbomlása" ellenértékeként? Hogyne! „S miután rendkívül fontos, hogy ezek az új rendszerben elhelyezkedő államok ne küzdjenek gazdasági nehézségekkel – szól a felhívás –, a Nyugatnak a jövőben lényegesen fokozottabban kell gazdaságilag segíteni a kelet- és közép-európai államokat."

A módszerek és a hang különböző, de mind a szélsőséges, mind a „mérsékelt" ellenforradalom egyaránt veszélyeztette a szomszéd országok biztonságát és népeik békés alkotó munkáját.

A „semleges Magyarország" leglényegesebb külpolitikai vonását a szovjetellenesség és a Szovjetunió elleni háború vállalása jelentette.

A szomszéd népek elleni nacionalista uszításnak, bár rendkívül veszélyes, de körülhatárolt szerepe van. A szovjetellenesség viszont nem egyszerűen egy szomszéd országot, a Szovjetuniót fenyegeti; ez az antikommunizmusnak, a szocializmus, a munkáshatalom gyűlöletének durva, agresszív kifejeződése, következésképpen általános reakciós tartalommal bír, a nemzetközi imperializmusnak állandó ideológiai eszköze. A szovjetellenesség mindig a társadalmi haladás elleni fegyver volt, mindig az emberiség általános haladásának ellensége. Ezért állt a „semleges" magyar ellenforradalom ideológiai fegyverei között az első és legfontosabb helyen, és így van ez azóta is mindenütt, ahol a külső és belső ellenség aktívan lép fel a szocializmus erői ellen.

Miközben a Nagy-kabinet a semlegesség proklamálásával és elismertetésével volt elfoglalva, az ellenforradalom katonai vezetői lázas tevékenységgel készítették elő a szovjet csapatok elleni harcot. Természetesen ezt is élénk propagandahadjárat kísérte. Október 31-én röpiratok ezrein terjesztették az Országos Légvédelmi Parancsnokság „forradalmárainak" bejelentését arról, hogy ők készek a szovjet csapatok elleni harcra. Dudás lapja *(Magyar Függetlenség)* egyetértve idézte november 1-én az angol *Daily Telegraph* vezércikké-

nek azt a megállapítását, hogy „Magyarországnak csak a Szovjetunió az ellensége, és semmiféle külpolitikai meggondolás nem láncolja a Szovjetunióhoz".

A következő napok folyamán az ellenforradalmi lapokban hisztériás tudósítások jelentek meg a szovjet csapatmozdulatokról, a „forradalom vívmányait fenyegető veszélyről". Ezek után teljesen félreérthetetlen, ki ellen irányult Maléter Pál újdonsült vezérőrnagynak a „főhadiszállásán" őt felkereső nyugati újságírók előtt tett nyilatkozata: „Hadseregünknek azonban van fegyvere, és ha kell, tud védekezni a betolakodók ellen."

A szovjet csapatok elleni harc előkészítésének élén Király Béla tárbornok állt. Október 30-án a Karhatalmi Bizottságot létrehozó értekezleten Király kijelentette, hogy Budapestet harcra kész állapotba kell hozni. Ennek érdekében megalakult a Király-féle törzs, amely az Országos Légvédelmi Parancsnokság „forradalmi tanácsának" támogatásával munkatérképen rögzítette a szovjet csapatok tartózkodási helyét és mozgását. Király bekérette magához Budapest tüzérségi védelmi rendszerének térképét, és harci törzse annak alapján megkezdte a páncélelhárítási terv kidolgozását. Budapestről megbízottakat küldtek egyes csapattestekhez, hogy az ottani „forradalmi tanácsokkal" kezdjék meg a szovjet csapatok elleni harc előkészítését. Pl. a kecskeméti 3. hadtest törzséhez november 1-én három civil érkezett ezzel a megbízatással, és első tényked ésük a számukra megbízhatatlan tisztek letartóztatása volt.

A Király-törzs szervezte a civilekből álló „nemzetőrség" felfegyverzését a katonai raktárakból származó nehézfegyverekkel. A „nemzetőrök" szovjetellenességében jobban bíztak, mint a reguláris egységek hadra foghatóságában egy, a szovjet csapatok ellen irányuló provokáció esetén. A bizalom kölcsönös volt. Még a hírhedt ENSZ-jelentés is bevallotta, hogy a felkelők nem bíznak a tisztekben, ezért a vezetést civil kezekben hagyták. Bármilyen utasítást is kaptak, csak akkor fogadták el, ha „valamelyik olyan vezető személyesen erősítette meg, akiben bíznak, mint Maléter vagy Király tábornok".

A fegyveres erők reakciós magvának kiépítésére és megerősítésére igyekeztek bevonni a volt horthysta tisztek és főtisztek egész seregét. E néhány nap alatt több mint ötszáz

ilyen személy kérte reaktiválását, közülük háromszáz írásban. Volt közöttük háborús bűnös, összeesküvő, államellenes bűntettet elkövető személy szép számmal. Aktív bekapcsolódásuk érdekében Király Béla november 1-én úgynevezett rehabilitációs bizottságot hozott létre, amelynek rajta kívül még két másik horthysta tiszt volt a tagja. Ezek az elemek „rehabilitálás" nélkül is elözönlötték a Honvédelmi Minisztériumot, nyüzsögtek a Parlamentben a kormány tagjai körül, és különösen sokan ajánlgatták fel szolgálataikat a Légvédelmi Parancsnokságnak az emlékezetes kiáltvány után. A katonai diktatúra és a szovjetellenes háború szilárd, és a tömegek előtt rejtett bázisát képezték ezek a megrögzött reakciós, népellenes, militarista elemek.

Ebben az időszakban a külső imperialista beavatkozás kiszélesedett, és a legrejtettebb formákat is igénybe vette. Az Egyesült Államok budapesti követségén két illegális rádió adó-vevő készülék működött. Ezek tájékoztatták az „ellenállási központot a szabad világban" a belső helyzetről, a várható eseményekről, kintről pedig utasításokat adtak, és a követendő taktikát vázolták. Az amerikai sajtó híradása szerint William J. Donovan tábornok, aki a második világháború idején az amerikai kémszervezet vezetője volt, a hidegháború kedvelt „Wild Billje", a magyar események idején Ausztriában tartózkodott, az ún. „Nemzeti Mentőbizottság" vezetőjeként. A *Washington Daily News* szerint Donovan ez idő alatt többször járt Magyarországon is. Rajta kívül más „szakértők" is jártak Magyarországon ezekben a napokban, valamilyen szervezet küldöttének vagy újságírónak álcázva.

A kellően tájékozott külképviseleti szervek kapcsolatba léptek az ellenforradalom katonai vezetőivel is. Quade, az amerikai követség tisztviselője október 30-án meglátogatta a Kilián-laktanyában székelő felkelőket, és hivatalosan, magát megnevezve, a politikai helyzetről érdeklődött. A nagyobb súllyal bíró személyek Malétert keresték. Maléter „főhadiszállásán" november 1-én megjelent James N. Cowley, „az Egyesült Királyság katonai attaséja, egy szikár ezredes" – írta a *Magyar Honvéd* november 2-i száma –, aki kifejtette véleményét az eseményekről, és tanácsokat adott az „elért eredmények megtartása", a fegyveres csoportok egyesítése érdekében. Nem kétséges, hogy katonai és

katonapolitikai tanácsai a szovjet csapatok elleni harc előkészítését szolgálták elsősorban, és a katonai diktatúra szükségességét húzták alá. „Ellenszolgáltatásként" Maléter tájékoztatta őt a szovjet csapatok mozgásáról és feltehető szándékairól. Az együttműködés közöttük teljessé vált, amiről Maléter nem átallott dicsekedni a minisztertanács egyik ülésén.

Megközelítően sem ismerjük azoknak a létszámát, akiket nyugatról harcba vetettek ebben az időben Magyarországon. Számuk jelentős lehetett a Dunántúlon, hiszen ez az országrész rövid idő alatt elérhető volt, és a határ közelsége a menekülés biztonságát is jelentette. De az imperialista beavatkozás veszélyességét igazán azok a különleges tervek jelentették, amelyek a Dunántúli Nemzeti Bizottsággal függtek össze.

Külön kormány volt-e a Dunántúli Nemzeti Tanács? A válasz erre a kérdésre nem attól függ, hogy voltak-e miniszterei vagy sem, vagy hogy minek tartotta magát, hanem attól, hogy a gyakorlatban milyen szerepet töltött be, és milyen elképzelések megvalósítását kezdte el ez a Győrben székelő tanács. Potenciálisan és fejlődésében az ellenforradalmi pólus szerepét töltötte be. Mint már láttuk, a Dunántúli Nemzeti Bizottságot létrehozó értekezlet, „Nemzeti Tanács", első nyilatkozatában olyan követeléseket állított a kormánnyal szembe, amelyek minden ellenforradalmi erő támogatását biztosították számára. A Dunántúli Nemzeti Tanács október 30-i ülésén csatlakozásra szólította fel a nem dunántúli megyék „forradalmi" szerveit, és örömmel jelentette be, hogy „Borsod, Bács-Kiskun megyék és Csepel már csatlakoztak". Még a részvétel arányát is határozatba foglalta: „A csatlakozó megyék négy-négy küldöttel vesznek részt a Dunántúli Nemzeti Tanácsban."

A Szabad Európa Bizottság vezetői egy-két nap alatt felismerték e szervezet különleges lehetőségeit. Még a nagyimrés emigráció sem hunyhatta be a szemét a tények előtt, és kénytelen volt elismerni, hogy létezett egy imperialista terv az ország kettészakítására. „A Dunántúl az országnak Ausztriával határos része, amelyet keletről a Duna természetesen is elválaszt az ország többi részétől. Még máig ki nem derített eredetű nyugati erők politikája az volt, hogy ebben az országrészben önálló kormányt hozzanak létre, leszakítsák az

ország testéről, Győrt fővárossá tegyék, s így Magyarországból egy második kettészakított Németországot teremtsenek" – írták a brüsszeli *Szemle* 1960. januári számában. A szerző téved abban, hogy a terv értelmi szerzői teljesen ismeretlenek. Az elképzelés szülője a müncheni Szabad Európa vezérkara volt.

A kivitelezés érdekében Győrbe utazott Ábrányi Aurél, a Szabad Európa Bizottság bécsi kémirodájának vezetője, és Konkoly Kálmán, a SZER munkatársa. Feladatuk abban állt, hogy a tervnek megnyerjék a Dunántúli Nemzeti Tanács vezetőit, és azok levélben kérjék az ENSZ segítségét. A NATO is szerepet vállalt e nagyszabású elképzelések megvalósításában. A NATO-országok politikusai között agitáció folyt, hogy elfogadtassák ennek támogatását. A belga parlament folyosóin pl. van Zeeland, Belgium volt külügyminisztere javasolta Magyarország kettészakítását.* „A nyugati hatalmak ENSZ-delegátusai vállalták, hogy megszavaztatják nemzetközi rendőrség küldését bármely, az akkori magyar kormánytól függetlenített és szovjet alakulatoktól mentes területére az országnak, ha valamely állam ezt nemzetközi fórum elé terjeszti." Olaszország bécsi követe vállalta magára ezt a feladatot.**

A Szabad Európa vezérkara nemcsak összekötőket küldött, hanem technikai segítséget is. Egy 10 kW teljesítményű adóállomást szállítottak Münchenből Győrbe. A Dunántúlon cirkált a SZER nyolc-tíz adó-vevő rádióval felszerelt kocsija, amely aktív ellenforradalmi propagandát fejtett ki. Győrbe érkezett kíséretével Zákó tábornok, az MHBK vezetője, a katonai helyzet és lehetőségek felmérésére. A nyilasok is azzal dicsekedtek *Út és Cél* című újságjuk 1956. novemberi számában, hogy „a hungarista mozgalom vezetője szerkesztőségünk egyik tagjának kíséretében átlépte a magyar határt, hogy a helyszínen tájékozódhassék a helyzetről". Ezek a „tájékozódások" nyilvánvalóan a nagyobb szabású fegyveres beavatkozás előkészítését szolgálták.

* *Erőss Ferenc:* Magyar munkásvezérek Nyugaton. Pannónia, Budapest 1961. 78. old.

** *Szabó Miklós:* Foglalkozásuk: emigráns. Kossuth Könyvkiadó 1958. 79. old.

A Dunántúli Nemzeti Tanács tevékenysége e különlegesen veszélyes tervek megvalósulását szolgálta. Propagandájukban nemegyszer hangzott el az a kijelentés, hogy a Dunántúl egységes terület, és ezért egységes vezetés alá kell vonni. Néhol, főleg a „szabad" helyi rádiók adásaiban már elhangzott a „Szabad Dunántúli Köztársaság" kifejezés is.

De az igazi veszélyt a Nemzeti Tanácsot választó értekezlet határozatának 7. pontja jelentette: „A Dunántúli Nemzeti Tanács kívánatosnak tartja Dunántúlon az egységes katonai vezetés megszervezését." Akadt néhány tiszt, aki hozzálátott a „Dunántúli Egyesült Fegyveres Erők" létrehozásához. November 1-én világgá kürtölték, hogy a győri, pápai, zalaegerszegi és sárbogárdi katonai egységek csatlakoztak hozzájuk. Tanácskozásokat folytattak a többi egységek „forradalmi katonai tanácsaival" a csatlakozásról, a sajátos dunántúli önállóság támogatásáról.

A Dunántúli Nemzeti Tanács képviselői a határra utaztak, mások Bécsbe mentek, hogy felvegyék a közvetlen kapcsolatot a segíteni kész kapitalista erőkkel. Bécsben járt Berján Zoltán, aki sajtóértekezleten szólított fel a „magyar nép megsegítésére". November 1-én egy négytagú küldöttség utazott Bécsbe, amely a legkülönbözőbb nemzetközi szervezetekkel, disszidens vezérekkel keresett kapcsolatot a támogatás megszervezése érdekében. A Tanács egyik nyugatra menekült munkatársának visszaemlékezése szerint delegációjukat fogadta Helmer osztrák belügyminiszter is.*

November 7-én tanácskoztak a Szabad Európa Rádió hírhedt „Bell ezredesével". Figyelembe véve, hogy csak néhány nap állt rendelkezésükre, mondhatni „forradalmi" gyorsasággal szervezték ennek a különlegesen cinikus, nemcsak a magyar nép létét, hanem az egész világ békéjét fenyegető imperialista tervnek a megvalósításához szükséges feltételek biztosítását. Ugyanúgy nem késlekedtek lezárni a határt Csehszlovákia felé, hogy megakadályozzák a magyar szocialista erőknek az onnan jövő segítség célhoz érését. A csehszlovák kommunisták, pártmunkások, vasutasok, dolgozó parasztok kapcsolatot kerestek régi magyar ismerőseikkel, elvtársaikkal, hogy internacionalista segítséget nyújtsanak

* Tanulmányok a magyar forradalomról. Auróra Könyvek. München 1966. 288–289. old.

súlyos helyzetben lévő osztálytestvéreiknek. Nagy mennyiségű magyar nyelvű újságot és röplapot juttattak át a határon, s ezeken felszólították a magyar munkásokat, védjék meg a proletárdiktatúrát, kövessék 1919 tanulságait. Ezért rendelte el a Dunántúli Nemzeti Tanács a magyar–csehszlovák határ teljes lezárását.

Az ország közvéleményének figyelmét az „ENSZ-agitáció" volt hivatva elterelni a harmadik világháborúba sodró dunántúli tervek veszélyességéről. Az ENSZ iránt jelentős illúziók éltek a tömegekben. Az emberek féltek, hogy a magyar események esetleg a harmadik világháború kirobbanásához vezethetnek, ezért az ellenforradalmároknak álcázniuk kellett a szovjet csapatok elleni fegyveres harc előkészítését. Erre szolgált az a propaganda, hogy Magyarországot „az ENSZ védnöksége alá helyezik". A Szabad Európa Rádió olyan beszámolókat közvetített New Yorkból, amelyek a nyugati beavatkozás hiedelmét keltették. Az „egész világ" szolidaritásáról biztosította a magyar „szabadságharcosokat", csak a fegyveres harcot abba ne hagyják. Az ellenforradalmi sajtó átvette a híreket, és a terveket, elképzeléseket vagy reményeket valóságnak tüntette fel. Nézzük meg, hogyan fejlesztették minden egyes nappal mind nagyobbra az „ENSZ-beavatkozás" reményét.

November 1-én a Kisgazdapárt lapja – a *Kis Újság* – szerint „sok külföldi újságíró keresi fel hazánkat, főleg abból a célból, hogy előkészítsék az ENSZ főtitkárának a közeljövőben bekövetkező látogatását".

November 2-án Dudás lapja – a *Magyar Függetlenség* – arról tájékoztatott, hogy „holnap délben érkezik meg az ENSZ-bizottság Budapestre". A „forradalmi honvédség" lapja – a *Magyar Honvéd* – már optimistább, és ugyanaznap közli, hogy „a délutáni órákban ENSZ-küldöttség érkezik Budapestre".

November 3-án „az ifjúmunkások forradalmi tanácsának lapja" nem a reménynek ad hangot, hanem egyszerűen tényként közli: „Az elmúlt 48 órában a csehszlovákiai Pozsonyon keresztül hazánkba érkezett az ENSZ-megfigyelőkből álló bizottság. A világszervezet megbízottai késlekedés nélkül hozzáláttak nemes és nem éppen veszélytelen munkájukhoz. Minden lehetséges módon – többek között a levegőben is – gondosan figyelemmel kísérik a magyarországi ese-

ményeket, természetesen az idegen katonai beavatkozás veszélyével kapcsolatos fejleményeket is. Az észleltekről állandóan tájékoztatják felsőbb szerveiket, és azokról sűrű időközökben beszámol az Egyesült Nemzetek Szervezetének rádiója is." A hírt igazán körültekintően fogalmazták meg.

Az „ENSZ-beavatkozás" pálmáját egy „független magyar napilap" – a *Valóság* – nyerte el, szintén november 3-án, amikor „az egész magyar sajtóban egyedülálló, nem hivatalos hírre tett szert": „Egy budapesti forradalmár fiatal csütörtökről péntekre [tehát november 1-ről 2-ra] virradó éjszaka gépkocsival eljutott az osztrák–magyar határig. Ott sikerült szót váltania az ENSZ-csapatokkal, amelyek most a határ mentén tartózkodnak.

Az ENSZ-csapatok – angol és amerikai egységek –, amint több katonájuk elmondotta, készenléti állapotban vannak. Addig nem szándékoznak átlépni magyar földre, amíg erre Nagy Imrétől határozott felszólítást nem kapnak.

A miniszterelnök – mint ismeretes – előzetesen kijelentette, és a magyar rádióban is kinyilatkoztatta, hogy amennyiben a szovjet csapatok ismételt felszólítás ellenére és a Varsói Szerződés felmondása után – ami máris megtörtént – sem hagyják el az országot, akkor igénybe vesszük eltávolításukra az ENSZ segítségét."

Ezeket a híreket hihetővé tette az emberek előtt az a tény, hogy a sajtó és a rádió állandóan közölte Nagy Imrének az ENSZ-hez küldött táviratait és szovjetellenes lépéseit. Ezek az intézkedések kiváltották a Szabad Európa Bizottság megelégedését is. November 2-án a napi utasítás határozottan arra szólította fel a SZER-t, hogy támogassa az új kormányt, és hagyjon fel a Nagy Imre elleni személyes támadásokkal.

A Szabad Európa Rádió, amely már kezdte felismerni, hogy meg kellene szilárdítani az „új rendszer" bázisát és szovjetellenes irányvonalát, egy november 2-i adásában kijelentette: „Még sohasem volt szükség inkább a nemzeti egységre, amelyet a miniszterelnök kért, mint ma!" November 2-án már a Dunántúli Nemzeti Tanács is támogatásáról biztosította „a forradalom" követeléseit teljesítő Nagy-kabinetet.

A főleg propagandatevékenységet folytató egyetemi forradalmi bizottságok is nagy erővel álltak ki a Nagy Imre köré tömörülő „nemzeti egység" gondolata mellett. Az úgy-

nevezett Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság „1. sz. díszparancsában" ezt hirdette: „A legszentebb kötelességünk népünk, nemzeti forradalmunk iránt, hogy a legszélesebb népi, nemzeti egységet teremtsük meg, mert csak így lehetséges valamennyi erő egyesítése nemzeti, népi forradalmunk érdekeinek megvédésére."*

Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság is röplapokon és az *Egyetemi Ifjúság* című lapjában követelte a pártharcok ideiglenes felfüggesztését a nemzeti egység létrehozása érdekében, mert csak így védhetők meg a „demokratikus forradalom és szabadságharc vívmányai".**

Az ellenforradalmárok „nemzeti egységének" semmi köze sem volt a magyar nép tényleges érdekeihez. A kommunistákat üldözték, sok becsületes embert letartóztattak, ők tehát nem voltak részesei az „egységnek". Nem tartoztak ahhoz a társadalmi tulajdonban levő üzemeket védő munkások, a földosztásban részesült dolgozó parasztok, az úri világot gyűlölő, a társadalmi haladást támogató becsületes állampolgárok. Hiába próbálták tehát ezt az egységet a „népi" és a „nemzeti" jelzőkkel elfogadhatóvá tenni, valójában igen szűk társadalmi bázisa volt. Ezen az alapon, a nacionalista, szovjetellenes „nemzeti egység" alapján találtak egymásra Nagy Imre és a „felszabadítás" lovagjai.

A kommunista és haladó erők ellen fehérterror folyt, a megerősödött reakció szovjetellenes harcra készült, és Nagy Imre a „nemzeti egységet" dédelgette – már minden határt kinyitva jobbra, és tettekben elhatárolva magát a szocializmus erőitől. November 4-e után írt tanulmányában is ebbe a fogalomba kapaszkodott Nagy Imre: „Ez a nemzeti egység (a függetlenségi harcban) felölelte a társadalom minden osztályát és rétegét, valamint minden politikai irányzatát."*** Ez az egység csak annyiban létezett, hogy az összes jobboldali erő összefogott a szocializmus felszámolása érdekében.

A „semleges Magyarország" – mint láttuk – támadás volt nemcsak a magyar haladás, a magyar nép független alkotó munkája ellen, hanem veszélyeztette a szomszéd né-

* Magyar Jövő, 1956. november 3.

** Lásd Egyetemi Ifjúság, 1956. november 3., 4.

*** *Nagy Imre:* Gondolatok – emlékezések. Snagov 1956–1957.

pek biztonságát, egész Európa békéjét is. Az ellenforradalmárok szovjetellenes készülődései a harmadik világháború veszélyét hordozták magukban. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy ezekben a napokban nyílt imperialista agresszió vette kezdetét egy nemrég függetlenné vált nép szabadsága és függetlensége, Egyiptom szuverenitása ellen. Az imperializmus általános támadásba lendült.

A győzelemittas Mindszenty József bíboros november 3-án este rádióbeszédében már eltemette a „bukott rendszert". Néhány általános szólammal megdicsérte a népet, a fegyveres harcot, és megvetéssel emlegette „az orosz birodalmat". Ismertette programját is, mivel a „régi rendszert már elsöpörték". Megfenyegette a „bukott rendszer részeseit és örököseit", hogy „külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért", és „a törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon be kell következniök". Társadalmi célját úgy fogalmazta meg, hogy „szociális érdekektől korlátozott magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúrnacionalista szellemű nemzet és ország akarunk lenni". Ennek visszaállítása után új választásokat követelt „nemzetközi ellenőrzés mellett". Bár nem nyíltan, de visszakövetelte az egyház 1945-ben felosztott földbirtokait, amikor kijelentette, hogy „a katolikus egyház intézményeinek és társulatainak visszaadását joggal elvárjuk".

A szocialista Magyarország felett tort ült a nemzetközi reakció által támogatott ellenforradalom. De a hazafiak ezekben a napokban készítették elő az ellenforradalmat felszámoló ellentámadás megindítását.

Az ellenforradalom fegyveres szétzúzása a szovjet csapatok segítségével

1956 novemberének első napjaiban súlyos helyzetbe került a szocializmus ügye Magyarországon. Az ellenforradalmi restaurációs erők nyíltan, valóságos érdekeiket már nem is leplezve törtek a hatalom felé. Az ellenforradalmi fegyveres csoportok képviselői Király Béla tábornok speciális stábjának vezetésével szervezték az egységes ellenforradalmi fegyveres erőket és a szovjet csapatok elleni harcot. Lényegében új háborús tűzfészek alakult ki Magyarország területén, fenyegetve nemcsak a magyar nép jövőjét, hanem Európa, sőt az egész világ békéjét és biztonságát is.

A haladás, a szocializmus erői a megdöbbenés és a zavar állapotában voltak az egész világon, de főleg Európában. A kommunista és munkáspártok soraiban egyesek meginogtak, terjedt a kishitűség. Voltak olyanok – elsősorban értelmiségiek –, akik elbódultak az ellenforradalmárok és a revizionisták jelszavaitól. Tetszettek nekik a „szocializmus megtisztításáról", a „független és önálló szocializmusról", a „szocializmus nemzeti demokratikus formáiról" szóló jelszavak, ezért a Szovjetunióval szemben foglaltak állást, letértek a proletár internacionalizmus elvi alapjairól. Nem tűnt fel nekik, hogy a szocializmus megtisztításának milyen módja lehet az, amelyet az egész nemzetközi reakció örömujjongva fogad és támogat. A párt aktivistái, általában a munkások világosabban ismerték fel az események lényegét.

A reakció, a hidegháború szervei és képviselői támadásba lendültek. A világreakció diadalt ült. Dicsőítették a „hős magyar szabadságharcosokat", fokozták az antikommunista, szovjetellenes propagandát, temették a szocializmust. Világszerte felbátorodtak a terrorista erők, megtámadták a kommunista pártok székházait, tüntetéseket szerveztek

reakciós jelszavak alatt, éltették a „magyar forradalmat", Nagy Imrét.

A nemzetközi imperializmus két osztaga, a nagytőkés érdekeket kifejező angol és francia kormány – felhasználva az izraeli reakciót – október 29-én katonai agressziót kezdett Egyiptom ellen a Szuezi-csatorna visszaszerzése érdekében. A gyarmatosító erők nyílt fegyveres rablótámadása volt ez, amely konkrétan a nemzeti függetlenségre törekvő Egyiptom ellen irányult, de veszélyeztette a nemzeti felszabadító mozgalom általános ügyét is. Ezzel egy újabb háborús tűzfészek jött létre Afrika északi partjain, közel Európához. A háború szele végigfutott a világon.

A magukat győztesnek érző magyar ellenforradalmárok, a revizionista árulók támogatásával, október két utolsó és november első napján olyan lépéseket tettek, amely leleplezte őket. Október 30-án a budapesti pártháznál megkezdték a kommunisták legyilkolását. Ugyanezen a napon Nagy Imre kormányfő bejelentette a többpártrendszeren alapuló, koalíciós kormányzás bevezetését. Október 31-én délután az ellenforradalmi csoportok követeléseit teljesítve, kihirdette a Varsói Szerződésből való kilépést, és november elsején Magyarország semlegességét.

1956. november 4-én új szakasz kezdődött az ellenforradalommal szembeni harcban. A magyar szocialista erők, a Szovjetunió közvetlen segítségével, hozzáláttak az ellenforradalmi lázadás és következményeinek a felszámolásához.

Felmerül a kérdés, hogy milyen feltételek és körülmények tették lehetővé, hogy a súlyos helyzet ellenére viszonylag rövid idő alatt sikerült felszámolni az imperialista támadás két gócpontját. Meg kell vizsgálnunk, milyen okok tették lehetővé, hogy hosszú harc nélkül sikerült leverni a fegyveres ellenforradalmi bandákat Magyarországon, és miért nem következett be a nemzetközi imperializmus érdekeltsége és aktív beavatkozása ellenére háborús konfliktus. Kétségtelen, hogy helyes taktikáról volt szó, amelynek a sikerét sajátos belső és külső körülmények tették lehetővé.

AZ ELLENFORRADALOM LEVERÉSÉNEK BELSŐ KÖRÜLMÉNYEI

Az ellenforradalom fegyveres erőit külső segítséggel, a szovjet csapatok igénybevételével zúztuk szét Magyarországon, ami kedvező lehetőségeket, feltételeket teremtett a szocializmus belső erői számára a politikai, eszmei, ideológiai harc megvívásához.

Az ellenforradalom leverésében döntő szerepet játszott az a körülmény, hogy 1956. november 2-án és 3-án megszerveződött a magyar szocialista erők forradalmi központja, a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány, újjáalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt Intéző Bizottsága, majd ideiglenes Központi Bizottsága is.

A Nagy Imre vezette kormány megtagadta azokat a célokat, amelyek védelmére megbízatást kapott az Elnöki Tanácstól, és elárulta azokat a szocialista eszméket, amelyekre felesküdött. A Nagy-kormány a szocializmus védelme helyett statisztált annak felszámolásánál. A rend, a nyugalom és a közbiztonság megteremtése helyett eltűrte a zűrzavart, a fegyveres bandák terrorját, sőt feloszlatta azokat a fegyveres szerveket, amelyekre támaszkodhatott volna a törvényes rend visszaállításában. Nagy Imre – megfelelő felhatalmazás nélkül – felrúgott fontos nemzetközi szerződéseket, és a magyar nép igaz barátaival szemben ellenség módjára járt el.

Nagy Imre hívei sokat írtak, nyilatkoztak arról, hogy ezek a lépések a nép követeléseinek teljesítése érdekében történtek. Ezekhez hasonlatos követelések valóban elhangzottak, de azok az ellenforradalmi árral felszínre került kisebbség érdekeit tükrözték. A reakció képviselői – minden propagandaeszközt felhasználva – mint a „nép hangját" terjesztették saját vágyaikat. A magyar dolgozók igazi érdekei a szocializmushoz fűződtek, ők a hibák kijavítását, a törvényesség betartását és a szocializmusnak – a mi körülményeinknek megfelelő – építését követelték. Nagy Imre tettei éppen ezeknek a népi követeléseknek a megvalósítását tették lehetetlenné. Ez a tény akkor még nem lepleződött le teljes egészében a tömegek előtt, az ellenforradalmi propaganda, az árulás lélekmérgezése elködösítette agyukat és szemüket.

Ebben a rendkívül nehéz helyzetben fogta össze a magyar

hazafiak egy csoportját Kádár János, és alakította meg a magyar forradalmi munkás-paraszt kormányt. Nyílt levelükben így indokolták tettüket: „Erre a felelős lépésünkre annak felismerése késztetett, hogy a reakció nyomása alá került és tehetetlenné vált Nagy Imre kormányán belül nem volt többé semmi módunk cselekvésre a népköztársaságunkat, a munkás-paraszt hatalmat, szocialista vívmányainkat megsemmisítéssel fenyegető, mind nagyobb erővel jelentkező ellenforradalmi veszéllyel szemben..."

A forradalmi munkás-paraszt kormány megszervezése és a Magyar Szocialista Munkáspárt újjászervezése forradalmi tett volt. A kormány jellegét alapvetően az határozta meg, hogy forradalmi, kommunista kormány volt, amely nyíltan szakított az árulással, és egyértelműen fordult szembe az ellenforradalmi árral. Ezzel létrejött az ellenforradalom leverésének és a szocialista rend visszaállításának legfontosabb belső feltétele: a forradalmi erők harci központja.

Az új kormány a Magyar Népköztársaság alkotmánya szellemében és védelmében kezdte meg tevékenységét. A kormány megalakulását olyan miniszterek kezdeményezték, akik szakítottak az árulás útjára csúszott Nagy Imrével, és esküjükhöz híven a néphatalom védelmében léptek fel. Ezt a kormányt támogatta a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke és a parlament elnöke is. Az új forradalmi központnak a magára vállalt felelősség és a nép tartós alapokon nyugvó, valóságos érdekeinek szolgálata adott erőt a nehéz harc megvívásához, az ellenforradalom áradatával való szakításhoz.

A forradalmi központ célja röviden így foglalható össze: szétverni az ellenforradalmat, rendet teremteni az országban, újjászervezni a szocialista forradalom erőit, és biztosítani a szocializmus építésének folytatását. A kormány és a párt első dokumentumaiban olyan programot vázolt fel, amely a magyar dolgozók legszélesebb rétegeinek érdekeit fejezte ki, függetlenül azok pillanatnyi állapotától és hangulatától.

A helyes célok azonban óhajok maradtak volna az ellenforradalmi fegyveres csoportok felszámolása nélkül. A forradalmi munkás-paraszt kormánynak és az MSZMP Intéző Bizottságának döntenie kellett, hogy vállalja-e a polgárhá-

ború kitörését az ellenforradalom leverése során, vagy más utat választ. A polgárháború hosszú, sok áldozatot követelő küzdelmet jelentett volna. Az országban ezerszám várták a kommunisták, a szocialista hazafiak a harci felhívást, és nem kétséges, hogy harcra keltek volna Budapesten a munkásnegyedekben, Angyalföldön, Csepelen és más helyeken.

Az előretörő ellenforradalommal szemben elsősorban a kommunista munkások kezdtek szervezkedni. Kispesten, a Vörös Csillag Traktorgyárban – példaként említve – október utolsó napjaiban illegális kommunista szervezet alakult öttagú vezetőséggel az élén. A X. kerületben fegyveres munkások szervezkedtek az ellenforradalom ellen, a Sörgyár területét használva fedőhelyként. A XIII. kerület több üzemében folytatták a harci szervezkedést a kerületi pártvezetők a budapesti pártszékház feldúlása után is. A VIII. kerületben a MÁVAG és a Ganz Vagongyár kommunista munkásai, pártmunkások szervezkedtek, és Jánosi Ernő őrnagy, a kerületi kiegészítő parancsnokság vezetője látta el csoportjaikat igazolvánnyal és fegyverrel. Királyerdőn 13 csepeli kommunista alakított fegyveres csoportot, és hozzáláttak a néphatalomhoz hű munkások felkutatásához, harcra mozgósításához. A III. kerületi kommunisták egyes csoportjai is szervezetten keresték a kiutat ebben a súlyos helyzetben. Nógrád megye bányászai egy napra sem hagyták abba az ellenforradalommal szembeni harcot. Karancslapujtő kommunista aktívája (30-40 fő) november 1-én megbeszélést tartott, és hívó szavukra november 2-án több mint 500 ember gyűlésen tett hitet a szocializmus ügye mellett. Baglyasalja, Salgó, Karancslapujtő, Nagybátony stb. bányászai fegyverkeztek, és az általuk megalakított munkásőrség 83 főnyi brigádja foglalta vissza a megye székhelyét, Salgótarjánt az ellenforradalmároktól november 4-én. Hasonlóképpen szervezkedtek a bányászok Baranya megyében, Pécsett és Komlón is. Kaposvárott a Cukorgyár kommunistái végig fegyverrel védték a gyárat, és november 1-én éjszaka tartott gyűlésükön nagy jelentőségű határozatot hoztak, amelyben kimondották: „...az ellenforradalom nem speciálisan magyar ügy, a nemzetközi imperializmus provokációja, amelynek kifejlődése nem közömbös a szocialista tábor országaira. Ki kell a végsőkig tartani!"

Békés megye volt agrárproletárjai sem voltak tétlenek. Szarvason november 2-án 35 fő, 4-én pedig 50 fő állt fegyverbe a munkáshatalom visszaállítására. November 4-re virradó éjjel a pártszervezet határozatba foglalta a feladatokat: „Az ellenforradalmat, amely hazánkra, népünkre, városunkra, pártunkra, a szocialista népi hatalomra tört, haladéktalanul le kell verni. Az ellenforradalom szolgálatába állt nemzetőrséget le kell fegyverezni, és Szarvas objektumait, utcáit birtokba kell venni. A népi hatalmat helyre kell állítani."* November 5-én estig már a járás területén is végeztek az ellenforradalom fegyveres erejével. A november 4-e utáni négy nap alatt már 550 tagja volt a Magyar Szocialista Munkáspártnak. Tótkomlóson az első napokban 220 fő tömörült a kommunisták pártjának zászlaja alá. Az ország sok-sok termelőszövetkezetében 10-20 főnyi, vadászfegyverrel vagy éles szerszámmal felfegyverzett brigádok védték a közös vagyont, az új életet. Kunszentmártonban a Zalka Máté Termelőszövetkezetben november 1-én 60 taggal alakult meg a kommunista párt. Hasonló kiállást tanúsítottak a kisújszállási Budakalász, a karcagi Lenin, a mezőtúri Rákóczi, a barcsi Vörös Csillag stb. termelőszövetkezetek öntudatos tagjai. Rakamazon (Szabolcs megye) a Szikra Termelőszövetkezet 20 felfegyverzett tagját „rakamazi ellenállóknak" nevezték. Szabadiban (Somogy megye) szintén egy harcos pártszervezet akadályozta meg az ellenforradalom felülkerekedését. Ezek csak kiragadott példák az ellentámadásra szervezkedők még szétszórt, de már előretörő csapatából.

A hadsereg több alakulatánál, valamint a Határőrségnél és a volt karhatalmi alakulatoknál a néphatalomhoz hű elemek szintén szervezkedtek, és kiutat kerestek a súlyos helyzetből. A szocialista forradalom védelmére bár szétszórt, de jelentős erő volt az országban. Megszervezésük és harcba vetésük azonban sok időt és még nagyobb károkat okozó, súlyos vérveszteséget követelő utat jelentett volna. Ezért döntött úgy a forradalmi munkás-paraszt kormány, hogy testvéri internacionalista segítséget vesz igénybe a fegyveres harc eldöntéséhez, és a rend helyreállítása után szívós politikai és ideológiai harc közben szervezi újjá a forradalmi erőket,

* *Varga Dezső:* Id. mű. 95., 68–69. old.

és vívja ki a dolgozó nép bizalmát. Ezért: „A magyar forradalmi munkás-paraszt kormány népünk, munkásosztályunk és hazánk érdekében azzal a kéréssel fordult a szovjet hadsereg parancsnokságához: segítsen népünknek a reakció sötét erőinek szétverésében és abban, hogy helyreállíthassuk a rendet és a nyugalmat hazánkban" – jelentette be a hazafiak nyilatkozata.

A Szovjetunió kormánya eleget tett a magyar kérésnek, és csapatai felszámolták az ellenforradalmi fegyveres gócokat. A fegyveres harc zömmel november 8-ra, néhány helyen november 10-re véget ért. Egyes kisebb csoportok és orvlövészek még több mint egy hónapig zavarták a lakosság nyugalmát, de az már nem jelentett összefüggő harcot, velük a magyar karhatalom egységei számoltak le.

Széles körű az az imperialista propaganda által terjesztett hiedelem, hogy a november 4-e utáni harcok több áldozatot követeltek, és súlyosabbak voltak, mint a november 4-e előttiek. A valóság éppen az ellenkezője ennek: „...az október–november havi sebesülések kétharmad része november 3-ig, egyharmad része november 4-e után történt"*. Néhány kórházi adat is hasonló képet mutat: tíz budapesti kórházba (Szövetség utcai, Schöpf-Merei, István, Bakács téri, János, Balassa, Tétényi úti, Bajcsy-Zsilinszky, Szabolcs utcai, Koltói-klinika) október 24-én 298, október 25-én 266 sebesültet szállítottak be. A sebesültek száma ezután fokozatosan csökkent, november 3-án mintegy harminc fő volt. November 4-én már 93-at, 5-én 116-ot, 6-án 105 sebesültet szállítottak a fenti kilenc kórházba, majd fokozatosan kevesebbet, és 10-én a sebesültek száma ismét harmincra csökkent. Hasonló képet mutatnak a többi kórházak adatai is. A Péterfy Sándor utcaiba október 23-án 28, 24-én 31, 25-én 15 sebesültet vittek, 4-én egyet sem, 5-én 10-et, 6-án 15-öt, s ezután több sebesültet nem szállítottak ebbe a kórházba. A Sport-kórházban 25-én 11, 26-án 15, 27-én 26, 4-én 4, 5-én 10 és 6-án 16 volt az odaszállított sebesültek száma, a következő napokban pedig csak 1-2. Jellemző még a Trefort utcai rendelő kimutatása, amely több sebesültet látott el, mint a többi kórházak együttvéve. Október 23-án és 24-én

* Fontosabb adatok az 1956. október–decemberi időszakról. KSH, Budapest 1957. 47. old.

1700, 25-én és 26-án 500 és a későbbi harcok során naponta átlag 70-80 embernek nyújtottak ebben a rendelőintézetben orvosi segítséget.

Az ellenforradalmi fegyveres csoportok gyors szétzúzásában alapvető szerepe volt a szovjet csapatok jól megválasztott harci taktikájának. Emellett feltétlenül szerepet játszott az a helyzet, hogy a lakosság nem fogott fegyvert az ellenforradalmi bandák mellett, és érdemleges támogatásban sem részesítette őket. Vidéken alig beszélhetünk összefüggő vagy jelentős ütközetekről, ott inkább gerillataktikát alkalmaztak az ellenforradalmárok. Hatékonyan hozzájárul a fegyveres harc gyors befejezéséhez az a tény is, hogy a Magyar Néphadsereg egyetlen egysége sem harcolt szervezetten a szovjet csapatok ellen. Ez igen fontos körülmény volt, mert a kiképzett és jól felszerelt egységek harcba lépése megnehezítette és jelentősen késleltette volna az ellenforradalom szétzúzását.

Az ellenforradalom hazai és nemzetközi irányítói elbízták magukat, amikor azt gondolták, hogy a Magyar Néphadsereg 80-90%-a őket támogatja. November 1-én még az igen tapasztalt kémfőnök, Allen Dulles is azt jelentette Eisenhower elnök dolgozószobájában egy értekezleten, hogy a „magyar hadsereg 80%-a átállt a lázadókhoz".* Egyes tisztek és katonai tanácsok, főleg a Dunántúlon tartózkodó egységeknél valóban csatlakoztak a felkelőkhöz. Sok ellenforradalmi fegyveres csoportban harcoltak katonák is, s az ő magatartásuk alapján ítéltek az egész hadseregről. Király tábornok parancsnokságának működése is arra utalt, hogy jelentős katonai egységek felkészítésére és mozgósítására számítottak. De november 4-én és 5-én, a valóság próbáján, másként alakultak az események. Nem akadt egyetlen olyan magyar katonai egység sem, amely átgondolt és szakszerűen irányított harcba lépett volna a szovjet csapatok ellen. Lövöldözés volt néhány laktanya körül 4-én kora reggel, pl. Kaposvárott, Békéscsabán, Záhonyban, Szolnokon és Budapesten a Petőfi-, a Mátyás-laktanya stb. környékén. De ezek a lövöldözések zömmel félreértésből keletkeztek, és nem tartottak másfél, két óránál hosszabb ideig. Dunapentelén (Sztálinváros) néhány tüzérüteg állt az ellen-

* *D. D. Eisenhower:* Id. mű. 82. old.

forradalmárok mellé, és a november 6-án odaérkezett szovjet és magyar tisztekből álló parlamenterek felszólítására sem tették le a fegyvert. November 7-én délelőtt szovjet harckocsik akciót indítottak az ütegek ellen, és 16,30-ra az ellenállás már felbomlott, a magyar katonák elhagyták állásaikat. Így itt is megszűnt a fegyveres harc.

Annak ellenére tehát, hogy Király tábornok általános tűzparancsot adott, és sok vidéki laktanyához csak november 5-én, 6-án, sőt néhányhoz csak november 7-én érkeztek szovjet egységek, a magyar katonák nem vették fel a harcot. Így lényegében megpecsételődött az ellenforradalmi bandák sorsa: a katonai egységek nem álltak melléjük, a lakosság nem támogatta fegyveres harcukat, ezért gyorsan el kellett bukniuk.

Mivel magyarázható, hogy az ellenforradalmat aktívan támogató tisztek sürgés-forgása és szervezkedése ellenére sem sikerült mozgósítani a hadsereget a szovjet csapatok ellen? Első helyen vagyunk kötelesek adózni azon tisztek hősiességének és helytállásának, akiket korábban megbénított az árulás és a felső vezetés tehetetlensége, de november 4-én hajnalban, a döntő pillanatokban helyén volt a szívük, az eszük, és megakadályozták a fegyverbarátok elleni harcot. Mind a Honvédelmi Minisztériumban, a fegyvernemi parancsnokságokon, mind a magasabbegységek parancsnoki törzseiben és lent, a kisebb egységeknél ott voltak a néphez hű tisztek, és fellépésükkel megakadályozták a tragédiát. A tisztek egy része talán csak a realitásokkal számolt, de becsületesen viselkedett, és nem támogatta a szövetségesekkel szembeni ellenállást. Azokban a súlyos napokban százával akadtak névtelen, becsületes tisztek és honvédek, akik egyszerűen megtették a kötelességüket: esküjükhöz méltóan cselekedtek.

November 4-én hajnalban, amikor a Honvédelmi Minisztériumban tartózkodó főtisztek értesültek a forradalmi munkás-paraszt kormány megalakulásáról, többen érintkezésbe léptek a hozzájuk tartozó katonai egységekkel és megtiltották a harcot. Ugray ezredes például telefonon kapcsolatot teremtett a tatabányai páncéltörő tüzérezreddel, a Cegléden székelő tüzérhadosztály-törzzsel és más egységekkel, és közölte, hogy megalakult az új kormány, a szovjet csapatok segítséget nyújtanak, koordinálják tevékenységüket a szov-

jet parancsnoksággal. A 3. hadtest törzsében (Kecskemét) Havas Rudolf ezredes, főügyeletes azt a parancsot adta november 4-én az alegységeknek, hogy lőni nem szabad, a szovjet csapatokkal együtt kell működni. A különböző csapategységeknél is sok parancsnok és tiszt hasonló módon járt el. A példa kedvéért soroljuk fel az alábbi eseteket.

Baján a Bajcsy-Zsilinszky-laktanyában az úgynevezett forradalmi katonai tanács és a parancsnokság együttesen döntött úgy, hogy Nagy Imre érdekeiért nem fognak fegyvert a szovjet csapatok ellen. Kalocsán már október 3-tól szervezkedtek a kommunista tisztek az ellenforradalom ellen. November 5-én a helyőrségi tiszti klubban megbeszélést tartottak, és megalakították a helyi karhatalmat. A 44 főnyi karhatalmi egység vállalta, hogy a forradalmi munkás-paraszt kormány mellett, a szovjet csapatokkal együtt harcolnak az ellenforradalom teljes megsemmisítéséért, a rend helyreállításáért. Az aszódi gépkocsizó ezred Budapesten tartózkodó egységénél november 3-án este tiszti gyűlés volt, ahol egységesen úgy döntöttek, hogyha a szovjet csapatok bevonulnak Budapestre, nem harcolnak ellenük.

A ceglédi tüzérezred több tisztje november 5-e után lövegeket és 4 gépkocsi lőszert szállított Budapestre, a harcoló szovjet tüzérek részére. A hatvani harckocsizó zászlóalj parancsnokai november 5-én hajnalban megegyeztek a szovjet egységek parancsnokával, hogy Hatvan város területén a rend helyreállítását és biztosítását a magyar és a szovjet katonák együtt lássák el. A magyar egység vállalta a Mátravidéki Erőmű és a helyi postahivatal őrzését. Gyöngyösön már november 3-án késő este létrejött hasonló megállapodás a szovjet és a magyar katonai parancsnokság között. A honvédség Komló Pf. 4066. alakulat tisztjei november 5-én 3 tagú küldöttséggel keresték fel a szovjet katonai parancsnokságot Pécsett azzal a kéréssel, hogy segítsék meg Komlót, mivel ott kb. 700 rabot engedtek ki, és részben fel is fegyvereztek az ellenforradalmárok. Egy szovjet páncélosegység és mintegy 70 főnyi magyar karhatalom biztosította Komló rendjét és nyugalmát. November 5-én Kiskunhalason, Dombóváron, Pécsett, november 6-án Jánoshalmán, Keszthelyen, Mezőtúron, Debrecenben stb. megszerveződtek a forradalmi munkás-paraszt kormányt támogató első tiszti karhatalmi egységek.

Elsősorban tehát a szocializmushoz hű tisztek tevékenységének köszönhető, hogy a Magyar Néphadsereg egésze nem emelt kezet a népi hatalomra. De ahhoz már nem volt elég erejük, hogy a hadsereg felbomlását megakadályozzák. November 5-től a katonák ezrei távoztak el a laktanyákból, és tértek haza lakóhelyeikre. Az országutak tele voltak hazafelé tartó magyar katonákkal. November 9-től azonban a fegyveres erők parancsnokságán, dr. Münnich Ferenc elvtárs felhívására, az egész országban elkezdődött a karhatalom megszervezése, amelynek egységei 1956. december közepéig fokozatosan mindenütt átvették a rend fenntartását, a szocializmus fegyveres védelmét, és alapul szolgáltak a hadsereg újjászervezéséhez.

Az ellenforradalom katonai vezetői nagy erőfeszítéseket tettek, hogy fegyveres csoportjaikat felkészítsék és harcra lelkesítsék. Az ún. Nemzetőrség lobogója alatt próbálták meg reguláris egységekbe szervezni és modern fegyverekkel is ellátni őket. E tevékenységet az áruló Király Béla tábornok irányította, akit a Nagy-kormány a Nemzetőrség országos parancsnokának és Budapest főparancsnokának nevezett ki. Az ő parancsnoksága irányította a fegyveres csoportok felszerelését és katonai szervezését.

A rendelkezésre álló adatok szerint Budapesten november 4-re mintegy 9-10 ezer lehetett az ellenforradalom fegyveres csoportjainak létszáma, ennek legalább kétharmadát lumpen- és bűnöző elemek alkották.* A főbb csoportok a Nagykörút mentén helyezkedtek el, tereken vagy a fontosabb kereszteződések középületeiben (szálloda, kórház, iskola stb.). Létszámra a legnagyobb a Corvin közi csoport volt, mintegy háromezer fővel. Fegyverzetükhöz ebben az időben már golyószórók, géppuskák, néhány páncéltörő ágyú és tarack is tartozott. A Széna téri központtal működő budai csoport létszáma is megközelítette a háromezret. A nehézfegyvereken kívül birtokukban volt mintegy 50 személy- és tehergépkocsi, amelyekkel a szervező, utánpótló munkát végezték. Ez a két fegyveres egység állt a nyugatiak érdeklődésének

* Molnár János egyik tanulmányában írja: „Budapesten november 4-re kb. 8-10 ezer lehetett a fegyveres ellenforradalmi csoportok taglétszáma; nem kétséges, hogy ezeknek kb. 70%-a lumpenelem volt." Századok, 1966. 6. sz.

középpontjában is. Elsősorban hozzájuk látogattak el a nyugati követségek beosztottjai és az újságírók. Közöttük voltak a legnagyobb számban nyugatról visszatért magyar fasiszták, kiképzett imperialista ügynökök. Ők kapták a legtöbb vöröskeresztes szállítmányt is. Ezeken kívül még sok kisebb-nagyobb fegyveres csoport létezett. A IX. kerületi bandákat Király Béla parancsára november 3-án látták el modern fegyverekkel a honvédség fóti fegyverraktárából: kaptak géppisztolyt, golyószórót, géppuskát, kézigránátot és tankelhárító fegyvert. A Baross téri csoport is november 1-én és 2-án kapott fegyverszállítmányt.

A szovjet csapategységek november 4-én hajnalban egyszerre több oldalról kezdték meg felszámoló akcióikat. A külföldi propagandaszervek, főleg a Szabad Európa Rádió, minden biztatást és ígéretet megadtak, hogy a felfordulás, a fegyveres harc minél tovább tartson. De az imperialisták reményei ebben sem valósultak meg: a fegyveres harc lényegében néhány nap alatt befejeződött.

November 4-én és 5-én igen kemény és elkeseredett harc folyt a fegyveres ellenforradalmi gócok környékén. A néhány napos hatalomtól megittasult bandák nagy erővel vetették magukat a harcba, remélve, hogy a lakosság megfelelő támogatásban részesíti őket, és nyugatról megkapják az ígért segítséget. Nagy Imre bejelentette, hogy „csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van", kérte az ENSZ-t és a nyugati hatalmakat, hogy küldjenek segítséget – majd eltávozott a Parlamentből a jugoszláv nagykövetségre. Az ellenforradalmi csoportok minden erőfeszítést megtettek, hogy segítségnyújtásra biztassák nyugati szövetségeseiket, gazdáikat. A Baross téri csoport parancsnoka, Nickelsburg László november 4-én délután sajtótájékoztatót tartott, és a nyugati újságírókon keresztül katonai segítséget kért az imperialista kormányoktól. A különböző elnevezésű rádióadók (Rákóczi, Csokonai, Róka stb.) mind-mind drámai hangú felhívásokkal fordultak a Nyugathoz, hogy küldjék a fegyvereket, a katonai segítséget, mert a szovjetek elleni harc közös ügy. A nemzeti lobogó és a sokat hangoztatott nemzeti jelszavak ekkor már elhalványodtak, és nyíltan fordultak az imperialistákhoz segítségért, felidézve még a világháború veszélyét is.

A Szabad Európa Rádió azzal biztatta az ellenforradalmárokat, hogy csak néhány napig kell kitartani, és akkor az Egyesült Államok kormánykörei még a világháborút is vállalják értük. November 4-i adásában – sajtószemle ürügyén – így fordult híveihez: „Ha a magyarok ki fognak tartani két-három napig, akkor az Egyesült Államok kormányára gyakorolt nyomás, hogy katonai segítséget küldjön a szabadságharcosoknak, ellenállhatatlan lesz" – idézi az *Observer*ből. Az újság megjegyzi, hogy az amerikai Kongresszus nem szavazhatja meg addig a háborút, amíg az elnökválasztásokat meg nem tartották. Az elnökválasztás napja november 6-a volt. A cikk így folytatja: „Ha a magyarok szerdáig folytatják a harcot, akkor közelebb leszünk a világháborúhoz, mint bármikor 1939 óta."

Az első két napon ezek a remények éltették a jól ellátott ellenforradalmi csoportokat. Vezetőik erőfeszítéseket tettek, hogy koordinálják a harcot, és szervezetten elnyújtsák az ellenállás idejét. Király Béla tábornok november 4-én hajnalban megbeszélést tartott parancsnokságának tagjaival a Budapesti Rendőr-főkapitányságon. A helyzet elemzése után úgy döntöttek, hogy meg kell szervezni az ellenállást. Király parancsot adott a stáb áttelepítésére a János-hegyre. A megbeszélés után az amerikai követségre ment, majd az áttelepített „főhadiszállásra" távozott, és az oda kiszállított 4 adó-vevő rádióval próbált utasításokat adni a katonai egységeknek és az ellenforradalmi csoportoknak. November 5-én még megkísérelte, hogy a Csillebércre telepített légvédelmi ütegekkel lövesse Budapestet, ezzel lelkesítse híveit. De az üteg parancsnoka még a halálos fenyegetés ellenére sem volt hajlandó végrehajtani ezt a parancsot. Panaszkodott is az áruló tábornok az *Új Látóhatár* 1966. októberi számában: „A sztálinista erők ellenforradalmi ténykedése a hadseregen belül olyan hatékony volt, hogy meghiúsította a néphadsereg egységes vezetését." Neki mindenki sztálinista volt, aki nem értett vele egyet.

November 6-án és 7-én az ellenforradalmi bandák felmorzsolódtak és széthullottak. A harc hevessége csökkent, de még tartott ekkor is. A szovjet csapatok határozott fellépéséből világos volt, hogy a fegyveres ellenállás kilátástalan. A várt imperialista segítség nem érkezett meg. Az „ENSZ-csapatok" nem bombázták Budapestet. A szervezett és

megrögzött ellenforradalmárokat kivéve a harcolók fokozatosan dobták el a fegyvert. Az addig félrevezetett és kihasznált fiatalok is szétszóródtak. A nagy létszámú Corvin közi csoportból már csak kisebb csapat maradt együtt.

Ebben az időben a létszámcsökkenés miatt a fegyveres ellenforradalmárok igyekeztek új harci taktikát alkalmazni. Nem egy-egy épületet tartottak megszállva, hanem változtatgatták harci bázisaikat. A képzett ellenforradalmárok kisebb létszámú brigádokba szervezkedve orvul tüzeltek a szovjet katonákra, majd gyorsan helyet változtattak. Kirabolták az áruházakat, raktárakat, üzleteket és szállodákat, többet felgyújtottak közülük, majd fokozatosan kihúzódtak a város peremére és a hegyekbe. Csoportokba verődve gépkocsikat szereztek, és nyugat felé vették útjukat. A Royal Szállót megszállva tartó csoport kirabolta és felgyújtotta az épületet, és november 9-re virradó éjjel eltávozott nyugat felé.* Útközben is raboltak, terrorizáltak, amíg össze nem akadtak a szovjet egységekkel. A Dudás vezette bandából pl. mintegy 60-70 fő gépkocsikon Ausztria felé távozott, de november 9-én Tatánál szovjet katonák szétverték őket.**

Király Béla is fokozatosan kiszorult Budapest környékéről. November 7-én és 8-án már Nagykovácsiban volt a „főhadiszállása", ahol elég erős nemzetőrség állt rendelkezésére. „Kapcsolatot vettünk fel a Nagykovácsitól 4 kilométerre levő határőrkiképző-táborral is, de ezek együttműködés helyett elárulták a szovjet parancsnokságnak, hogy a Nemzetőrség Főparancsnoksága Nagykovácsiban rendezkedett be" – vallotta előbb idézett írásában. Nem maradt más hátra, mint hogy november 9-én elmeneküljön az országból, a megérdemelt büntetés elől. Ennek ellenére a nyugati rádiók – főleg a Szabad Európa Rádió – még hosszabb ideig olyan híreket közöltek, mintha Király Béla Magyarországon nagy létszámú erőkkel harcot folytatna a hegyekben.

A szétvert bandák azt az útmutatást kapták nyugatról, hogy húzódjanak a hegyes vidékekre, és kezdjenek partizánháborút. A „felszabadítás" bajnokai azt gondolták, hogy hónapokig elhúzódhat a fegyveres harc Magyarországon,

* Budapesti Főv. Bír. T. B. XVI. 9264/1961. sz.

** Budapesti Katonai Bíróság. B. II. kt. 047/1959. sz.

hosszú ideig tart még a zűrzavar, a felfordulás. De szétszóródott és elcsüggedt híveiket november folyamán lényegében a hegyekből is kiverték a szovjet csapatok által támogatott és újjászervezett magyar karhatalmi egységek.

AZ ELLENFORRADALOM FEGYVERES FELSZÁMOLÁSÁNAK NEMZETKÖZI KÖRÜLMÉNYEI

A magyarországi ellenforradalom idején (1956. október–november) kialakult nemzetközi helyzet a szocializmus és a béke erői számára igen kedvezőtlen képet mutatott, mert a nemzetközi reakció támadásban volt, és a háborús veszély közvetlen közelbe került. De november első napjaiban már olyan lényeges tényezők bontakoztak ki, és olyan összefüggések érvényesültek, amelyek lehetővé tették a haladás erőinek ellentámadását, és megalapozták a Szovjetunió gyors intézkedéseinek eredményességét.

A háborús veszély elhárításában, a magyarországi ellenforradalom leverésében a legfontosabb nemzetközi tényező a szocialista országok többsége által támogatott Szovjetunió határozott, internacionalista fellépése volt.

1956 októberének utolsó napjaiban a Szovjetunió vezetői több kísérletet tettek a magyar helyzet normalizálásának elősegítésére. Amíg volt remény, még a katonai erő felvonultatásával és mozgatásával is a politikai megoldás érdekében tevékenykedtek. A belső ellenforradalmi erők, valamint az imperialista körök azonban vérszemet kaptak, és fokozták támadásukat. Mivel a segítségnyújtás addigi módjai nem vezettek eredményre, aktív beavatkozásra volt szükség.

A Szovjetunió kormányának október 30-i nyilatkozata állást foglalt a szocialista országok kapcsolatainak alapelvei mellett, felsorolva közöttük az állami függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartásának az elvét is. De két nap múlva a történelem feladta a leckét: milyen szuverenitást és függetlenséget kell tiszteletben tartani? Nézheti-e a Szovjetunió lábhoz tett fegyverrel, hogy ellenforradalmi bandák megsemmisítsék egy nép 12 év alatt elért eredményeit, és felszámolják a szocializmus vívmányait Magyarországon? Hogyan értelmezzék a szuverenitást: burzsoá vagy proletár módon,

tértől és időtől függetlenül, vagy osztályharcos alapon, a történelmi körülmények által meghatározottan?

Az erős és agresszív imperialista világrendszer létezésének idején a szocializmus sorsa egyik vagy másik országban nem lehet független a többi szocialista ország sorsától. A szocialista Magyarország függetlensége forgott kockán, mert a külső és belső ellenség összehangolt csapásai veszélyeztették! A „szuverenitás" jelszava már az előretörő burzsoá restauráció, a revizionista árulás védelmét szolgálta. Helyre kellett állítani a munkáshatalom biztonságát, és ezzel függetlensége és szuverenitása is helyreállt.

A Szovjetunió vezető szervei – számolva a meg nem értéssel is – a proletár internacionalizmus lenini elveit figyelembe véve döntöttek: fegyveres segítséget nyújtottak az ellenforradalom leveréséhez. A Szovjetunió szándékait a *Pravda* november 4-i „El kell torlaszolni a reakció útját Magyarországon!" című vezércikke így határozta meg: „A népi Magyarország olyan napokat él át, amelyek döntőek lesznek sorsának további alakulására. A kérdés most az: tovább halad-e Magyarország a szocialista fejlődés útján, vagy győznek a reakciós erők, amelyek olyan rendszert akarnak visszaállítani, amely évtizedekre visszavetné az országot?

A demokratikus erők győzelme, élén a munkásosztállyal, biztosítja Magyarországnak a tényleges nemzeti függetlenséget, a nép teljes demokratikus szabadságát, együttműködését a szocializmus összes országaival, a jogegyenlőség, a nemzeti szuverenitás tiszteletben tartása és a kölcsönös testvéri segítségnyújtás lenini elvei alapján. A népi Magyarország csak ilyen körülmények között fejlesztheti gyors léptekkel gazdasági és kulturális életét, emelheti a nép jólétét, nyerheti el a nemzetközi kérdésekben a kellő tekintélyt, és mozdíthatja elő a béke megszilárdításának ügyét."

Csehszlovákia, Románia, Bulgária és a Német Demokratikus Köztársaság hasonló módon ítélte meg a helyzetet. A veszély láttán nem volt közömbös számukra, hogy egy testvéri országban milyen fordulatot vesznek az események, milyen lesz egy testvéri nép sorsa. „Nem mindegy nekünk, hogy mi történik közvetlen szomszédunk, a Magyar Népköztársaság területén, mert ez az ország a szocializmus táborához tartozik éppúgy, mint a mi köztársaságunk" – írta

október 31-én a csehszlovákiai *Új Szó*. A testvéri országok hivatalos szervei és dolgozói mélységes aggodalommal tekintettek Magyarország felé, ezért támogatták teljes egyetértéssel és megkönnyebbüléssel a Szovjetunió katonai segítségnyújtását. Ez a támogatás erősítette a magyar forradalmi erők fellépését és újjászerveződését is.

A külső és belső reakció azt remélte, hogy ellentétek keletkeznek a szocialista országok között a szovjet katonai egységek fellépése és a magyarországi helyzet megítélésében. Ha szakításról nem is álmodoztak az imperialisták, de az egység megbomlásától céljaik későbbi megvalósulását vár-ták.

Az amerikai imperializmus vezetői elsősorban a Szovjetunió és Kína közötti ellentétekre építettek. 1956. október 25-én az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának 201. ülésén Allen Dulles számolt be a magyarországi eseményekről. A CIA főnöke figyelemre méltónak tartotta azt a tényt, hogy Kína még nem adott ki nyilatkozatot, és hallgatott az eseményekről. Ő így vélekedett: „A kínai kommunisták nyilván nem éppen boldogtalanok a magyarországi események miatt. Ha ez így van, ez kezdete lehetne az első törésnek Kína és a Szovjetunió között."*

A reakció reményei azonban nem váltak be. Az ellenforradalom kirobbantásának első napjaiban valóban eltérések voltak az egyes szocialista országok között az események megítélésében és az okok keresésében. Ez egyáltalán nem meglepő, mert Nagy Imre és híveinek fellépése még nem tepleződött le, jelszavaik még szocialista jelzőkkel voltak seletűzdelve. November első napjaiban azonban kialakult a szocialista országok teljes egysége az alapvető kérdések megítélésében és a szükséges intézkedések kidolgozásában.

A Kínai Kommunista Párt lapja, a *Zsenmin Zsipao* november 3-i vezércikkében teljes egyértelműséggel állt ki a Szovjetunió mellett: „A Szovjetunió körül tömörülő szocialista országok egysége az emberiség békéjének és haladásának leghatalmasabb bástyája..."

A nemzetközi imperializmus a magyarországi események idején reményeket fűzött a lengyelországi változásokhoz is. Ha október utolsó napjaiban már tudták is, hogy Lengyelországot nem sikerül kiszakítani a szocialista országok kö-

* *D. D. Eisenhower:* Id. mű. 67. old.

zösségéből, de számítottak „külön" útjára, valamiféle tartós lengyel–szovjet nézeteltérésre, ellentétekre. Azt különösen biztosra vették, hogy Lengyelországban másként ítélik meg a magyarországi helyzetet, mint a Szovjetunióban és a többi szocialista országban, és hogy a magyarországi fegyveres harcok élénkítőleg hatnak majd a lengyel reakciós elemek magatartására.

November 2-án a Lengyel Egyesült Munkáspárt felhívással fordult a lengyel munkásosztályhoz és a lengyel néphez, és őszinte aggodalmának adott hangot a magyar reakció előretörése miatt: „A magyarországi események új, veszélyes szakaszba léptek. Mindinkább világossá válik, hogy a reakciós elemek felülkerekednek. A szocialista rendszer alapjait veszély fenyegeti. A zűrzavar és az anarchia kiterjed az egész országra. Reakciós bandák lincseléseket követnek el, és bestiális módon gyilkolják a kommunistákat. A lengyel munkásosztály, egész népünk a legnagyobb aggodalommal figyeli az eseményeknek ilyen fordulatát. Lengyelországban határozottan elítélik a reakciós erőket, amelyek szerencsétlenségbe sodorhatják Magyarországot."

Ugyancsak sokat vártak az imperialisták Jugoszlávia magatartásától és állásfoglalásától. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársasággal szemben sok sértést és igazságtalanságot követett el a Rákosi–Gerő-féle pártvezetés, és a kapcsolatok javítása is felemásan, fenntartásokkal történt. Jugoszláviában is sok bizalmatlanság rakódott le a magyar párttal szemben, ami 1956 nyarán oldódni kezdett. Ennek jele volt a Gerő Ernő vezette párt- és kormányküldöttség fogadása október 14. és 23. között. Nagy Imre és csoportja azonban nagyobb szimpátiának örvendett egyes jugoszláv szervek és ideológiai körök előtt. Nagy Imrét és körét „antisztálinizmusa" miatt „haladónak" tartották, s így egyes jugoszláv diplomatákon keresztül aktív kapcsolatokat tartottak velük. A fehérterror azonban megdöbbenést váltott ki a jugoszláv vezetésből és az egész jugoszláv népből. November 4-én a jugoszláv kormány támogatásáról biztosította az új forradalmi központ megalakulását, és egyetértett az ellenforradalom leverésének szükségességével, támogatta a szovjet katonai egységek akcióját és segítségnyújtását.*

* Magyar Szó (Novi Sad), 1956. november 5. A TANJUG november 4-i nyilatkozata.

Végül figyelemre méltó és szükséges felidézni Palmiro Togliatti álláspontját a szovjet katonai segítségnyújtásról, amely a *l'Unità* 1956. november 6-i számában jelent meg. Togliatti nyílt őszinteséggel és mély internacionalizmussal támogatta a Szovjetunió fellépését a magyarországi ellenforradalommal szemben, amelyet „A szabadság és a béke védelme" című cikkében fogalmazott meg. „Lehet, hogy az ellenség féktelen propagandájának hatása alatt egyesek ingadoznak, reszketnek, hibáznak. Később vissza fogják nyerni biztonságukat. Nem különös és nem is új dolog az, hogy vannak a munkásmozgalomban olyanok is, akik csak néhány hónapi, sőt néhány évi késéssel értik meg a dolgok lényegét. De az események lényege világos... A Szovjetuniónak kötelessége megakadályozni azt, hogy határain katonai provokációk tűzfészkei keletkezhessenek. Kötelessége, különösen a jelen pillanatban, megvédeni mindazokat a hadállásokat, amelyek a béke frontjának szerves részét alkotják, kötelessége megakadályozni, hogy ezeket a hadállásokat áttörjék, vagy akár csak kismértékben is meggyöngítsék. Kötelessége ez nemcsak saját magával, vagy a kelet-európai országokkal és népekkel szemben, hanem velünk és az összes népekkel szemben is."

November 2-án és 3-án a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány vezetői részben közvetve, részben közvetlenül tárgyalást kezdtek a testvéri országok vezetőivel. A szocialista országok vezetői támogatták az új kormány megalakítását, és a súlyos helyzetre való tekintettel egyetértettek azzal, hogy a szovjet csapatok segítsék a magyar kormányt az ellenforradalom leverésében. A döntés meghozatalánál különböző megfontolásokból indulhattak ki a szocialista országok, de a lényeg egy volt: mind támogatta a forradalmi munkás-paraszt kormányt, és a szovjet csapatok segítségnyújtását internacionalista forradalmi tettnek értékelte. Ezzel súlyos csapás érte a nemzetközi imperializmus reményeit.

A Szovjetunióra nagy terhek hárultak 1956 novemberében a békéért és haladásért folytatott harc másik frontján is. A Magyar Népköztársaságban folyó küzdelemmel párhuzamosan folyt Anglia és Franciaország agresszív támadása Egyiptom ellen. A kapitalisták profitját jelentősen veszélyeztette a Szuezi-csatorna államosítása, aminek példája buz-

dítólag hatott a gyarmati országok nemzeti felszabadító küzdelmére is. Az imperialista nagyhatalmak fontos stratégiai területnek is tekintették a Közel-Keletet. Az ezen a területen elhelyezett támaszpontok közvetlen közelről fenyegették a szocialista országok biztonságát, valamint a nemzeti függetlenségért harcoló arab országok népeit. Ezért az imperializmus közös érdekeit tükrözte az a törekvés, hogy visszaszerezzék a Szuezi-csatorna feletti uralmat, és katonai csapással megrendszabályozzák Egyiptomot. Ezzel akarták alapos leckében részesíteni a nemzeti felszabadító mozgalmat általában is. Ilyen okok miatt az Egyesült Államok hallgatólagosan támogatta az angol–francia fenyegető és megtorló lépéseket.

Miközben 1956 nyarán és őszén tárgyalások folytak a szuezi vita békés rendezéséről az ENSZ kereteiben és azon kívül is, az angol és a francia kormány lázasan készítette elő a katonai akciót. Faltörő kosként Izraelt használták fel. Szeptember és október folyamán Izrael a Jordánia ellen irányuló provokációval élezte ki a helyzetet Közel-Keleten. Anglia látszólag megtorlással fenyegette Izraelt, a valóságban pedig Franciaország – közös megegyezés alapján – fegyvereket szállított Izraelnek. Együttesen állították össze a katonai akció forgatókönyvét is.

A francia külügyminiszter, Christian Pineau, október 23-án Londonba repült, ahol jóváhagyták a terveket, és megindították az akciót. Október 25-én Izrael általános mozgósítást rendelt el, október 29-én pedig megtámadta Egyiptomot. Az angol és francia kormány „a Szuezi-csatorna forgalmának védelmében" október 30-án ultimátumot intézett a szemben álló felekhez, és követelte, hogy azok vonják vissza csapataikat 10 mérföldnyire a csatorna mindkét oldaláról. Ez a különös ultimátum azt követelte Egyiptomtól, hogy saját határaitól 100 mérföldnyire vonja vissza hadereje-jét. Egyiptom elutasította ezt a szégyenteljes ultimátumot. Október 31-én hajnalban az angol–francia csapatok levegőben és tengeren megtámadták Egyiptomot, behatoltak a csatornaövezetbe.

Az angol–francia agresszorok gyors eredményre számítottak. Éppen azt az időpontot választották ki a támadásra, amikor úgy vélték, hogy a nemzeti felszabadító forradalom segítségnyújtásra képes és kész szövetségesét, a szocialista

világrendszert, és elsősorban a Szovjetuniót nagyon lekötik a magyarországi események. Erre utalnak a dátumok is, amelyek teljesen egybeestek. Október 23-án kezdődött mind a két akció. Október 28-án az angolok tűzették napirendre a Biztonsági Tanácsban az ún. „magyar kérdést", miközben az utolsó biztatást adták az izraeli támadás megindításához, amely 29-én be is következett. Október 31-én a magyar reakció már győzelmet ünnepelt, amikor az angol–francia imperializmus kiszélesítette az Egyiptom elleni agressziót.

Az angol–francia reakció arra számított, hogy 2-3 nap alatt (október 29–31.) sikerül megtörni Egyiptomot, és mire a világ haladó erői felocsúdnak, a harc már a gyarmatosítók győzelmével végződött. Kezdetben ezzel számoltak az Egyesült Államok kormánykörei is, de november 1-re már oly módon változott meg a helyzet, hogy az USA fontos lépéseket tett az angol–francia–izraeli támadás megállítására, és a helyzetnek saját javára történő kihasználására.

November első napjaiban az amerikai imperializmus biztosítani szerette volna a reakció győzelmét Magyarországon. Ezt tartotta a legfontosabb és fő kérdésnek. Általános és konkrét érdekei elsősorban azt kívánták meg, hogy a szocializmusra mérjenek csapást, és a szocialista országok sorait gyengítsék. Az Egyesült Államok vezetői világosan látták, hogy a fő front, a szocializmus és kapitalizmus között folyó ütközet a fontosabb számukra. November 1-én 9 órakor, az Eisenhower dolgozószobájában tartott értekezleten John Foster Dulles külügyminiszter alábbi megállapítása teljes egyetértésre talált a résztvevők között: „Rendkívül tragikus, hogy éppen olyan időpontban, amikor óriási és régen remélt, a kelet-európai szovjet gyarmatosítás fölötti győzelem előtt állunk, dönteni kényszerülünk, hogy vagy az afrikai és az ázsiai angol-francia gyarmatosítás nyomdokain haladjunk, vagy ettől független úton induljunk el."*

Az USA vezetőit ekkor már bosszantotta az angol-francia lépés sikertelensége, illetve az akció elhúzódása. Az egyiptomi nép hősiesen ellenállt. Ez a tény harcra mozgósította az egész arab népet, és több arab ország – Szíria, Jordánia, Libanon – mozgósította haderejét, szolidaritást vállalva a

* *D. D. Eisenhower:* Id. mű. 83. old.

harcoló Egyiptommal. Ez a körülmény új lépésre serkentette az Egyesült Államok vezetőit. Eisenhower egy Edenhez címzett, el nem küldött levelében figyelmeztette az egész imperializmus pozícióját veszélyeztető helyzetre: „Meg kell állapítanom, nehezemre esik bízni egy olyan vállalkozás jó kimenetelében, amely maga után vonja a veszélyt, hogy az egész muzulmán világot ellenségeinkké tesszük. Beláthatatlan következményekkel járna, ha az összes arabok úgy reagálnának, mint az észak-afrikaiak a franciákkal szemben."*

Az amerikai kormány különösen félt attól, hogy az arab világ hathatós segítséget kap a Szovjetuniótól, s ez jelentősen gyengítené az imperializmus pozícióit Közel-Keleten. „Nem engedhetjük meg, hogy a Szovjetunió vegye át a vezetést a közel-keleti erőszak alkalmazása elleni harcban, ezáltal megnyerje a világ újonnan függetlenné vált nemzeteinek bizalmát. Másrészt viszont természetesen semmiképpen sem akartam, hogy az angolokat és franciákat mint puszta agresszorokat bélyegezzék meg."** Ezért az amerikai kormány gyors intézkedéseket tett, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetében magához ragadja a kezdeményezést a szuezi agresszió elleni akcióban.

November 2-án hajnalban az ENSZ-közgyűlés jóváhagyta az Egyesült Államoknak az azonnali tűzszünet megteremtésére vonatkozó határozati javaslatát. A határozat felszólította a feleket az ellenségeskedés haladéktalan beszüntetésére, és elrendelte, hogy az agresszorok azonnal vonuljanak vissza az 1948-as izraeli–arab fegyverszüneti vonal mögé. A Szovjetunió, amely élesen elítélte az agressziót, támogatta ezt a határozatot, mert kedvező volt a hősiesen harcoló Egyiptom számára. Ezzel az a sajátos helyzet állt elő, hogy az ENSZ-ben, különböző meggondolásból, a Szovjetunió és az Egyesült Államok együtt szavazott az Egyiptom elleni támadás kérdésében, ugyanakkor élesen szemben álltak a magyarországi helyzet megítélésében és a magyar nép sorsához való viszonyban.

Az angol–francia–izraeli vezetők nem vették figyelembe az ENSZ döntését és az USA magatartását. Tovább bom-

* Ugyanott. 80. old.
** Ugyanott. 83. old.

bázták Egyiptom városait, és ejtőernyősök szálltak le Port Saidban; a háború további kiterjesztésével lehetett számolni.

A szocialista országok által támogatott Szovjetunió ekkor döntő lépésre szánta el magát. Miközben november 4-én a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány kérésére a szovjet csapatok megkezdték az ellenforradalmi fegyveres bandák felszámolását a szocializmus védelmében, a szovjet kormány november 5-én utolsó figyelmeztetést intézett az Egyiptomra támadó agresszorokhoz. Bulganyin, a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke levelében így fogalmazta meg a súlyos figyelmeztetést: „A szovjet kormány el van tökélve, hogy erőszakot alkalmazzon az agresszorok szétzúzására, a Kelet békéjének helyreállítására."

November 6-án Anglia és Franciaország bejelentette, hogy elfogadják a tűzszünetet. Az agresszió nemcsak lelepleződött, de súlyos kudarccal is végződött.

A történelem mind a két területen a Szovjetuniót, a szocializmus híveit és az imperializmus elleni harcban egységre lépő haladó erőket igazolta.

A szocialista konszolidáció alapjai

AZ ÚJ FORRADALMI KÖZPONT MEGALAKÍTÁSA

1956. november 4-én hajnali 5 órakor rádióadás útján ország-világ értesült arról, hogy megalakult és működni kezdett a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. Az új kormány, katonai segítséget kérve a Szovjetunió kormányától, hozzálátott a fegyveres ellenforradalom felszámolásához, hogy megvédje, megszilárdítsa a néphatalmat, és megteremtse a szocializmus építése folytatásának a feltételeit. Ezt a magyar nép nemzeti sorsát alapvetően meghatározó lépést sok nehéz egyéni és kollektív döntés előzte meg. A nem könnyű döntések meghatározója, lényege a *forradalmi szakítás* volt.

Az október 23-át követő első napokban az események irányát nagyon nehéz volt pontosan felmérni. Egyidejűleg jelentkeztek ugyanis a Rákosi–Gerő-klikknek a szocializmus, a hazafiság eszméit megsértő politikai vonala elleni jogos felháborodás megnyilvánulásai, a párt- és államélet lenini normáinak helyreállítását célzó követelések, valamint a kapitalizmus, sőt a kizsákmányoló nagybirtokrendszer visszaállítására irányuló előbb burkolt, leplezett, majd mind nyíltabb törekvések. Az események egyre gyorsabban peregtek, és mind határozottabban domborodtak ki az ellenforradalom lényegi vonásai.

A tömegek között felmérhetetlen volt a zűrzavar. Százezrek hitték, hogy követeléseik, jogos igényeik kielégítéséért folyik a harc. Az ellenforradalmi erők kezdetben jól álcázták igazi céljaikat; jelszavaik a szocializmus megtisztításáról, szocialista felvirágzásról, a nemzeti szuverenitás, a szabadság és a demokrácia győzelméről szóltak. Mindezt

hangzatos hazafias szóáradattal bővítették, nacionalista uszítással tűzdelték. A fehérterror megdöbbenést váltott ki ugyan, de az atrocitásokat a szükséges megtisztulás elkerülhetetlen megnyilvánulásaiként magyarázta a minden eszközzel és nagy hangerővel dübörgő propaganda.

A szocialista forradalom tudatos híveit, a helytállásra kész kommunisták tízezreit tehetetlenségre kárhoztatta ez a lehetetlen helyzet. Akik harcoltak és harcolni akartak a munkáshatalom védelméért, nem kaptak megfelelő útmutatást, nem volt irányító központjuk. Október 28-án a Nagy Imre-kormány forradalminak nyilvánította az eseményeket, s így azok váltak ellenforradalmárokká, akik a szocialista Magyarországért, illetőleg védelméért küzdöttek. A pártot feloszlatták, újjászervezéséről csak egy nyilatkozat szólt.

Nehezítette a tisztánlátást az is, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom és a szocialista országok első megnyilatkozásai sem voltak egyértelműek, miként maguk az események sem. Világos értékelésük csak október végén–november első napjaiban született meg, de hazánkban akkor sem vált széles körben ismertté.

Október 30-án az ellenforradalmár csoportok heterogén összetételű, de központosított osztagai megostromolták a Magyar Dolgozók Pártja budapesti székházát a Köztársaság téren. A több órás tűzharc az ellenforradalmi fegyveres erők magasabb fokú szervezettségéről tanúskodott: a támadás irányított volt, és nehézfegyvereket is bevetettek. A székház elfoglalása után a védők közül 25 személyt kegyetlenül legyilkoltak, és halálosan megsebesítették a pártbizottság köztiszteletben álló, a szocialista gyakorlat tényleges megújításán fáradozó titkárát, Mező Imrét. Ez az ostrom jeladás volt. Ettől kezdve az ellenforradalmi fegyveres bandák a pártházak elfoglalását, a helytálló kommunisták üldözését, a szocializmus híveinek megfélemlítését tekintették fő feladatuknak.

Az események valódi jellegét változatlanul palástolta, hogy az ország élén kommunisták vezette kormány állott. Nagy Imréről, a sűrűn, két-három naponként változó kormány elnökéről köztudott volt, hogy négy évtizede harcosa a magyar kommunista mozgalomnak, és részt vett a Kominternmunkájában is. Joviális fellépése, szép magyaros be-

szédstílusa, a személyi kultusz káros következményei elleni korábbi fellépései nagy tekintélyt kölcsönöztek személyének. Ő pedig október 30-án kezet nyújtott a budapesti pártház ostromát irányító Dudás József ellenforradalmi vezérnek. Az új helyzetnek azzal kívánt nemzetközi biztosítékokat szerezni, hogy október 31-én bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, és kinyilvánította az ország örökös semlegességét. A feltételek biztosításáért a tőkés nagyhatalmakhoz fordult. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy vele tovább haladni nem más, mint a szocializmus eszméinek elárulása, hozzájárulás a munkáshatalom felszámolásához.

Az ellenforradalmi veszélyt Nagy Imre környezetében is egyre többen kezdték felismerni. A vele együtt haladó, tekintélyes régi harcos, Szántó Zoltán november 2-án azzal a kéréssel fordult a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság akkori budapesti nagykövetéhez, D. Soldatićhoz, hogy veszély esetén kaphatnak-e menedékjogot a nagykövetség épületében „a pogromokat rendező ellenforradalmárok elől, akiknek akciói ebben az időben dühöngtek". November 3-án meg is kapta az igenlő választ.* Nagy Imre közvetlen munkatársa, a személyi kultusz időszakában meghurcolt Losonczy Géza államminiszter november 3-án sajtóértekezletet tartott a Parlamentben. Ezen az összejövetelen kijelentette: „A kormány véleménye szerint az országban meglehetősen elevenek az ellenforradalmi erők. A magyar kormány ezért szükségesnek látja teljes egészében kijelenteni, hogy az elmúlt tizenkét esztendő olyan eredményeiből, mint a földreform, az államosítás és a szociális vívmányok, semmit sem kíván feladni. ...nem fogja tűrni a kapitalizmus restaurációját Magyarországon."**

Az ilyen beismerések és fogadkozások csak tovább ködösítették a helyzetet, mert a kormány intézkedései éppen az ellenforradalom következményeit stabilizálták és nemzetközi védelmét szolgálták. Nem tettek tényleges lépéseket az ellenforradalommal szemben. Ezzel a politikával és magatartással szakítani kellett, mert ez az árulás útja volt. Ugyanakkor az ellenforradalommal szemben a személyi kultusz időszaká-

* *D. Soldatić* visszaemlékezései. Vjesnik, 1977. XI. 28.

** Egyetemi Ifjúság, 1956. XI. 4.

nak a politikája nem lehetett alternatíva, és személyi garnitúrája sem lehetett az új forradalmi központ kezdeményezője.

1956. november 1-én Kádár János és Münnich Ferenc megállapodott abban, hogy az új forradalmi központ megszervezése létkérdés. Az esti órákban elhagyták Budapestet, és hozzáláttak a forradalmi ellentámadás előkészítéséhez. November 2-án, Nógrádi Sándor altábornagy szervezésében, Marosán György, Apró Antal, Kiss Károly és más elvtársak is követték Kádár Jánost.

A szakítás és az ellenforradalommal való szembefordulás rendkívül nehéz körülmények és feltételek közepette ment végbe. A Magyar Dolgozók Pártja két ismert vezető gárdájának bukását jelezték az események, de a csőd ekkor még kevesek előtt volt nyilvánvaló. A „baloldali" gárda, a Rákosi-klikk a válság előidézője volt a törvénytelenségek elkövetésével, helytelen intézkedésekkel, hiú féltékenységével és a saját pozícióikhoz való vak ragaszkodással. Személyi hatalmukat a szocializmus előfeltételének tekintették, és éppen ezzel ásták alá annak alapjait. Az MDP-nek ez a régi vezetése nem lehetett új központ, mert elvesztette a párttagság és a dolgozó tömegek bizalmát, saját maga is felelős volt a kialakult helyzetért, és képtelen volt programot adni a kivezető útra.

A „jobboldali" gárda, Nagy Imre központja megmámorosodott a változásoktól és a hatalom megragadásától. Miközben az utcákon az ellenforradalmi terror dühöngött és az intézményekben a szocialista-ellenes erők vették át a hatalmat, miközben üldözték a szocialista hazafiakat, ők rohantak az események után, és közben azt képzelték, hogy irányítják azokat. Mindenben kielégítették az ellenforradalom politikai igényeit, és úgy tettek, mintha – a néphatalom felszámolásának időszakában – valamiféle ünnepélyesen kinyilvánított és abszolutizált nemzeti szuverenitás volna a legfontosabb. Az eltávolításukat tervező ellenforradalmárok mögéjük felzárkózva és segítségükkel jutottak be a hatalom, a kormányzás sáncaiba, és így a törvényesség látszatával takaróztak. Fordulatot végrehajtani már nem tudtak, és nem is akartak.

Igen nehéz helyzetben voltak azok, akik a forradalmi szakítást kezdeményezték és végrehajtották. Mindvégig

betartották a párt szervezeti szabályzatának előírásait: megelőzően nem szervezkedtek, nem alakítottak csoportot vagy frakciót. Tudtak egymásról, de szervezeti kötelékek nem voltak közöttük. Kádár János elvtárs mondotta az Országgyűlés 1957. május 11-i ülésén: „Meg kell őszintén mondanom, hogy a vezetésnek ez a része azokban a nehéz napokban súlyos zavarban volt. Legalábbis én, a magam nevében mondhatom, hogy az események sodrában nem volt egyszerű dolog megérteni, hogy mi történt. És a következő lépés, hogy mit kell tenni, még nehezebb volt. Tehát nehéz volt felismerni, hogy mi történik, és nehéz volt meglátni, hogy mit kell tenni. Ezért bizonytalanság volt a vezetés jobbik és tisztességes részéről."*

Tovább növelte az új forradalmi központ megszervezésének és fellépésének nehézségeit, bonyolultságát a dolgozó tömegek hangulata és politikai szétszórtsága. A nagy tömegek megmámorosodtak jogos követeléseik beteljesedésének reményétől, de cselekvőképességüket zavarodottság és félelem bénította. A Kádár János vezetésével megalakult forradalmi központ nehéz választás előtt állt. Mit tegyen először: ismerje el a munkásosztály jogos követeléseit és fokozatosan vegye fel a harcot az ellenforradalommal, vagy az ellenforradalom leverésére összpontosítsa először erejét, még ha kezdeti értetlenséggel, a félrevezetett emberek meg nem értésével találkozik, és utána, konszolidált körülmények között lásson hozzá a munkások jogos követeléseinek teljesítéséhez? A Magyarországon kialakult, a szocializmust alapjaiban veszélyeztető helyzetből kiindulva, és figyelembe véve a nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatait, olyan döntés született, hogy először az ellenforradalmat kell leverni, mert enélkül a munkásosztály és a dolgozók semmilyen jogos óhaját és követelését sem lehet teljesíteni.

Az akkori eseményeknek és döntéseknek van egy elvi jelentőségű tanulsága. A marxista–leninista élcsapatnak mindig a munkások, a dolgozó tömegek alapvető érdekeiből kell kiindulnia, figyelembe kell vennie a néptömegek helyzetét, felkészültségét, tettrekészségét, szervezettségét, politikai hangulatát stb. A helyzet akkor válik igazán nehézzé, ha ellent-

* *Kádár János:* Szilárd népi hatalom: független Magyarország. Kossuth Könyvkiadó 1962. 134. old.

mondás keletkezik a dolgozó tömegek hosszú távú érdekei és pillanatnyi hangulata között. 1956 október–novemberében az ellenforradalom nacionalista uszítása és a revizionizmus demagógiája által felkorbácsolt tömeghangulat ellentmondott az ország, a dolgozók tartós érdekeinek. A Kádár János vezette forradalmi központ történelmi érdeme, hogy felismerte ezt a helyzetet, és volt bátorsága szembeszállni az ellenséges hangulatkeltéssel; fellépésével a dolgozó magyar nép tartósan érvényesülő, alapvető nemzeti és osztályérdekeit szolgálta. Az új forradalmi központ bízott abban, hogy a szocializmus építésének nagy eredményei, a népi Magyarország tizenkét éve mély nyomokat hagyott a néptömegekben. Erről szólt Kádár János 1957. január 26-án a Szakszervezetek Országos Tanácsa X. ülésén: „Amikor november 3-án ennek a kormánynak a létrehozásán gondolkodtunk, azt hiszik, nem tudtam azt, hogy nem virágkoszorúkkal fognak minket fogadni? Nagyon jól tudtam, de meg voltam győződve igazságunkról és arról, hogy a *nép meg fogja érteni tettünket, helyeselni és becsülni fogja, hogy az ellenforradalmi áradattal szembeszegültünk, és megmentettük a magyar proletárdiktatúrát.*"* Az Országgyűlés már idézett ülésén pedig így fejezte ki ezt: „...abban is biztos voltam, pedig akkor nem úgy festett a helyzet, hogy a magyar nép óriási tömegei meg fogják érteni, hogy szakítanunk kellett, és az egyenes harc útjára kellett lépni."**

A Kádár János vezette forradalmi központ Szolnokon november 3-án megalakította a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Nem tartózkodott a kormány minden tagja Szolnokon, de az elhatározottságban egységesek voltak. Négyen írták alá a „Nyílt levél a magyar dolgozó néphez!" címzésű dokumentumot, amely így kezdődött: „Alulírottak, Apró Antal, Kádár János, Kossa István és Münnich Ferenc miniszterek, Nagy Imre kormányának volt tagjai bejelentjük, hogy 1956. november 1-én megszakítva ezzel a kormánnyal minden kapcsolatunkat, kiléptünk a kormányból és kezdeményeztük a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakítását."***

* Ugyanott. 19. old.
** Ugyanott. 135. old.
*** Szabad Nép, 1956. november 6.

Az új kormány összetételét és céljait egy másik dokumentum, a „Felhívás a magyar néphez!" jelentette be. A kormány összetétele a következő volt: Kádár János miniszterelnök, dr. Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes, a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere, Marosán György államminiszter, Horváth Imre külügyminiszter, Kossa István pénzügyminiszter, Apró Antal iparügyi miniszter, Dögei Imre földművelésügyi miniszter, és Rónai Sándor kereskedelemügyi miniszter.*

Kádár János és Münnich Ferenc Szolnokon, a Vörös Hadsereg úti laktanyában tartózkodtak, ahol a szovjet csapatok parancsnokságával együtt megtervezték és irányították a fegyveres ellenforradalmi bandák felszámolására irányuló hadműveleteket. Münnich Ferenc kapta azt a feladatot, hogy biztosítsa: a Magyar Néphadsereg még együtt lévő egységei megértsék az új helyzetet és támogassák a szovjet csapatok műveleteit.

Apró Antal és Marosán György a Szolnok megyei tanács épületében (Kossuth Lajos u. 1.) szervezték a kormány polgári feladatainak ellátását, és felvették a kapcsolatot a forradalmi fellépést támogató személyiségekkel. Kiss Károly a párt szervezésének megindítását készítette elő. Velük volt Nógrádi Sándor és más elvtársak. Munkatársaik közül Simon Ferenc a Szolnoki Rádió adásait szervezte, Erdélyi Károly pedig Kádár János munkatársa volt. Horváth Imre külügyminiszter, mivel Bécsből nem tudott eljutni Budapestre, Prágába utazott, és ott kezdte meg az új kormány külügyi munkáját: a harcot a nemzetközi diplomáciai elismertetésért, és az ENSZ tájékoztatását. A többi miniszter Budapesten készítette elő a kormány tevékenységét, Uszta Gyula altábornagy vezetésével pedig a Honvédelmi Minisztériumban szervezkedett egy tiszti csoport, amely november 4-én támogatta az új forradalmi központ katonai akcióit.

Az új forradalmi központ ideiglenes, átmeneti székhelynek tekintette Szolnokot, amit Kádár János el is mondott a szolnoki pártaktívának november 4-én. A találkozóra délután öt óra tájban került sor a városi pártbizottság (Beloiannisz u. 22. sz. alatti) épületében, mintegy 25-30 fő részvételével. Kádár János tájékoztatta a résztvevőket a ki-

* Ugyanott.

alakult helyzetről, az új kormány megalakításáról, céljairól, és akkor szinte hihetetlennek tűnő optimizmussal beszélt a kibontakozás lehetőségeiről. Az oldott légkörre, az elvtársias hangulatra jellemző, hogy a részt vevő kommunisták sok-sok feltett kérdése közül jó néhány Kádár János elvtársnak az ötvenes években elszenvedett meghurcoltatására és börtönéveire vonatkozott. Ezekre is nyíltan válaszolt, hangsúlyozva: az egyéni sérelmeket is csak a szocialista törvényesség és rend helyreállításával lehet orvosolni.*

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány formális jogi törvényességét biztosította, hogy tagja volt az Országgyűlés elnöke, az Elnöki Tanács elnöke, Dobi István pedig támogatta a szakítást Nagy Imre kormányával, és jóváhagyta az új kormány megalakulását, személyi összetételét. Az új kormány november 7-én a Parlament épületében, Dobi István jelenlétében letette az esküt.

AZ INTERNACIONALISTA SEGÍTSÉG ÉS A BELSŐ ERŐK SZEREPE

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásakor széles körű nemzetközi támogatást kapott. Az ellenforradalom utolsó napjaival egyidőben Liu Sao-csi vezetésével nagy létszámú kínai küldöttség tartózkodott Moszkvában, és „közelről" elemezték a helyzetet a szovjet vezetőkkel. November 1-én Hruscsov, Molotov és Malenkov, az SZKP akkori vezetői a szovjet–lengyel határon konzultáltak a lengyel vezetőkkel. Ezután Hruscsov és Malenkov folytatta misszióját, és november 2-án tárgyaltak a román, a csehszlovák és a bolgár vezetőkkel a kialakult helyzetről és a tennivalókról. November 2-án este érkeztek Brioni szigetére, ahol 3-án reggelig Tito, Kardelj és Rankovics jugoszláv vezetőkkel folytattak széles körű eszmecserét.

* E könyv szerzője 1971–1972-ben gyűjtőmunkát folytatott a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása körül tevékenykedő személyek között. Ennek alapján rendelkezik Demcsák Katalin, Feleki István, Fodor Mihály, Hudák László, Kálmán István, Simon Ferenc, Szabó József, Szekeres László, Szepesi Károly, Szepesi Károlyné, Varga Viktória és más elvtársak nyilatkozataival személyes tapasztalataikról és akkori tevékenységükről.

A konzultációkon sokféle nézet és felfogás kapott hangot, de az alapvető kérdésekben azonos volt az álláspont. Megállapították, hogy Magyarországon tért nyert az ellenforradalom, amely felszámolja a dolgozók szocialista vívmányait, háborús tűzfészket teremt Európa közepén, és ezzel súlyosan veszélyezteti a szocialista országok biztonságát, Európa békéjét. Éppen ezért egyetértés volt abban, hogy a magyarországi ellenforradalom leverése nemcsak magyar ügy, hanem közös, internacionalista érdek, nemzetközi jelentőségű követelmény. Értesülve arról, hogy a szocialista rend és törvényesség helyreállítására új forradalmi központ alakult meg, a szocialista országok vezetői egyöntetűen leszögezték, hogy feladatának teljesítéséhez készek megadni minden segítséget. Egyetértés alakult ki abban is, hogy ha az új forradalmi kormány fegyveres segítséget kér az ellenforradalmi csoportok leveréséhez, akkor azt a Szovjetunió katonai egységei adják meg. Felmerült a csehszlovák és román részvétel lehetősége is, de ettől történelmi okok miatt eltekintettek.

A Kádár János vezette forradalmi központ nézete szerint is „az első és elkerülhetetlen lépés a proletárdiktatúra megszilárdítása érdekében az ellenforradalom fegyveres csoportjainak a szétzúzása volt. Ezért minden egyéb feladatot e fő feladatnak rendeltünk alá."* A Szovjetunió helyt adott az új kormány segítségkérésének, és november 4-én hajnali 4 órakor megindult a fegyveres ellentámadás. Az ellenforradalom fegyveres szétzúzása november 9-én lényegében befejeződött, de romboló hatása tovább tartott.

A Kádár János vezette forradalmi központ jól tudta, hogy az ellenforradalom fegyveres felszámolása csak a kiindulópont. A szocialista konszolidáció lényegét jelentő feladatok megoldása már a magyar forradalmi erők tevékenységétől függ. Minden jelentős társadalmi mozgásnak ugyanis mélyen fekvő belső okai vannak. Külső tényezők befolyásolhatják a változások erejét és irányát, de a belső okok és erők játsszák a meghatározó szerepet. Ezért a további fejlődés meghatározójává a forradalmi központ döntései és állásfoglalásai váltak.

A külső segítség csak bizonyos, körülhatárolt szerepet

* *Kádár János:* A szocializmus teljes győzelméért. Kossuth Könyvkiadó 1962. 49. old.

tölthet be. Az 1956-os Magyarországon felszámolta a fegyveres ellenforradalmi bandákat, megszüntette a fehérterror tombolását, megakadályozta és kizárta a nemzetközi imperialista beavatkozás folytatását. Ezzel együtt erkölcsi-politikai támogatást jelentett a szocializmus magyar híveinek, biztosította annak a feltételeit, hogy fellélegezzenek, rendezzék soraikat, és megkezdjék az ellentámadást a politika, a gazdaság és az ideológia területén.

Valamely ország társadalmi-politikai mozgásában a belső erők játszanak meghatározó szerepet. A politikai felépítmény újjáépítését nem irányíthatja külföldi katonaság. Megpróbálhatja, de csak átmenetileg lesz hatásos, mert a szocialista társadalom erejét a nemzet alapvető osztályainak támogatása alapozza meg és gyarapítja. A gazdasági nehézségek megoldása is elsősorban a nemzeti termelés színvonalától, a termelés eredményességétől függ. A földet csak az adott ország parasztsága művelheti meg. Az üzemek termelésének folyamatosságát a munkások és műszaki értelmiségiek munkája biztosítja. Egy társadalom eszmei kuszáltsága, zűrzavara nem küzdhető le fegyverrel, csak ideológiai-politikai harcban, vitában, kitartó ideológiai felvilágosító munkával.

Mindezt világosan felismerte a Kádár János vezette forradalmi központ, és ennek megfelelően hozta meg a szükséges intézkedéseket.

Az ellenforradalmi fegyveres csoportok felszámolása mellett a kommunisták sorainak rendezése, a párt újjászervezése volt a legfontosabb feladat. Az újabb személyekkel kibővült forradalmi központ, a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságaként már november 6-án felhívást tett közzé a párt újjászervezéséről. „Dicső múltú és sokat szenvedett pártunk történelmének legnehezebb szakaszát éli át. A helyzet megköveteli, hogy összefogjuk a párt minden erejét, mert csak így tudunk eredményesen szembeszállni a kapitalizmus visszaállítására irányuló ellenforradalmi támadásokkal és megvédeni a nép hatalmát. Csak így tudjuk biztosítani a magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság, a haladó értelmiség, az egész magyar nép számára a demokratizmus legszélesebb körű kifejlesztését, nemzeti függetlenségünket és szuverenitásunkat, a szocialista rend győzelmét!" – állapította meg a magyar

kommunistákhoz szóló felhívás. A továbbiakban a kétfrontos harc elvi alapján határolta el a szerveződő új pártot a „Rákosi-klikk káros politikájától" és a „nacionalista-soviniszta alapra helyezkedő" Nagy Imre–Losonczy-csoporttól, amely „utat nyitott az ellenforradalmi erőknek". Ezzel összefüggésben hangsúlyozta: „Hogy a múlt hibáival való határozott szakítást ily módon is világossá tegyük, határoztuk el, hogy a párt nevét megváltoztatjuk, a Magyar Szocialista Munkáspárt nevet vesszük fel." A felhívás nem szépítette a helyzetet, de optimistán nyilatkozott a jövőről. „A helyzet súlyos. De ha összefogunk és rendezzük sorainkat, elég az erőnk! Pártunk legyőzhetetlen, ha kitart eszméi mellett, és ha a munkásosztályra, dolgozó népünk széles tömegeire támaszkodik. Elvtársak! Munkára, harcra fel!"*

A felhívás nyomán nagy lendülettel indult meg a pártszervezetek újjászervezése. A párt régi harcosai, az üldözöttek és a megfélemlítettek, az eszme iránt hűséges kommunisták kezdeményezően léptek fel a pártszervezetek létrehozásáért. November végéig már 1980 alapszervezet működött, és számuk napról napra növekedett. A forradalmi központ időközben kibővítette sorait, és megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága, amely november 11-én megtartotta első ülését. A KB alapvető következtetéseit Kádár János ismertette aznap elhangzott rádióbeszédében.

A Központi Bizottság világos állásfoglalásai és aktív munkája nyomán mind több pártszervezet alakult meg, és növekedett az aktív harcot vállaló kommunisták száma is. Az 1956. december 30-i kimutatás szerint mintegy 102 000 tagja volt a pártnak.** A valóságban ennél már jóval többen léptek fel a párt vezetésével együtt a szocialista konszolidáció mellett.

Fellépésének kezdetétől a forradalmi központ arra törekedett, hogy megszervezze, újjáalakítsa a munkás-paraszt hatalom fegyveres erejét; ez már november 4-én megkezdődött. Az első lépés volt biztosítani a honvédség semlegesítését a november 4-i ellentámadás megindulásakor. Münnich

* Népszabadság, 1956. november 8.

** Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom fejlődésének 50 éve. Kossuth Könyvkiadó 1968. 235–236. old.

Ferenc november 4-én hajnalban kiadta első parancsát a fegyveres erőknek: „Elrendelem, hogy a Magyar Néphadsereg egységei ne tüzeljenek a szovjet egységekkel szemben. Parlamentereket küldjenek az oda érkező csapat elé." A felhívást megértették a munkáshatalomhoz hű tisztek, és az ország egyetlen helységében sem történt tragikus összecsapás. A legtöbb helységben a néphadsereg alakulatai segítették a szovjet csapatokat a rend helyreállításában.

Az új kormány biztonságáról magyar fegyveres egységek gondoskodtak. November 4-én hajnalban Hudák László őrnagy, a Kilián Repülő Tiszti Iskola elhárító osztályának parancsnoka arra kérte Szabó József alezredest, az iskola ezredparancsnokát, hogy szervezze meg a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány székhelyének, a megyei tanács épületének a biztosítását. A fegyveres őrséget november 4-én szervezték meg az iskola hallgatóiból, amely aztán kiegészült a Légvédelmi Tüzértiszt-helyettesi Iskola egységével, amelyet Kaszás Béla alezredes vezetett. A megyei tanács épületének biztosítása mellett őrséget állítottak a hidakhoz, a főútvonalakhoz, megszállták a postát, a bank épületét, a vasútállomást, és biztosították a rádióstúdiót. Feladatuk ellátásához teljes támogatást kaptak a szovjet parancsnokságtól.

November 8-tól határozott intézkedések történtek a Munkás-Paraszt Kormány fegyveres erőinek a megszervezésére. A kormány november 8-án nyilatkozatot adott ki a karhatalom megalakításáról. Münnich Ferenc altábornagy, a fegyveres erők minisztere november 10-én utasította a honvédtiszteket, hogy valljanak színt, és vállalják a rend helyreállításának feladatát, vagy szereljenek le. A határozott intézkedések hatására nagy ütemben indult meg az új kormány fegyveres erőinek a megszervezése.

A leggyorsabban Budapesten alakultak meg a karhatalmi egységek. Az 1. honvédtiszti forradalmi ezred november 9-ről 10-re virradó éjjel alakult meg a Dózsa György úti Sporttiszti Iskolán. Az ezred a kecskeméti 5. gépesített hadosztály tisztjeiből, volt partizánokból és belügyminisztériumi dolgozókból állt. Létszáma november 20-ra elérte az 1170 főt. A 2. honvéd forradalmi ezred november 13-a és 16-a között alakult meg a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, a hallgatókból és az ott jelentkező honvédtisztekből. Az ez-

red 10 századból, 1200 főből állt. A 3. forradalmi karhatalmi ezred szervezése november 10-én indult meg mintegy 400 fővel a budai Petőfi Laktanyában; ennek a létszáma rövidesen elérte az 1050 főt. December elejére megalakult egy rendőr karhatalmi ezred is.

A kormány felhívására gyors ütemben alakultak meg a megyei székhelyeken is a karhatalmi egységek. Például a Bács megyei karhatalom november közepén alakult meg 80 fővel, és november végére elérte az 1000 főt. Győrben november 10-től indult a szervezkedés 126 fővel. December közepére már majdnem ezer fővel rendelkezett. Heves megyében már november 3-án felvették a kapcsolatot a szovjet egységekkel, november közepére pedig a hat járásnak megfelelően hat karhatalmi alegység működött. A veszprémi század november 13-án alakult meg 70 fővel, ami gyorsan nőtt 200 fölé.* Az adatokat tovább lehetne sorolni. Az összegezett tény: a forradalmi karhatalom létszáma 1957 elejére elérte a közel 18 000 főt.**

A Munkás-Paraszt Kormány már november 7-i ülésén hozzálátott az államhatalmi szervek újjáalakításához. Az ellenforradalmárok arra törekedtek, hogy felszámolják a tanácsi szerveket, és „forradalmi", vagy „nemzeti bizottságnak" elnevezett és álcázott ellenforradalmi intézményekkel helyettesítsék őket. Az új kormány megalakulásának hírére a néphatalomhoz hű tanácsi emberek több megyében azonnal megalakították a munkás-paraszt forradalmi bizottságot vagy tanácsot. Az új kormány viszont nem akart új helyi hatalmi szerveket létrehozni, és így már november 7-i határozata kimondta: „a törvényes állami végrehajtó szerv mindenütt a tanácsok végrehajtó bizottsága".*** A tanácsok munkája szerte az országban igen gyorsan újjászerveződött.

A tapasztalatok alapján, sok-sok példával alátámasztva állapíthatjuk meg, hogy a külső segítség igénybevétele nem csökkentette, hanem növelte a magyar forradalmi erők szerepét és fontosságát. A felelősség a hazai forradalmi központra hárult, miközben e központ nemcsak vállalta, hanem

* Honvéd Levéltár. 1956-os anyag. 10. csomó. 540. old.

** *Szabó Árpád:* A Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalom. (1956. november–1957. június.) Zrínyi Katonai Kiadó 1976. 51., 54. old.

*** A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó 1976. 586. old.

nagyon aktívan dolgozott a forradalmi polarizáció végigvitelén, a szocialista konszolidáció belső erőinek a megszervezésén.

A DOLGOZÓ TÖMEGEKKEL A SZOCIALISTA KONSZOLIDÁCIÓÉRT

Kádár János, a kormány elnöke november 11-én mondott rádióbeszédében kijelentette: „Közölhetem, hogy a Magyar Népköztársaság ellen intézett nyílt fegyveres támadást az ország egész területén – mind a fővárosban, mind vidéken – leverték."* Ezzel a politikai harc fő területévé a dolgozó tömegek megnyerése, az ellenforradalom következményeinek, hatásának a felszámolása, és a termelőmunka megindítása vált.

Az ellenforradalmi erők taktikája abban állt, hogy elbújtak a dolgozó tömegek törekvései és követelései mögé, hogy szocialista és demokratikus jelszavakkal álcázták valódi céljaikat, és úgy tüntették fel, mintha a magyar nép legfontosabb törekvéseinek a megvalósításáért cselekednének. A fegyveres csoportok felszámolása után az volt a fő feladat, hogy élesen elválasszák egymástól a tömegek mozgalmát és az ellenforradalom céljait, tetteit, hogy az új kormány intézkedéseivel kielégítse a dolgozó emberek jogos és igazságos várakozásait, és végleg felszámolja az ellenforradalom rombolásait. Ehhez elvileg és politikailag világosan meg kellett fogalmazni a párt álláspontját.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága a már idézett november 6-i felhívásában világosan megfogalmazta, hogy az ellenforradalom erői „kihasználták a tömegeknek a múlt hibáiból folyó, de semmiképpen nem a népi hatalom ellen irányuló jogos elégedetlenségét". Ezzel szembefordult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, amely „népi demokratikus rendszerünk megvédését, az ellenforradalom szétzúzását, a dolgozók békés munkájának és jólétének biztosítását tűzte zászlajára". A program határozottan kiállt a 12 év alatt végbement forradalmi változások vívmányainak és eredményeinek megvédése mellett. Ugyanakkor

* A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közérdekű rendeletei és nyilatkozatai: Budapest 1956. 4. old.

elismerte, hogy a megelőző évek alatt súlyos hibák és törvénytelenségek történtek. Éppen ezért a dokumentum leszögezte: „Hogy pártunk újból erős legyen és a tömegek élén járjon, határozottan szakítanunk kell a Rákosi-klikk káros politikájával és vétkes módszereivel, amelyek megrendítették a széles dolgozó tömegek pártunkba vetett bizalmát, és alapjaiban ásták alá a párt erejét." Ugyanakkor nyíltan és határozottan elítélte az árulást is, annak ellenére, hogy e lépés abban a pillanatban a tömegek egy része előtt még érthetetlennek tűnt: „Ugyancsak határozottan szakítanunk kell Nagy Imre–Losonczy-csoportjával, amely a munkásosztály és a népi hatalom pozícióit feladva, nacionalista-soviniszta alapra helyezkedve utat nyitott az ellenforradalmi erőknek, és ezzel ténylegesen elárulta a szocializmus ügyét."* Ez a kétfrontos harcnak nevezett politikai alapelv sarkalatos pontja lett a Magyar Szocialista Munkáspárt minden tevékenységének.

Ez az álláspont következetesen megfogalmazódott a párt és a kormány minden fontos dokumentumában. Az ellenforradalommal szembeni harcot vállaló tisztek nyilatkozata is olyan helyzetértékelést rögzített, amelyet nyugodtan írhattak alá a népet szolgálni akaró és a szocializmust védeni akaró katonák. A tiszti nyilatkozat kinyilvánította: „Hazánkban nagyméretű hazafias mozgalom indult meg a szocialista demokrácia kiszélesítéséért, a Rákosi–Gerő-klikk által elkövetett súlyos hibák kijavításáért, a nemzeti függetlenség és szuverenitás biztosításáért. Ezeknek a követeléseknek a jogosságát elismerem, ezeket magam is támogatom. Ugyanakkor mélységesen elítélem az ellenforradalmi erők minden formáját, a brutális fehérterrort, a kapitalista restaurációs törekvéseket, a kapitalista körök aknamunkáját népi hatalmunk ellen. Kész vagyok az ilyen törekvések ellen teljes erőmből küzdeni."**

Ennek az elvi álláspontnak az ismételt megfogalmazására és kinyilvánítására azért is szükség volt, mert a kommunisták zöme is „egyoldalú érzékenységet" tanúsított, vagy csak a hibákra és bűnökre, vagy csak az ellenforradalmi cselekedetekre és a revizionista árulásra tette a hangsúlyt. Az ellen-

* Népszabadság, 1956. november 8.

** *Szabó Árpád:* Id. mű. 172. old.

forradalmi erők pedig utóvédharcaikban továbbra is építettek a tömegek félelmére, zavarodottságára.

A szocialista konszolidációt hátráltatta, hogy a fegyveres ellenforradalmi erők maradványainak provokációival együtt kísérletek történtek a revizionista körök szervezett tevékenységének a folytatására is. November 14-én mintegy 20-25 fővárosi üzem munkástanácsainak delegáltjai és revizionista nacionalista értelmiségi körök képviselői létrehozták az ún. Nagy-Budapesti Központi Munkástanácsot. A tanács legfőbb feladatának a folyamatos termelőmunka megindításának megakadályozását tartotta. Ennek érdekében sztrájkokat szervezett, uszított a kormány és a karhatalom ellen, gátolta a törvényes rend és a társadalmi nyugalom helyreállítását. A kormány tárgyalásokat kezdett a tanáccsal, de elutasította és nyilvánosan leleplezte az ellenforradalmi követelések teljesítését. A politikai jobboldal fokozta félrevezető, megtévesztő tevékenységét, az ellenforradalmi elemek pedig megfélemlítő, provokációs fellépéseket, és november 22–23-án 48 órás sztrájkot szerveztek. Ez az akció még sikereket hozott számukra. Hanyatló befolyásuk megerősítésére december 4-én nőtüntetést szerveztek Budapesten, fegyveres provokációkat robbantottak ki december 8-án Salgótarjánban, és ezekben a napokban Tatabányán, Békéscsabán, Miskolcon, Battonyán és másutt. A december 11–12-re meghirdetett újabb 48 órás sztrájkot már nem tudták általánossá tenni.

A Munkás-Paraszt Kormány nem hagyta magát letéríteni a kétfrontos harc útjáról. Az ellenforradalmi provokációkra határozott intézkedésekkel válaszolt: törvényen kívül helyezte a budapesti központi munkástanácsot, felszámolta a fegyveres provokációs gócokat, megszüntette a forradalmi bizottságot és más, hasonló elnevezésű szerveket, s végül az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet hozott a rögtönbíráskodásról „a gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, fosztogatás, közérdekű üzemek vagy a közösség életszükségletének ellátását szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett bűntett" esetében.*

November 26-i rádióbeszédében Kádár János szólt arról,

* A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közérdekű rendeletei és nyilatkozatai. 2. köt. Budapest 1956. 21–22., 26–27. old.

hogy „az utóbbi években sokszor elhangzott a »félelem nélküli élet« követelménye. Mi azt kívánjuk, és azért dolgozunk, hogy a törvényes rend mielőbb és teljes mértékben helyreálljon az egész országban és az élet minden vonatkozásában."* Éppen a félelem nélküli élet biztosítására a kormányzat megnyugtatta a megtévesztett, félrevezetett állampolgárokat, amnesztiát hirdetett az események idején külföldre menekült becsületes magyar állampolgároknak, és határozottan osztotta ki a megérdemelt büntetést a fehérterror szervezőire és azok cinkosaira.

A burzsoá és az emigrációs propaganda hatalmas zajt csapott a rögtönbíráskodás körül, és több tízezer ember kivégzéséről röpítette fel rémhíreit. A valóság, mint annyi más esetben, itt is messze elmaradt a reakció rágalmaitól. A polgári és katonai bíróságok 1956. november 4-től 1957. július 31-ig közvádas bűntettek miatt 28 601 személyt ítéltek el, közülük 6321 főt a Népköztársaság elleni (tehát politikai) bűntettek miatt. A 6321 fő közül 70-et halálra, 2332 főt 1 éven felüli börtönre, 3581 főt pedig 1 éven aluli börtönre ítéltek, a többit pénzbüntetéssel, javító-nevelő munkával, próbára bocsátással nevelték.

A nagyarányú tömeges megtorlás helyett a párt és a kormány nyílt politikával, eszmei-politikai felvilágosító munkával fordult a tömegek felé. Alapvető követelményként rögződött a Magyar Szocialista Munkáspárt politikájában az, amit Kádár János mondott a már idézett, november 11-i rádióbeszédében: „Tudjuk, hogy az országban rengeteg megoldásra váró kérdés van, és ezeket nem lehet egyik napról a másikra rendezni. Ezért elhatároztuk, hogy ha egy kérdés megoldásához még nincs meg a szükséges erő és lehetőség, azt nyíltan és kertelés nélkül megmondjuk. Felfogásunk szerint ugyanis nem azért vagyunk felelős poszton ilyen nehéz időben, hogy szépeket mondjunk, hanem azért, hogy igazat mondjunk és a nép érdekében cselekedjünk." A nyílt politika és a kertelés nélküli beszéd a párt és a tömegek közötti bizalom építésének alapvető eszköze, éspedig sarkalatos pontja, meghatározója a Magyar Szocialista Munkáspárt elvi politikájának.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a gyakorlatban

* Ugyanott. 52–53. old.

is bizonyította, hogy a jogos munkásérdekeknek a lehetőségekkel összhangban álló következetes kielégítésére törekszik, hogy a szavak és a tettek az új forradalmi központ számára egységet jelentenek. A november 10-i intézkedéssel eltörölték a gyermektelenségi adót, s 8–12%-kal emelték az iparban dolgozók bérét, vállalták az épületekben keletkezett károk helyreállítását állami költségen, visszaállították a doktori címet, felülvizsgálták a törvénytelen nyugdíjelvonásokat stb. November 27-én meghirdették az új mezőgazdasági politikát, amelynek értelmében eltörölték a termények és termékek kötelező beszolgáltatását, megszüntették az erőszakos tagosításokat, elítélték az önkéntesség elvét sértő szövetkezetesítést, és nagyarányú támogatásról biztosították a mezőgazdasági termelés növelését szolgáló szövetkezeti és magángazdálkodást.

Az erősödő pártszervezetek politikai munkája és a forradalmi kormányzat gyakorlati intézkedései hatására mindjobban oldódott a politikai feszültség, kibontakozott a tömegek részvétele a szocialista konszolidációban. December 6-án Budapest több kerületében a pártszervezetek munkásgyűléseket tartottak, amelyek néhány ezer főre duzzadva utcai tüntetéssé alakultak át a munkáshatalom, a szocializmus építése és a Kádár János vezette kormány mellett. Az ellenforradalmi orvlövészek megérezték, hogy „az utca" is a szocialista erők hatása alá kerül, s ezt véres provokációkkal akarták megakadályozni. A Nyugati pályaudvar környékén rálőttek a tüntetőkre, megöltek egy munkásasszonyt, és megsebesítettek egy karhatalmistát. A válasz több vidéki városban rendezett munkásgyűlés és felvonulás volt, a karhatalom pedig még határozottabban csapott le a zavarkeltőkre.

A konszolidáció ereje és egyben mércéje a folyamatos termelés biztosítása volt. A december 11–12-re meghirdetett általános sztrájk részleges kudarca után gyorsan változott a munkásság hangulata: egyre határozottabban és mind többen bátran felléptek a provokátorokkal szemben a termelés, a munka biztosítása és folytatása mellett. Az energiaellátás folyamatossága létkérdéssé vált. Jellemző, hogy amíg december 12-én a szénbányászat 8000 tonna, december 21-én már 29 000 tonna szenet adott az országnak. Az év úgy fejeződött be az iparban, hogy megteremtődtek az 1957-es

terv beindításának, a folyamatos termelés biztosításának az alapjai.

A falvakban még gyorsabban hatottak a kormányzat intézkedései. Kádár János mondotta november 26-i rádióbeszédében: „...külön is tisztelettel kell megemlékezni a magyar falu dolgozóiról. Az állami gazdaságok dolgozói, a termelőszövetkezetek tagjai és az egyénileg gazdálkodó parasztemberek egyaránt becsülettel teljesítették a haza iránti kötelezettségüket. Az országos vihar hetei alatt is szorgalmasan dolgoztak. Becsülettel be kell vallani, hogy minden központi irányítás nélkül elvégezték az őszi szántás-vetés 80-90%-át, és még most is szorgalmasan dolgoznak."* A mezőgazdasági termelés folyamatossága a következő év élelmiszerellátásának biztosításával a társadalmi konszolidáció megteremtésének és előrehaladásának jelentős tényezője volt.

Sokkal lassúbb a tisztulási folyamat a kulturális területen, egyes értelmiségi rétegekben. Elsősorban az Írószövetség és részben az Újságíró Szövetség a jobboldali, revizionista elemek ellenséges tevékenységének a központjává vált. Ott fogalmazták az ellenséges csoportok felhívását, harcra, sztrájkra buzdító röplapjait, és élesztgették a szellemi ellenállást. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy egyre éleződött a vita a párttagok között, de az egész társadalomban is, fontos, alapvető kérdések körül.

A párttagság az események okait kutatta és a felelősöket kereste. Sok volt az egyoldalú megállapítás. Voltak, akik minden bajt a Rákosi-politika rovására írtak, mások csak Nagy Imrét kárhoztatták. Egyre gyakrabban hangzott el, hogy a fegyveres harc kirobbantásáért az egyetemi hallgatók a felelősek, a szellemi-ideológiai rombolás pedig az értelmiség számlájára írandó. Voltak, akik az egész magyar ifjúságot elmarasztalták. A közvéleményben az kavart nagy vitákat, hogy az események egészét ellenforradalomnak minősítik, holott az eseményekkel valamilyen módon sodródó tízezrek-százezrek nem fogadták el, hogy ők ellenforradalmárok, hiszen – úgymond – a szocializmus megtisztításáért

* A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közérdekű rendeletei és nyilatkozatai. 2. köt. Budapest 1956. 53–54. old.

léptek fel. Ebben a helyzetben a párt újabb dokumentuma váltott ki nagy hatást, idézett elő fordulatot.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2-án, 3-án és 5-én folytatólagos ülést tartott. Az ülésen nyílt, sokoldalú és őszinte vita folyt a helyzet értékeléséről és a feladatokról. A vitában a Központi Bizottság 23 tagja közül 21 szólalt fel, ha kellett, több alkalommal is.

A Központi Bizottság mélyenszántó elemzése olyan programjellegű határozat elfogadásával végződött, amely máig megőrizte jelentőségét, és hosszú távon megalapozta az MSZMP nyílt és őszinte politikai stílusát. A határozat az események egészét ellenforradalomnak minősíti, hiszen a néphatalom ellen folyt fegyveres harc és revizionista árulás, de nem sorolja az ellenforradalmárok közé azokat a fiatalokat, akiknek többsége október 23-án a szocialista megújulás szándékával vett részt a tüntetésen. A határozat helyesen dönt a dolgozó tömegek mozgásáról és fellépéséről is. „A régi pártvezetés szektás politikája széles, demokratikus ellenzéki mozgalmat hozott létre az 1953 nyarát követő időben, elsősorban a pártban, majd a kommunisták legjobbjainak vezetésével a dolgozók között. A súlyos hibák következtében mélyen elkeseredett kommunisták és párton kívüli demokratikus tömegek a hibák kijavításáért harcoltak, de hűek maradtak a kommunizmus eszméihez, a szocialista társadalmi rendhez, a Magyar Népköztársasághoz."

A határozat történelmi jelentőségű szerepet töltött be azzal is, hogy közvetlenül az események után tudományos alapossággal tárta fel az okokat, amelyek „egyidőben, egymás mellett, egymásba kapcsolódva és egymással kölcsönhatásban hatottak, s együttesen vezették az eseményeket tragikus alakulásuk felé." Ezek az okok és hatóerők a következők:

„*1.* A Rákosi–Gerő-klikk, amelynek a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségében és a Magyar Népköztársaság kormányában döntő befolyása volt, 1948 végétől kezdve letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról...

2. Az októberi események keletkezésében és azok tragikus fordulatában súlyos szerepet játszott a korábbi években kialakult és állandóan növekvő pártellenzéknek az a szárnya is,

amely Nagy Imrét és Losonczy Gézát választotta zászlajául...

3. Az októberi események előkészítésében és kirobbantásában alapvető tényező volt a Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan idehaza, fő erői pedig Nyugat-Németországban gyülekeztek és szervezkedtek.

4. A magyarországi eseményekben végül döntő és alapvető szerepet játszott a nemzetközi imperializmus, amelynek céljai természetesen túlmentek a magyar kérdésen."

A Központi Bizottság, a helyzet lényegi kérdéseinek tisztázása után, határozatában megjelölte a legfontosabb feladatokat is. A kommunisták tennivalójaként elsősorban a türelmes felvilágosító munkát jelölte meg. „A kommunistáknak mozgósítaniuk kell az összes becsületes dolgozókat a szakszervezetek, a munkásosztály hagyományos érdekvédelmi szerveinek a megvédésére." Feladatul szabta, hogy az „illetékes állami szervek és a legjobb gazdasági szakemberek bevonásával mielőbb ki kell dolgozni az új helyzetnek megfelelő gazdaságpolitikát". Intézkedéseket javasolt az állami szervek erősítésére, a tudomány fejlődésének biztosítására, és már jelezte a munkásőrség megszervezésének szükségességét.

Az Ideiglenes Központi Bizottság megerősítette: „A Magyar Szocialista Munkáspárt proletár internacionalista álláspontja, hogy külpolitikánk alapja a Szovjetunióval és a népi demokráciák országaival szoros barátság és együttműködés, a teljes nemzeti függetlenség, önállóság és szuverenitás elvei szerint."*

A Központi Bizottság decemberi határozata meggyorsította a szocialista konszolidáció menetét, mivel világos értékelést adott a helyzetről, meghatározta a legfontosabb tennivalókat, és egységes cselekvésre mozgósította a kommunistákat, a szocializmusért tenni akaró hazafiakat. Ezt igazolták az 1957-es év első felének hazai eseményei.

* A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962. Kossuth Könyvkiadó 1964. 13–24. old.

Tartalom

Előszó a második kiadáshoz / 5

Magyarország és az 1956 előtti nemzetközi helyzet / 7

A „feltartóztatás" és „felszabadítás" doktrínája, a politikai hadviselés (1947–1954) / 12

Az Operation FOCUS első szakasza (1954–1955) / 21

A beavatkozás kezdete / 21
Hazánk belső helyzete / 27
A külső ellenség támadása / 36
A belső ellenség aktivizálódása / 40

A FOCUS-hadművelet második szakasza (1956) / 48

A dogmatikus pártvezetés csődje / 48
A Nagy Imre-csoport pártellenzékké szerveződése / 51
Az összehangolt támadás előkészületei / 58
A robbanás előtti helyzet / 64
Az ellenforradalom előestéje / 68

A szocialista erők harca az ellenforradalmi lázadás és árulás ellen (1956. október 23–november 4.) / 80

A tüntetés előkészítése / 80
A fegyveres felkelés első szakasza / 85
A szocializmushoz hű erők helyzete és harca / 93
Nagy Imre és a Szabad Európa Rádió a szovjet csapatok kivonulásáért / 106
Az ellenforradalom második szakasza.
A restauráció és „semlegesség" / 112
Intézkedések a munkáshatalom likvidálására / 118
A „semleges Magyarország" a valóságban / 126

Az ellenforradalom fegyveres szétzúzása a szovjet csapatok segítségével | 141

Az ellenforradalom leverésének belső körülményei / 143
Az ellenforradalom fegyveres felszámolásának nemzetközi körülményei / 155

A szocialista konszolidáció alapjai | 164

Az új forradalmi központ megalakítása / 164
Az internacionalista segítség és a belső erők szerepe / 171
A dolgozó tömegekkel a szocialista konszolidációért / 177

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Zrínyi Nyomda, Budapest (81.1141/1)
Felelős vezető Vágó Sándorné vezérigazgató
A borító Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Mikóczi Vilmosné
Terjedelme 11,4 (A/5) ív